

MEDGYESI MÁRTON

NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI TRANSZFEREK ÉS A TÁRSADALMI
STÁTUSZ ÁTÖRÖKÍTÉSE

Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Szociálpolitika
Tanszék

Témavezető: Dr Kolosi Tamás

© Medgyesi Márton

Budapesti Corvinus Egyetem

Szociológia Ph.D. program

NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI TRANSZFEREK ÉS A TÁRSADALMI
STÁTUSZ ÁTÖRÖKÍTÉSE

Ph.D. értekezés

Medgyesi Márton

Budapest, 2005

Tartalomjegyzék

TÁBLÁK JEGYZÉKE	6
ÁBRÁK JEGYZÉKE	7
ÁBRÁK JEGYZÉKE	7
1. ELMÉLETEK ÉS HIPOTÉZISEK	9
1.1. BEVEZETÉS	9
1.2. VAGYON ÉS A TÁRSADALMI STÁTUZSZ ÁTÖRÖKÍTÉSE	10
1.3. VIZSGÁLATOK A VAGYONI ÁTÖRÖKÍTÉSÉRŐL	13
1.4. A NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI TRANSZFEREK MOTIVÁCIÓIVAL KAPCSOLATOS KUTATÁSOK	15
1.5. A TRANSZFEREK SOKFÉLESÉGE ÉS ÉLETÚTBELI IDŐZÍTÉSE.....	20
1.6. A DOLGOZAT CÉLJA ÉS HIPOTÉZISEI	21
1.7. MÓDSZERTAN	28
2. FIATAL FELNÖTTEKNEK NYÚJTOTT SZÜLŐI TÁMOGATÁSOK MEGHATÁROZÓI	32
2.1. MAGYAR VIZSGÁLATOK A HÁZTARTÁSOK KÖZÖTTI TÁMOGATÁSOKRÓL ÁLTALÁBAN	32
2.2. MAGYAR VIZSGÁLATOK A SZÜLŐ-GYEREK TRANSZFEREKRŐL	34
2.3. A FIATAL FELNÖTTEK ÁLTAL KAPOTT TÁMOGATÁSOK VIZSGÁLATA	37
2.3.1. Szülői anyagi és munkasegítség meghatározói	40
2.3.2. Anyagi támogatások és a gyermekek jövedelmi helyzete	47
2.4. NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI TRANSZFEREK SZEREPE A VAGYONKÉPZÉSBEN	53
2.5. ÖSSZEGZÉS.....	59
3. SZÜLŐI TRANSZFEREK SZEREPE A FELSŐOKTATÁSBAN VALÓ TOVÁBBTANULÁSBAN	62
3.1. BEVEZETÉS	62
3.2. A CSALÁDI JÖVEDELEM TOVÁBBTANULÁSRA GYAKOROLT HATÁSÁVAL KAPCSOLATOS TANULMÁNYOK	62
3.3. SZÜLŐI ERŐFORRÁSOK SZEREPE A KÖZÉPISKOLÁSOK TOVÁBBTANULÁSI DÖNTÉSÉNÉL.....	66
3.4. SZÜLŐI TÁMOGATÁSOK SZEREPE A HALLGATÓK JÖVEDELMEIBEN	75
3.4.1. A szülői támogatások meghatározói	79
3.4.2. A szülői támogatások hatása más jövedelemtípusokra: a munkajövedelmekre és a diákhitel felvételére	83
3.4.3 A diákhitel felvételi döntés mögött húzódozó motivációk.....	89
4. AZ ANYAGI TRANSZFEREK SZEREPE AZ ELSŐ LAKÁS MEGSZERZÉSÉBEN	92
4.1. BEVEZETÉS	92
4.2. A LAKÁSTULAJDONOSSÁ VÁLÁS MEGHATÁROZÓI.....	92
4.3. KORÁBBI TANULMÁNYOK A LAKÁSVÁSÁRLÁSHOZ KAPOTT SZÜLŐI SEGÍTSÉGEKRŐL ÉS HATÁSUKRÓL.....	96
4.4. AZ ELEMZÉS MENETE, VIZSGÁLT ADATOK.....	100
4.5. SZÜLŐI SEGÍTSÉG AZ ELSŐ LAKÁSHOZ JUTÁSBAN	101
4.5.1. Az első lakásvásárlás/építés forrásai.....	101
4.5.2. A szülői segítség meghatározói.....	105
4.6. SZÜLŐI SEGÍTSÉG SZEREPE A FIATAL HÁZTARTÁSOK LAKÁSVAGYONÁNAK ALAKULÁSÁBAN	110
4.6.1. A szülői segítség szerepe a lakáshoz jutás időtartamának lerövidítésében.....	110
4.6.2. Szülői segítség szerepe az értékesebb lakás vásárlásában	118
5. ÖSSZEGZÉS	124
HIVATKOZÁSOK	131
F1. FÜGGELÉK: A TANULMÁNYBAN HASZNÁLT KUTATÁSOK ADATFELVÉTELEINEK LEÍRÁSA ÉS ALAPMEGOSZLÁSAI	139
F1.1. A TÁRKI HÁZTARTÁS MONITOR VIZSGÁLATÁNAK LEÍRÁSA	142
F1.2. TÁRKI KÖZÉPISKOLAI VIZSGÁLAT	143
F1.3. TÁRKI FELSŐOKTATÁSI VIZSGÁLAT	145
F1.4. ADATFELVÉTEL AZ ELSŐ LAKÁSHOZ JUTÁSRÓL	150
F2. FÜGGELÉK: TRANSZFEREK RÉSZARÁNYA A HÁZTARTÁSOK VAGYONÁBAN	155
F3. FÜGGELÉK: LAKÁSÉRTÉK IMPUTÁLÁS	157

TÁBLÁK JEGYZÉKE

2.1. tábla: Transzferek gyakorisága a 40 évnél fiatalabb, szüleiktől különélők között (%) ...	34
2.2. tábla: A szülőktől kapott támogatások aránya a szülőktől külön élő 29 éves és fiatalabb házaspárok körében (%)	35
2.3. tábla: Adott és kapott támogatások összefüggése a szülőktől külön élő fiataloknál	44
2.4. tábla: A különböző szülői transzferek előfordulásának meghatározói (logisztikus regresszió, átlagos marginális hatások)	45
2.5. tábla: A transzfer-adás előfordulása a szülői háttérváltozók szerint (két v. többgyermekes családok esetében).....	50
2.6. tábla: A transzfer-adás előfordulása a gyermek háttérváltozói szerint.....	51
2.7. tábla: A szülői transzferek előfordulásának meghatározói (logit-modell, átlagos marginális hatás).....	53
2.8. tábla: A jelenleg élők által 1950 óta kapott inter-vivos transzferekből származó vagyoni nagyságára adott becslések.....	58
3.1. tábla: A felsőoktatásba való jelentkezés meghatározói (átlagos marginális hatások logit-modell alapján)	69
3.2. tábla: A választott felsőoktatási képzés meghatározói a jelentkezők között (átlagos marginális hatások logisztikus regressziók alapján).....	72
3.3. tábla: A hallgatók jövedelmeinek szerkezete	77
3.4. tábla: Hallgatók jövedelmeinek szerkezete a lakás módja szerint.....	78
3.5. tábla: Hallgatók jövedelmeinek szerkezete a képzés finanszírozási módja szerint.....	79
3.6. tábla: A szülői transzferek meghatározói (átlagos marginális hatások, rangsorlogit modell, N=1121, R ² =0,165).....	82
3.7. tábla: A rendszeres munkavégzés és a diákhitel felvételének meghatározói (átlagos marginális hatások logit-modell alapján).....	88
4.1. tábla: Az első saját lakáshoz különböző szülői, családi segítségeket kapók aránya a valaha lakással rendelkezők között a lakáshoz jutás életkora szerint	102
4.2. tábla: Különböző forrásokat az első lakáshoz jutásnál felhasználók aránya	104
4.3. tábla: A lakásvásárlás esetén várt szülői támogatás mértéke a lakással még nem rendelkezők között.....	105
4.4. tábla: Az első lakáshoz jutásnál adott szülői támogatások meghatározói (logit-modell, átlagos marginális hatások).....	109
4.5. tábla: A lakáshoz jutás időpontjának meghatározói (logisztikus regresszió)	116
4.6. tábla: Szülői háttérváltozók hatása a különböző kohorszokban	118
4.7. tábla: Az első lakás értékének magyarázó tényezői (lineáris regresszió).....	121
4.8. tábla: A szülői háttér illetve támogatások hatása a különböző kohorszokban.....	122
F1.1. tábla: Alapmegoszlások a KSH Gyermek és ifjúság felvételében	139
F1.2. tábla: Alapmegoszlások a KSH Gyermek és ifjúság felvételében	141
F1.3. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Középiskolás vizsgálatában	144
F1.4. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Középiskolás vizsgálatában	145
F1.5. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Felsőoktatási vizsgálatában	147
F1.6. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Felsőoktatási vizsgálatában	148
F1.7. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Felsőoktatási vizsgálatában	149
F1.8. tábla: Alapmegoszlások az első lakáshoz jutás vizsgálatában	151
F1.9. tábla: Alapmegoszlások az első lakáshoz jutás vizsgálatában	152
F1.10. tábla: Alapmegoszlások az első lakáshoz jutás vizsgálatában	153
F.3.1. tábla: A lakások értékét magyarázó regressziós modell.....	157

ÁBRÁK JEGYZÉKE

2.1. ábra: Különböző típusú támogatások szülők anyagi háttére szerint	41
2.2. ábra: Különböző típusú támogatások a gyermek anyagi helyzete szerint (tartós fogyasztási cikkek alapján mérve)	43
2.3. ábra: Az adott illetve kapott transzferok átlagos értéke életkori csoportokban 1999-ben (ezer Ft)	56
2.4. ábra: A jelenleg élők által adott illetve kapott transzfer értéke 1950 óta (Mrd Ft, 1999-es áron).....	57
3.1. ábra: Felsőoktatásba jelentkező végzősök aránya a szülők anyagi helyzete szerint	67
3.2. ábra: A választott felsőoktatási képzés típusa szülői háttér szerint a felsőoktatásba jelentkezők körében.....	71
3.3. ábra: Mennyire játszottak szerepet továbbtanulási döntésében az alábbiak (%)?	74
3.4. ábra: Mennyire igazak az alábbi állítások? (a felsőoktatásba nem jelentkezők között)..	75
3.5. ábra: A szülők anyagi támogatásainak megoszlása	80
3.6. ábra: Szüleiktől anyagi támogatást kapó hallgatók aránya a szülők anyagi helyzete szerinti negyedekben (tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján).....	81
3.7. ábra: A diákhitelt felvevő hallgatók aránya kapott szülői támogatás és intézményi juttatás (ösztöndíj, szociális támogatás) szerint	84
3.8. ábra: A dolgozó hallgatók aránya kapott szülői támogatás és intézményi juttatás (ösztöndíj, szociális támogatás) szerint	85
4.1. ábra: A valaha lakással rendelkezők arányának alakulása korcsoportonként	101
4.2. ábra: Első saját lakás megszerzésénél bankhitelt vagy állami támogatást igénybe vevők aránya a valaha saját lakással rendelkezők között.....	103
4.3. ábra: Túlélési függvény a válaszadó kohorsza, és az apa munkaerő-piaci státusza szerint	112
4.4. ábra: Túlélési függvény a válaszadó kohorsza, és kapott illetve várt szülői transzfer szerint	112
4.5. ábra: Az első lakás értéke az apa iskolai végzettsége szerint.....	119
4.6. ábra: Az első lakás értéke a kapott anyagi transzfer szerint.....	119

KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS

Köszönöm témavezetőmnek Kolosi Tamásnak és Tóth István Györgynek a dolgozat korábbi változataihoz fűzött megjegyzéseit, Gál Róbert Ivánnak pedig a témaválasztásnál nyújtott inspirációt. Az értekezés által feldolgozott adatokhoz való hozzájárásban is többektől kaptam segítséget. Az első lakás megszerzéséről folytatott adatfelvételt Karácsony Gergely segítségével nélkül nem sikerült volna lebonyolítani. Ugyancsak köszönöm a BCE Szociológia és Szociálpolitikai Doktori Iskola anyagi támogatását ehhez a kutatáshoz. Köszönöm Bocz Jánosnak a az Időmérleg és a Gyermek és Ifjúság felvétel adataihoz való hozzájárásban nyújtott támogatását.

1. ELMÉLETEK ÉS HIPOTÉZISEK

1.1. Bevezetés

Ez a dolgozat a fiatal felnőtteknek nyújtott szülői támogatásoknak az egyenlőtlenségek átörökítésében játszott szerepével foglalkozik. A társadalmi mobilitás illetve a társadalmi státusz átörökítésének kérdése a társadalomtudományok egyik legtöbbet vizsgált problémája. Ez az átörökítés többféle csatornán keresztül zajlik (lásd pl. Bowles és Gintis [2002], Erikson és Goldthorpe [2002], Piketty [2000]), ami közül az anyagi erőforrások transzfer vagy örökség révén való közvetlen átörökítése csak egy lehetséges mechanizmus. A munkaerő-piaci sikert befolyásoló fizikai, szellemi képességek részben a genetikai átörökítés révén, részben a korai szocializáció során átörökítődnek. A szülői család társadalmi helyzete a gyermekek aspirációs szintjét is formálja. A gyermek egyrészt szülei helyzetéhez, másrészt kortárs ismerősei, barátai társadalmi státuszához viszonyítva értékeli saját helyzetét, fogalmazza meg vágyait. Lakóhelyi szegregáció esetén a gyermek főképpen saját társadalmi osztályának tagjaival találkozik, megerősítve ezáltal a szülői család társadalmi helyzetének referencia szerepét. A szülők véleményei és attitűdjei is döntő hatással vannak a siker szempontjából olyan fontos beállítottságokra, mint pl. a kockázatkerülés, vagy a megtakarítási hajlandóság. A gyermekek kapcsolatokat is örökölhetnek a szülőktől, ami például munkakeresés során lehet fontos. Mindezek mellett az átörökítése csatornák mellett a szülők anyagi helyzete is többféleképpen befolyásolja a gyermekek boldogulását. Egyrészt meghatározza mennyit tudnak áldozni gyermekeik iskoláztatására, különóráira, szabadidős tevékenységeire, egészségének megőrzésére, másrészt befolyásolja azt is, hogy közvetlen anyagi transzferként mennyit adnak nekik.

A szülői státusz- mint láttuk sok csatornán zajló- átörökítésének alapvető színtere a család. Ugyanakkor az állami redisztribúció és a piaci allokáció is nagymértékben befolyásolhatják ezeket a folyamatokat. Az állami újraelosztás célja sok esetben éppen a családi háttér eltérései által okozott esélyegyenlőtlenségeknek a semlegesítése. Az örökség megadóztatása, az ingyenes közoktatás kiépítése mind azt a célt szolgálja, hogy erősödjön a mobilitás, illetve csökkenjen a szülői státusz átörökítésének mértéke. Bár nem szándékoltan, de hasonló hatással lehet egy jól

működő hitelpiac is. Ha például olcsón lehet hitelt felvenni a felsőoktatási tandíjak és költségek fedezésére vagy lakásvásárláshoz, akkor a családi háttérnek a gyermekek vagyon-felhalmozási döntéseire gyakorolt hatása várhatóan kisebb lesz.

A kutatásban a közvetlen anyagi átörökítést, vagyis a nemzedékek közötti transzfereknek a társadalmi státusz átörökítésében játszott szerepét vizsgálom. A transzferek társadalomszerkezeti meghatározói mellett a transzferek következményei állnak az elemzés középpontjában, vagyis az, hogy a szülők anyagi támogatásai milyen szerepet játszanak az egyén humán tőke és vagyon felhalmozásában. Mindezt az intézményi környezettel való kölcsönhatásban vizsgálom.

1.2. Vagyon és a társadalmi státusz átörökítése

A mobilitás-kutatások leggyakrabban a szülők foglalkozási pozíciójának átörökítését vizsgálták. A mobilitás-kutatások első generációjához tartozó elemzések átmenet-mátrixok segítségével vizsgálták, hogy az egyének mekkora része űz az apjától eltérő foglalkozást (lásd pl. Lipset, Bendix és Zetterberg [1959]). A kutatások második generációjának egyik újítása a foglalkozási státusz méréséhez kapcsolódott. Blau és Duncan [1967] a foglalkozások státuszát folytonos skálán mérték, amelyet az iskolai végzettség és a kereset alapján számítottak az egyes foglalkozások esetében. Ezután többváltozós elemzéssel (útmodellel) vizsgálták, hogy az apa iskolai végzettsége és foglalkozása hogyan hat a gyermek foglalkozási státuszára, és ezt a hatást mennyiben közvetíti a gyermek iskolai végzettsége és első foglalkozása. A harmadik generáció kutatásai szakítanak a foglalkozási státusz folytonos változóként való operacionalizálásával, és az Erikson, Goldthorpe és Portocarero (Erikson és Goldthorpe [1992]) által kidolgozott, a foglalkozási pozíciókat több dimenzió szerint csoportosító osztálysémát használják. A hangsúly a társadalmi mobilitás kutatások mindhárom nemzedékében a foglalkozási pozíció átörökítésének vizsgálatán volt.

A foglalkozási státuszra való koncentrálás azonban azzal jár, hogy nem az egyének fogyasztási lehetőségeit igazában befolyásoló háztartási jövedelmek állnak az elemzés fókuszában. Az egyén foglalkozása, és az ezzel szorosan összefüggő kereset mellett ugyanis más forrásból is származnak jövedelmek (tőkejövedelmek, vállalkozói jövedelmek, háztartások közötti és állami transzferek), másrészt az egy háztartásban élők jövedelmeinek összessége határozza meg a háztartásban élők jólétét, fogyasztási lehetőségeit. Spilerman [2000] szerint a kutatások egyrészt

elméleti megfontolásból koncentrálnak a foglalkozási pozícióra. A vizsgálatok alapjául szolgáló elméleti keret ugyanis a társadalmi rétegződés funkcionista felfogása volt, amely szerint a társadalmi rétegződés feladata, hogy biztosítsa a megfelelő képességű és megfelelő teljesítményt felmutató egyének előrejutását a társadalmi ranglétrán. Másrészt természetesen empirikus alapja is van a foglalkozási státusz kiemelt szerepének a rétegződés-vizsgálatokban. A háztartási vagyon eloszlása ugyanis sokkal egyenlőtlenebb, mint a keresetek eloszlása, a társadalom döntő része számára a jövedelem legnagyobb hányadát a keresetek adják. Spilerman [2000] azonban megjegyzi, hogy ez az érv nem indokolja a vagyon figyelmen kívül hagyását. Az ugyanis nem pusztán az általa biztosított jövedelem miatt emeli a háztartástagok jólétét. A vagyon biztonságot is nyújt, mivel akkor is származik belőle jövedelem, ha az egyén betegség, vagy munkanélküliség esetén munkajövedelemre nem tesz szert, másrészt komoly pénzügyi nehézségek esetén értékesíteni is lehet a vagyontárgyat. A harmadik oka annak, hogy a társadalomtudományi kutatások kevesebb figyelmet szenteltek a vagyoni helyzet átörökítésére, gyakorlati: nagyon kevés olyan adatforrás áll a rendelkezésre, amely szülők és gyermekeik vagyoni helyzetét többé-kevésbé megbízhatóan méri.

A szülőknek a gyermekeiknek juttatott transzferekkel kapcsolatos döntéseit és ezeknek az egyenlőtlenségek átörökítésére való hatását Becker és Tomes [1986] alapvető tanulmánya tárgyalta. Modelljükben a szülők arról döntenek, hogy a gyermek iskoláztatásába való befektetéssel vagy közvetlen vagyoni transzferekkel segítsék gyermekeiket. Kiindulópontjuk szerint a szülők „altruisták”, vagyis saját fogyasztásuk mellett a gyermek jóléte is hasznosságot biztosít a számukra. A modell szerint a szülőket csak a gyermek jóléte érdekli, a jövedelem forrása nem számít, tehát teljes mértékben helyettesítőnek tartják a humán tőke beruházásokat, amelyek a gyermek munkából származó jövedelmeit növelik és az anyagi transzfereket. Feltételezik, hogy a humán tőkébe való beruházás hozama csökkenő, de az iskola első éveinek hozama magasabb, mint a tőke megtérülése. Emiatt a szülők mindaddig gyermekük oktatására fordítják a transzfereket, amíg az iskoláztatás hozama, fokozatosan csökkenve, el nem éri a tőke hozamát. Ha a szülők ennél a mennyiségnél többet akarnak a gyermekeiknek transferálni, akkor azt már vagyon átadásával oldják meg. Ebből az következik, hogy anyagi transzfert, örökséget csak a jómódú

családok fognak hagyni, a szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező családok csak gyermekük oktatásába fektetnek.

A modell a vagyoni/fogyasztási hierarchia meglehetősen stabilitását jelzi előre, mert a vagyontranszferek „megvédik” a jómódú szülőkkel rendelkező, de kevésbé tehetséges, és ezért alacsonyabb keresetű gyermeket a lecsúszástól, míg a kevésbé tehetséges szülőknek nem áll módjában anyagi segítséget nyújtani. A modell másik következménye, hogy a szülők anyagi háttérének a továbbtanulásra (iskolázásra) való hatása függ a családot körülvevő intézményi környezettől. Amennyiben a családok vehetnek fel hitelt a gyermek taníttatására, tehát azt ígérve, hogy később a gyermek kereseteiből törlesztik majd a tartozást, a szülők anyagi háttére nem befolyásolja a tanulási döntést. Ekkor minden gyermek addig jár iskolába, amíg számára annak hozama magasabb, mint a tőke hozama, és a szülők státusza csak a képességek átörökítése révén befolyásolja a gyermek státuszát. Amennyiben azonban nem lehetséges a gyermekek későbbi kereseteinek a terhére hitelt felvenni, a szegényebb szülők az optimálisnál rövidebb ideig tudják gyermekeiket taníttatni, így a gyermekek nemzedékének egyenlőtlenségeire a szülők nemzedékének anyagi egyenlőtlenségei is hatással lesznek, vagyis a státusz átörökítése erősebb lesz. Ilyen esetben a jövedelmeknek a szegényebb családok javára történő újraelosztása nemcsak az egyenlőtlenségeket csökkenti, hanem a hatékonyság javulását is jelenti, mert ezáltal a szegényebb családok képessé válnak arra hogy az optimális iskolázást biztosítsák gyermekeiknek.

Ahogy a bevezetőben is jeleztük, a családi transzferek az állam és a piacok által alkotott intézményi környezetben fejtik ki hatásukat. Az állami transzferek lehetnek a családon belüli transzfereket helyettesítők, vagy azt kiegészítők. Egyes kutatók amellet érveltek, hogy a családi újraelosztás semlegesíti az állami újraelosztás hatását. Például egy olyan rendszer bevezetése, amely az idős generáció számára teljesít kifizetéseket a fiatal generációra kivetett adókból, azt eredményezi, hogy idős generáció tagjai annyival növelnék meg a fiatalok számára adott transzfer összegét, amely fedezi a fiatal generáció megnövekedett adókötelezettségét. Tudniillik az idős generáció, a rendszer bevezetése előtt már meghatározta, hogy számára milyen a saját fogyasztás és a gyermekei fogyasztásának optimális aránya, ezért privát transzferekkel semlegesítenék a központi redisztribúció hatását (Barro [1974]). Mások szerint éppen ellenkezőleg, a nemzedékek közötti állami újraelosztás a privát transzfereket inkább

serkenti. Künemund és Rein [1999] a transzferekre vonatkozó szociológiai és közgazdasági irodalom áttekintése alapján a kiszorítási hatás ellen érvel. Ha a szülők és gyermekek közötti transzferkapcsolat reciprocitáson alapul vagy csereviszonyként írható le, akkor a szülők felé irányuló állami transzfer növekedése (például magasabb nyugdíjak formájában) nem csökkenti a gyermekeknek a szülők felé irányuló támogatását. A magasabb nyugdíjak ugyanis lehetővé teszik, hogy a szülők támogatások nyújtásával „hívják elő” a gyermekek feléjük irányuló támogatását, így viszonyossági alapú támogatási kapcsolat alakulhat ki.

Az ebben a fejezetben áttekintett elméletek felhívják a figyelmet, hogy a szülői vagyontranszferek társadalmi hatása függ attól, hogy milyen motiváció vezérli ezeket a támogatásokat. A transzferek hatásával kapcsolatos empirikus vizsgálatok egy része közvetlenül a támogatások hatását próbálja megmérni, másik részük pedig a transzferek motivációinak vizsgálatán keresztül közelíti meg a kérdést. A következő két alfejezetben ezeket a vizsgálatokat tekintjük át.

1.3. Vizsgálatok a vagyoni átörökítésről

A transzferek hatására vonatkozó kutatások egy része azt próbálja számszerűsíteni, hogy a háztartások vagyonának mekkora része származik nemzedékek közötti vagyonátadásból. A háztartások vagyona alapvetően kétféle forrásból származhat: a jövedelmek megtakarításából, illetve a más háztartásoktól kapott transzferekből. A megtakarítások életciklus-elmélete szerint az egyének fiatalabb korukban jövedelmük egy részét nem fogyasztják el, hanem megtakarítják, annak érdekében, hogy idős korukban, amikor már nem rendelkeznek keresetekkel, fedezhessék fogyasztásukat (Modigliani [1985]). A másik elmélet szerint az egyének megtakarításait az motiválja, hogy örökséget szeretnének hagyni gyermekeik számára, ami alapján a vagyon nemzedékről nemzedékre szálló erőforrások tömegét jelentené. Gazdaságpolitikai szempontból azért fontos ez a kérdés, mert a vagyon két fajtája teljesen más eszközökkel befolyásolható. Az előbbire olyan beavatkozások lennének hatással, mint a nyugdíjkorhatár emelése, míg az utóbbit pl. az örökségek adóztatásának mértéke befolyásolja. A nyolcvanas évek folyamán vita bontakozott ki amerikai közgazdászok között arról, hogy mekkora az Egyesült Államok összes vagyonán belül az életciklus-jellegű, illetve a nemzedékek közötti transzfer-jellegű megtakarítás szerepe. A számításoknál alkalmazott módszertan eltérései miatt

meglehetősen széles tartományban oszlanak meg a különböző becslések. Kotlikoff szerint (Kotlikoff [1988]) 1974-ben az Egyesült Államok összvagyonának 22%-a életciklus-megtakarítás, és majdnem nyolctizede nemzedékek közötti transzfer-jellegű. Modigliani [1985, 1988] ezzel szemben az általa tárgyalt kutatások alapján bizonyítottnak látja, hogy a vagyon nemzedékek közötti transzferekből származó aránya mindössze egyötöd körüli, és az örökség csak a leggazdagabbak között játszik jelentős szerepet a vagyon alakulásában. Gale és Scholz [1994] a vagyon azon részét igyekezik megbecsülni, amiről biztosan tudható, hogy nem életciklus jellegű, nevezetesen az egyének által életük folyamán átadott (ún. inter-vivos) transzferekből származó vagyon állományát. Számításaik alapján ez legalább ötödét tesz ki az összes vagyonnak, ami az összes szándékolt vagyontranszfer hatásának alsó becslése lehet.

A kutatások egy másik csoportja a szülők és gyermekek anyagi jellemzőinek korrelációját vizsgálva próbál a transzfereknek a státusz átörökítésében játszott szerepével kapcsolatos következtetéseket megfogalmazni. Becker és Tomes [1986] az apák és gyermekek keresetei közötti korrelációt az egyesült államokban vizsgáló tanulmányok eredményeit áttekintve arra a következtetésre jutottak, hogy a keresetek nemzedékek közötti korrelációja viszonylag kismértékű. Ezeknek a korai vizsgálatok viszonylag optimista becsléseit később felfelé módosították azok a kutatások, amelyek a több éven keresztül is megfigyelték a szülők és gyermekek keresetét illetve jövedelmét (lásd pl. Solon [1992]). Több év jövedelmei adatai lehetővé teszik ugyanis, hogy megtisztítsák a kereseteket, jövedelmeket az átmeneti ingadozásoktól, és a szülők illetve gyermekek hosszú távú jövedelmi helyzetének („permanens jövedelmének”) összefüggését vizsgálják. Mulligan [1997] eredményei szerint a fogyasztás és a vagyon terén a legerősebb a nemzedékek közötti korreláció, de a jövedelmek korrelációja is erősebb, mint a keresetek összefüggése. Mivel a jövedelmeken belül a keresetek mellett a tőkejövedelmek is lényeges részt jelentenek ez az eredmény is jelzi, hogy a szülők vagyona szerepet játszik a társadalmi státusz átörökítésében. Corak és Heisz [1999] vizsgálata további empirikus bizonyítékokat szolgáltat a vagyoni átörökítés fontossága mellett. Kanadai adatok alapján kimutatja, hogy a szülők és gyermekek jövedelmi helyzete erősebben korrelál a magasabb jövedelmű szülők között, mint az alacsonyabb jövedelműek apák között. Azt is kimutatják, hogy bár a keresetek esetén is megfigyelhető ilyen különbség, az összes

piaci jövedelem (keresetek és tőkejövedelmek) esetében sokkal erősebb ez a hatás. Összességében a piaci jövedelmek esetében kisebb mobilitás figyelhető meg, mint a keresetek esetében, és a magas jövedelműek között haladja meg legnagyobb mértékben a piaci jövedelmeknél megfigyelhető korreláció a keresetek intergenerációs korrelációját. Mindez arra utal, hogy a tőkejövedelmeknek jelentős szerepe van a társadalmi státusz átörökítésében a magas jövedelműek között.

Bowles és Gintis [2002] az Egyesült Államokra jellemző jövedelmi korrelációs együttható felbontásával különíti el az egyes átörökítési mechanizmusok hatását¹. Ezek szerint a jövedelmi korreláció mintegy kétötödéért a szülők és gyermekek vagyoni helyzete közötti összefüggés felelős, negyedéért az iskoláztatás, mintegy tizedéért az intelligencia átörökítése, a fennmaradó rész pedig az etnikum és a sikeresség szempontjából fontos személyiségjegyek átörökítésének köszönhető. Ez a felbontás persze nem specifikálja, hogy pl. a vagyon hatása milyen csatornán fejt ki a hatását. Nem lehet tudni, hogy ez tényleges transzfert, vagy a vagyontörvényekben szerepet játszó képességek, attitűdök átörökítését jelenti. Villanueva [2005] a szülői jövedelemnek a gyermekek fogyasztására gyakorolt hatását bontja fel egy kereseteken keresztül illetve egy transzfereken (inter-vivos transzfer és örökség) keresztül érvényesülő hatásra. Eredményei szerint mind az USA-ban, mind Németországban a transzferek a státusz-átörökítés egytizedéért felelősek. Bár a különböző becslések eltérnek egymástól, de mindegyik jelzi, hogy a vagyoni átörökítés szerepe nem elhanyagolható.

1.4. A nemzedékek közötti transzferek motivációival kapcsolatos kutatások

A státusz átörökítésével kapcsolatos elméleti munkák megmutatják, hogy a transzferek hatása azon múlik, hogy a szülőket (ill. a transzfereket adókat) milyen motivációk vezérlik a transzferek nyújtásánál. Kimutatták, hogyha a szülők és gyermekek közötti interakció az „altruizmus” modelljével írható le, akkor a nemzedékek közötti mobilitás alacsony mértéke várható és az ilyen transzferek semlegesítik az állami redistribúció hatását. A transzferekkel kapcsolatos empirikus

¹ Egy adott magyarázó ismérv szerepe felírható a szülői jövedelem és a magyarázó változó korrelációjának és a magyarázó változó sztenderdizált regressziós együtthatójának szorzataként (Bowles és Gintis 2002).

vizsgálatok jelentős része éppen ezért a transzferek motivációit vizsgálja. Ezekről a tanulmányokról több összefoglaló elemzés is született. A transzferek motivációval kapcsolatos mikroökonómiai modelleket foglalja össze, például Davies [1996] illetve Lafferrere és Wolff [2004], a motivációk pszichológiai megközelítését is tárgyalja például Schokkaert [2004] illetve Kohli és Künemund [2001].

A különböző tudományos diszciplínák, eltérő érdeklődésükből fakadóan némileg eltérően definiálták, osztályozták a transzferek motivációit, az eltérő javaslatok között azonban lényeges hasonlóságok is felfedezhetők. A transzferek motivációja lehet pusztán a másik ember iránt érzett empátia, vagyis az altruizmus. Az altruista transzferek esetében a transzfereket adók nemcsak saját fogyasztásukkal törődnek, hanem mások (pl. gyermekeik) jóléte is fontos számukra. A szülő-gyermek viszonylatban a szülők altruizmusa azt jelenti, hogy a szülők a transzferek révén igyekeznek a családon belüli, a szülő és gyermek közötti, illetve a gyermekek közötti jóléti különbségeket enyhíteni². Ezért az elmélet szerint a nagyobb értékű transzferek mindig afelé a családtag felé áramlanak, akinek legalacsonyabb a jóléte. A másik alapvető lehetőség szerint a transzfereket teljes mértékben az önérdek motiválja. Ilyen transzferkapcsolat például, amikor a szülő által a gyermeknek nyújtott transzfer pontos ellenértéke a gyermektől kapott valamilyen szolgáltatásnak (pl. gondozás betegség). A csere lehet olyan tranzakció, amelyben a szolgáltatás és viszonzás nagyjából egy időben megy végbe, de előfordulhat az is, hogy a viszonzás időben jelentősen eltolódva következik be. Például a gyermekeknek az idős szülők irányába tanúsított gondoskodását felfoghatjuk a gyermekként, illetve fiatal felnőttként korábban kapott transzferekért adott fizetségként. Egy másik modell szerint a szülők aszerint osztják szét az örökséget gyermekeik között, hogy azok mennyi segítséget nyújtottak nekik. Ezáltal arra ösztönzik a gyermekeket, hogy minél többet segítsenek nekik (Bernheim et al. [1985]). Egy harmadik modellben a pusztán önérdek vezérelte egyének azért vesznek részt a családi transzfer-rendszerben, mert ez lehetővé teszi számukra, hogy fogyasztásukat az élet-ciklus során átrendezzék, amit a tőkepiaci

² Itt persze a gyermekek jóléte is a szülő szemszögéből kerül megítélésre. Arról van szó, hogy a szülő arról dönt, hogy a rendelkezésére álló jövedelmet saját fogyasztására költse, vagy gyermekeinek adja. A szülő arra a célra fogja fordítani az adott egység jövedelmet, amely számára nagyobb hasznosságnövekedést okoz. Mind a saját fogyasztás, mind a gyermekek jólétének növekedése hasznosságnövekedést okoz a szülőnek, de egyre csökkenő mértékben. Ezért nem fogja a szülő saját fogyasztását a végtelenségig növelni, egy idő után transzferekre fogja fordítani a jövedelmet.

tökéletlenségek miatt a családon kívül nem tehetnek meg (Cigno [1993]). Például a felnőtt koruk elején levő gyermekek sokszor likviditási nehézségekkel küzdenek, hiszen keresetük még alacsony, de egy sor fogyasztási szükséglet (lakás, autó, gyermeknevelési költségek) ebben az életkorban jelentkezik. A bankok azonban nem, vagy csak kedvezőtlen feltételek mellett nyújtanak hitelt az ilyen egyéneknek, éppen azért, mert bizonytalan, hogy valóban fizetőképes adósokká válnak-e. A szülői transzferek ilyen esetben a hitelpiac tökéletlenségeit korrigálják. Az önérdékkövető egyének a kockázatok kivédésének céljából is megérheti a családi transzferkapcsolatokban részt venni. Ebben az esetben a családtagok „biztosítást” nyújtanak egymásnak a váratlan jövedelmi ingadozások (pl. munkanélküliség, betegség) esetére (Kotlikoff és Spivak [1981]).

A szociológusok a transzferek esetében általában megkülönböztetik a reciprocitást, amely altruizmus és az önérdék alapú csere közötti köztes kategória. Eszerint ha valaki valamilyen transzferben részesül, akkor kötelezettsége keletkezik, hogy nagyjából hasonló értékű viszonzást nyújtson. A reciprocitás tehát ajándékok és viszont-ajándékok láncolata, amely kötelezettségek, várakozások és szankciók rendszerébe ágyazódik. A reciprocitás viszonyban a cselekvők hasonló elképzelésekkel rendelkeznek az igazságos vagy méltányos viselkedésről, amely megmondja, hogy milyen cselekvés megfelelő és melyek azok a cselekvések, amelyeket szankcionálni kell. A reciprocitást empirikusan nehéz megkülönböztetni a kétoldalú altruizmus, vagy a csere esetétől. Ugyanakkor az ún. „indirekt reciprocitás” esete már jelentősen különbözik a sztenderd csere-szituációtól, ahol az egyének ugyanannak a személynek viszonznak, akitől a transzfert, segítséget kapták. Az „indirekt reciprocitás” esetén három generáció vesz részt, és minden nemzedék saját gyermekeinek adja tovább azt, amit szüleitől kapott. Ebben az esetben a lefelé irányuló transzferek magyarázata az, hogy a felnőttek így fizetik meg gyermekeiknek azt, amit szüleiktől fiatalkorukban kaptak. A felfelé irányuló transzferek, tehát a szülőknek nyújtott segítség, motivációja pedig az, hogy a szülők szeretnék, ha majd gyermekeik is gondoskodnának róluk (Laferrere és Wolff [2004], Arrondel és Masson [2004]). Ebben az elméletben tehát fontos szerepet kap a következő nemzedék szocializációja. A transzferek motivációi között negyedik lehetőség, hogy az egyén valamilyen belsővé tett norma, vagy társadalmi nyomás hatására ad transzfereket valaki. Bár a reciprocitás esetében is kiemeltük az ajándék-cserét

szabályozó normarendszer fontosságát, nemcsak ilyen norma hathat a viselkedésre. Például a szülői szerep sokak számára azt is előírja, hogy a szülőnek segíteni kell önállósodó felnőtt gyermekét a lakáshoz jutásban.

Számos fejlett és fejlődő országban folytak kutatások a transzferek meghatározóival kapcsolatban. Az empirikus eredmények összefoglalása megtalálható például Lafferrere és Wolff [2004], Arrondel és Masson [2004] vagy magyarul Medgyesi [2003] tanulmányában. Ezek az összefoglalók némileg pesszimista módon elismerik, hogy annak ellenére, hogy a kérdés kutatása mind a hipotézisek specifikálása, mind az alkalmazott módszertan területén jelentős fejlődésen ment keresztül, a transzferek megfigyelhető jellemzőit egyik modell sem magyarázza kielégítően. Az empirikus elemzések megmutatják, hogy a transzferek gyakorisága és összege nemcsak a transzfereket adó, hanem az azokat kapó személyek tulajdonságaival is összefügg. Ezek az eredmények azt valószínűsítik, hogy a transzfereket nem az értékracionális motívum, tehát az adás, mint cselevés önértékébe vetett hit mozgatja. A kutatások eredményei általában nem erősítik meg a transzferek tisztán altruista modelljét sem. Igaz, hogy az altruizmus modellnek megfelelően a szülői transzferek jellemzően a rosszabb anyagi helyzetű gyermekek felé irányulnak, de korántsem semlegesítik tökéletesen a szülők és gyermekek egymáshoz viszonyított jövedelmi helyzetében bekövetkező változásokat (McGarry és Schoeni [1995], Altonji et al. [1997]). Márpedig, ha a transzfereket pusztán az altruista motiváció vezérelné, akkor ezt kellene tapasztalni, hiszen az altruista szülők a támogatások révén igyekeznének helyreállítani a korábbi, számukra optimális állapotot. Egyes vizsgálatok a transzferek cserekapcsolat jellege mellett szóló empirikus bizonyítékként értelmezték azokat az eredményeket, amikor a transzfert kapó jövedelmének emelkedésével nőtt a kapott transzfer összege³. Arrondel és Masson [2004] szerint ezek az eredmények is inkább általában az altruizmus-modellt cáfoló eredménynek tekinthetők, mert a teszt csak egy speciális modell esetén érvényes, így az eredmény nehezen

³ Amennyiben a transzfer egy csere-viszony része, a gyermek jövedelmének növekedése a gyermek alkupozíciójának javulását jelenti a szülővel szemben. Amennyiben a szülő szeretné, ha a gyermek többet látogatná, többet törődne vele, esetleg gondozását vállalná, akkor ezért nagyobb kompenzációt (nagyobb transzfert) kell fizetnie, ha a gyermek magasabb jövedelmű. Cox [1987] szerint ha a transzfer nagyságát magyarázó modellben a gyermek jövedelme pozitív együttthatóval szerepel, akkor azt lehet mondani, hogy az adatok a csere-modell mellett szólnak, és az altruizmus modellt visszautasíthatjuk. Ugyanakkor ez csak egy speciális modell esetén van így, tehát a teszt eredménye nem általánosítható általában a csere-jellegű támogatásokra.

általánosítható. Ugyanakkor Lee et al. [1994] illetve Ioannides és Kan [1999] a csere-moddal összeegyeztethető eredményre jut, amikor kimutatja, hogy a szülőknek adott anyagi illetve munkasegítség nagyobb a magasabb iskolai végzettségű gyermekek körében a jövedelem hatásának kiszűrése után is. Ezek szerint tehát a szülőknek adott segítség az iskoláztatásért adott fizetség lenne. Más eredmények viszont cáfolták a transzferek csere modelljeit. Bernheim et al. [1995] modelljének előrejelzéseivel ellentétben (lásd korábban) Perozek [1998] illetve Sloan et al. [1997] vizsgálatában a gyermekek nem nyújtanak több segítséget akkor, ha szüleiknek nagyobb örökül hagyható vagyona van és hasonló eredményre jutott Altonji et al. [2000], illetve Ioannides és Kan [1999] is. Ugyancsak sokat tárgyalt kérdés, hogy míg az inter-vivos transzferek általában az alacsonyabb jövedelmű gyermek felé irányulnak, az örökségeket egyenlően osztják el a szülők (Wilhelm [1996]), ami mind az altruizmus, mind a csere-moddal ellentmondó eredmény.

Összességében tehát a transzfer modellek egyike sem tudja az összes empirikus megfigyelést megmagyarázni. Pusztán altruizmussal a transzferek általában nem magyarázhatók, de ez a motívum is minden bizonnyal szerepet játszik⁴. Ugyanakkor több szerző is kiemeli, hogy eleve kudarcra ítélt az a törekvés, hogy mindenféle transzfert egy homogén motiváció mentén magyarázzanak. A transzfer-motívumok heterogének, egymással átfedők illetve ellentétesek is lehetnek. Hogan et al. [1993] vizsgálatában például az altruizmus és a reciprocitás egyaránt fontosnak bizonyult. Ennek oka, hogy a transzferek maguk is sokfélék, másrészt kontextus-függő módon és személyközi kapcsolatokba ágyazottan mennek végbe. Mindezek miatt Kohli és Künemund [2001] és Schokkaert [2004] is amellet érvel, hogy a támogatásokat vezérlő tényleges motivációk kutatásánál a transzfer-viselkedés absztrakt modellekből kiinduló empirikus vizsgálata helyett érdemesebb kérdőíves technikával szociológiai/pszichológiai attitűd és motiváció-skálák segítségével kutatni a kérdést.

⁴ Nemcsak közvetve, az altruista transzferek elterjedtségén keresztül, hanem közvetlenül is vizsgálták az állami és családi újraelosztás viszonyát. Attias-Donfut és Wolff (2000) francia, Cox és Jakobson (1995) illetve Rosenzweig és Wolpin (1994) amerikai adatokon jut arra az eredményre, hogy az állami támogatások csak kismértékben „szorítják ki” a háztartások közötti támogatásokat. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy ezek a becslések egy olyan országokban történtek, ahol az említett transzfereken kívül is jelentős újraelosztási programok működnek. A kizsorítási hatás vizsgálatát érdemesebb olyan országokban végezni, ahol még fejletlenebb a társadalombiztosítás és a tőkepiac, és nagyobb szerep hárul a családokra a jövedelmek újraelosztásában. Cox és Jimenez (1992) perui adatokon, Cox és Jimenez (1995) fülöp-szigeteki adatokon jelentősebb kizsorítási hatást becsül.

1.5. A transzferek sokfélesége és életútbeli időzítése

A transzfereket egyetlen motiváció mentén magyarázni akaró elméletek kudarcra irányította rá a figyelmet a támogatások sokféleségére és arra, hogy az életút során jellegzetes mintákat mutat a transzferek előfordulása és jelentősége.

A transzfereket csoportosíthatjuk aszerint, hogy milyen irányba, milyen formában és mikor mennek végbe. A transzfer irány szerint lehet a családfán lefelé, például a szülőktől a gyermekek felé irányuló és lehet felfelé, például a gyermekektől a szülők felé irányuló is. A gyermekek felé irányuló transzferek vizsgálatánál fontos kérdés, hogy hol húzzuk meg a transzfereket a gyermeknevelési költségektől elválasztó határt. A transzfer formája szerint alapvetően anyagi vagy idő-transzfer lehet. A transzfer időpontja alapján is különböző transzferfajták különíthetők el: egyrészt vannak olyan transzferek, amelyek a felnőttkor elején jellemzőek (továbbtanuláshoz kapott támogatás, lakásvásárlási segítség), más transzferek húsz-harminc évvel később, előrehozott örökségként kapott transzferek. Arrondel és Masson [2004] az anyagi transzfereknek is több fajtáját különíti el. Bizonyos szülői segítségek a gyermekek továbbtanulásához kapcsolódnak, amelyek azután a gyermek keresetének emelkedését eredményezik. A második kategóriába az anyagi támogatások tartoznak, amelyek sok esetben a gyermekeket sújtó hitelfelvételi korlátokat ellensúlyozzák, és lehetővé teszik, hogy a gyermek növelje a fogyasztását. Ilyenfajta segítség a gyermekek segítése munkanélküliség vagy válás esetén. Arrondel és Masson ide sorolja a lakásvásárláshoz nyújtott segítségeket is, bár a lakás általában a háztartás egyik legfontosabb vagyontárgya. Az anyagi transzferek harmadik fajtáját olyan transzferek alkotják, amelyek nagyobb összegűek, a háztartás vagyonát gyarapítják és sokszor nem a fiatal felnőttkorhoz kapcsolódnak, hanem később kapják őket, sok esetben előrehozott örökségként.

A nemzedékek közötti transzferek jellemzően az egyéni életút bizonyos állomásaihoz kapcsolódnak. Az előbbi tipológiában a szülőktől gyermekek felé irányuló fogyasztási jellegű anyagi transzferek leginkább a posztadoleszcencia életszakaszhoz köthetők. Ez az életszakasz a posztindusztriális társadalmakban a fiatalkor és a felnőttkor közé ékelődik és a két életszakasz közötti időben többé-kevésbé elnyúló átmenetet jelenti (Vaskovics [2000]). A posztindusztriális társadalmakban ugyanis, főképpen a meghosszabbodott iskoláztatás, a fiatalokat sújtó magas

munkanélküliség, a családalapítás kitolódása miatt a szülőktől való leválás nem egyszerre történik a különböző dimenziókban, hanem jellemzően időben elhúzódó folyamat. Jogi értelemben persze mindenki 18 éves korában felnőtté válik, de a szülőktől való elköltözés, az anyagi függetlenedés, a döntési függetlenség és a felnőtté válás szubjektív tudatosulása különböző időpontokban következhet be. Egyre több fiatal marad a nagykorúság elérése után is bizonyos szempontok szerint szüleitől függő helyzetben. A felnőtté válás egyik legfontosabb dimenziója az anyagi függetlenség, ennek vizsgálatához pedig szükség van a szülői támogatások alakulásának nyomon követésére. Az önállósodás, a szülői háztartásról való leválás időszakában tehát jellemző a különféle támogatások előfordulása. Ebben az időszakban jellemzően „inter-vivos”, tehát élők közötti támogatások fordulnak elő, az örökségek nem ehhez az időszakhoz köthetők, hanem a felnőttkor későbbi szakaszaiban történnek. A támogatások és az életút kapcsolatát mutatja ezek mellett az is, hogy bizonyos transzferek kifejezetten az életút egyes eseményeihez kapcsolódnak, mint pl. a hozomány a házasodáshoz.

1.6. A dolgozat célja és hipotézisei

A dolgozat a szülők anyagi helyzetének és anyagi támogatásainak a gyermekek státuszára gyakorolt hatását vizsgálja, mégpedig közvetlenül a fiatal felnőtteknek adott szülői transzferek meghatározó tényezőinek és a támogatásoknak az egyének humán tőke- illetve vagyonfelhalmozási döntéseire való hatásán keresztül.

A szülői támogatásoknak a státusz átörökítésében játszott szerepe egyrészt attól függ, hogy a transzferek mennyire szorosan függenek a szülők, illetve a gyermekek jövedelmi helyzetétől. A transzferek sokféleségére vonatkozóan elmondottak alapján arra számítunk, hogy a különböző fajta transzferek esetében eltérőek lesznek a meghatározó tényezők is. Az anyagi támogatások esetén természetesen azt várjuk, hogy jobb anyagi helyzetben levő szülők gyakrabban támogatják gyermekeiket. Ugyanakkor azt várjuk, hogy a munkatranszfer vagy kisebb anyagi transzferek esetében meghatározóbb lesz a viszonyosság szerepe, a nagyobb fogyasztási vagy vagyoni jellegű transzferek viszont inkább a szülők erőforrásaitól függenek. A transzferek várakozásaink szerint a gyermekek demográfiai, társadalmi helyzetével is összefüggnek. A korábban tárgyalt elméletek szerint a transzferek leginkább a fiatalkor és a felnőttkor közötti átmenet időszakában

(posztadoleszcencia) fordulnak elő, ezért azt várjuk, hogy a segítségek inkább a fiatalabb és önálló egzisztenciával kevésbé rendelkező fiatalok felé irányulnak. Ezeket a hipotéziseket a dolgozat első empirikus fejezetében (2. fejezet) általában a fiatal felnőttek által kapott szülői segítségek kapcsán vizsgáljuk. A 3. fejezetben a felsőoktatási tanulmányok során kapott szülői segítségek, a 4. fejezetben pedig a lakásvásárláshoz kapott szülői támogatások meghatározóinak vizsgálatára is sor kerül.

H1. A támogatások gyakrabban fordulnak elő ott ahol a támogatást nyújtó szülők magasabb társadalmi státuszúak. A nagyobb anyagi támogatások erősebben függenek a szülők anyagi helyzetétől, a munkasegítség illetve kisebb anyagi támogatások esetében viszont gyengébb a szülői anyagi helyzettel való kapcsolat, inkább a viszonyosság a fontos.

H2. Azt várjuk, hogy a szülők inkább a kedvezőtlenebb anyagi helyzetű gyermekeiket támogatják. A támogatások ezen kívül várhatóan inkább a fiatalabb, kevésbé önállósult gyermekek felé irányulnak.

A transzfereknek a szülői státusz átörökítésében játszott szerepét azonban nemcsak a támogatásokat adók és kapók társadalmi helyzetén keresztül vizsgálhatjuk. A fontosabb transzferek ugyanis jelentős szerepet játszhatnak az emberi tőke illetve a vagyonfelhalmozásban, amely hosszútávon befolyásolja az egyén jövedelmei helyzetét. Az alapvető kérdés az, hogy a szülői háttér illetve a támogatások befolyásolják-e a fiatalok továbbtanulási vagy vagyonfelhalmozási (pl. lakásvásárlási) döntéseit. Amennyiben a tőkepiaci intézményrendszer elég fejlett és a pénzintézetek kedvező feltételekkel nyújtanak hitelt a különböző „beruházási” döntésekhez, illetve az állam is nyújt támogatást, a szülői segítség kisebb mértékben hat a fiatalok továbbtanulási vagy lakásvásárlási döntésére. Kedvezőbb intézményi környezet lehetővé teszi, hogy a támogatást nyújtani nem tudó szülők gyermekei is véghezvigyék tanulmányi vagy lakásvásárlási terveiket. Ilyenkor a szülői segítség igénybe vétele csak a lakásvásárlás finanszírozását változtatja meg, más forrásokat (banki hitel, állami támogatás) helyettesítve, kiváltva, de magára a döntésre nincsen (vagy kisebb) a hatása.

A szülői támogatásoknak a gyermek humán tőkéjére gyakorolt hatását a felsőoktatásban való továbbtanulás példáján vizsgáljuk (3. fejezet). Az emberi tőke elmélete az iskolai képzésben való részvételt beruházásként fogja fel. Az elmélet

szerint az egyén akkor választja a továbbtanulást, ha annak a jövőben adódó hasznai nagyobbak, mint a közvetlen illetve közvetett költségek. Ha lehet hitelt felvenni a tanulás költségeinek fedezésére, akkor a szülők jövedelme nem játszik szerepet a továbbtanulási döntésben. Azok fognak továbbtanulni, akik számára a továbbtanulás megéri, akik elég jó képességűek ahhoz, hogy sokat profitáljanak az adott iskolai fokozat megszerzésével. A tanulási költségek fedezésére azonban a tőkepiacon nem adnak hitelt, mert az egyén nehezen tudja hihetően elkötelezni magát a pénzügyi intézet felé, hogy majd rendesen visszatéríti a felvett hitelt. Emiatt a kedvezőtlen anyagi helyzetben levő szülők gyermekei nem biztos, hogy a továbbtanulást tudják választani és az azonos képességű gyermekek közül a kedvező szülői háttérrel rendelkezők nagyobb eséllyel fognak továbbtanulni. Számos országban, köztük Magyarországon is, ennek a problémának az orvoslására a hallgatók által igénybe vehető hitelrendszert dolgoztak ki, amely lehetővé teszi, hogy a diákok későbbi kereseteik terhére hitelt vegyenek fel, és ebből finanszírozzák tanulmányaikat. A felsőfokú tanulmányok esetében azonban két dolog miatt is azt várjuk, hogy a szülői háttér hatása gyengébb. Egyrészt az érettségiig eljutók már átestek néhány szelekciós pontos iskolai pályafutásuk során, az idáig eljutók között már jelentősebb arányban vannak a középosztályi családokból származók. Másrészt az egyetemi tanulmányok alatt a megélhetési és tanulmányi költségek munkavégzés révén is fedezhetők, emiatt a szülők rossz jövedelmi helyzete nem biztos, hogy effektív korlátot jelent. A felsőoktatásba már bekerülők körében azt várjuk, hogy a diákhitel hozzájárul a szülői támogatások egyenlőtlenségeinek kiküszöböléséhez, tehát azok vesznek fel inkább hitelt, akik kevesebb szülői támogatást kapnak. Ugyanakkor az alacsonyabb szülői támogatás várhatóan a hallgatók munkakínálatát is növeli, mérsékelve ezáltal a diákhitelnek a szülői támogatások egyenlőtlenségeit mérséklő hatását.

H3. A szülők jobb anyagi helyzete lehetővé növeli annak az esélyét, hogy az érettségiző továbbtanuljon, hosszabb (egyetemi), vagy drágább (költségtérítéssel) képzést válasszon.

H4. A felsőoktatásban tanulók között a diákhitel és a keresetek ellensúlyozzák a szülői támogatások egyenlőtlenségét.

A 4. fejezetben a szülői támogatásoknak a gyermek vagyoni helyzetére gyakorolt hatását vizsgáljuk az első saját tulajdonú lakás megszerzésének példáján. A lakásvásárlás szintén egy fontos befektetési döntés az egyén illetve háztartás

életében. A lakás a háztartások nagy többsége számára a háztartási vagyón legfontosabb részét képezi. A lakásvásárlás/építés olyan befektetés, amely állandó jövedelmet termel (a háztartásnak nem kell albérletet fizetnie), és a lakásárak kedvező alakulásának esetén nyereséggel értékesíthető. A lakás megvásárlása azonban jelentős erőforrásokat követel, különösen a fiatal felnőttek esetében, akiknek rövid munkaerő-piaci karrierjük nem teszi lehetővé jelentős megtakarítások felhalmozását. A fejlett tőkepiacokkal rendelkező országokban a fiatal felnőttek hitelfelvétel révén tudják lakásvásárlási terveiket minél előbb realizálni. Tipikus esetben azonban a bankok a lakás értékének csak kisebb részét hajlandók meghitelezni, így az állami segítséggel együtt is jelentős anyagi terhet róhat a lakásvásárlás a fiatalokra. A vásárláshoz szükséges összeg, illetve a hitelfelvételhez szükséges önerő előteremtésében a saját megtakarításon kívül a családi segítség szerepe lehet fontos. Várakozásaink szerint a lakásvásárláshoz adott szülői támogatások hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatalok hamarabb jussanak első saját tulajdonú lakásukhoz illetve ahhoz, hogy értékeesebb lakást tudjanak vásárolni/építeni. Várakozásaink szerint azonban a szülői támogatások hatása nem volt mindig egyforma, mert a lakásvásárlás intézményi környezetében jelentős változások történtek az elmúlt évtizedekben. A lakásépítések, vásárlások állami támogatásának csökkenése és a lakáshitelezés összeomlása miatt arra lehet számítani, hogy kilencvenes években a családi támogatások szerepe a lakásvásárlásban jelentősebb, mint a nyolcvanas években. A családi segítséget kapó háztartások rövidebb megtakarítási idő után tudnak lakást vásárolni, vagy ugyanolyan megtakarítási idő után értékeesebb lakásra tudnak szert tenni.

H5. A szülői támogatások hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatal hamarabb jusson első saját tulajdonú lakáshoz, vagy értékeesebb lakásra tegyen szert.

H6. A szülői támogatásoknak a lakásvásárlási döntésekben játszott szerepe erősebb a kilencvenes években, amikor mind a lakáshitelek, mind állami támogatások nehezen hozzáférhetőek.

Az anyagi átörökítés szerepének vizsgálata némiképp eltér a társadalmi mobilitáskutatásoknak a legtöbbször a foglalkozási pozíció átörökítésére irányuló kutatási irányától. Ugyanakkor a társadalomkutatók felismerték, hogy a foglalkozási pozíció mellett a nemzedékek vagyoni helyzetének átörökítése éppen olyan fontos és ebben az anyagi átörökítés szerepe is jelentős (lásd pl. Spilerman [2000], Kohli [2004]). A

dolgozat ezáltal kapcsolódik azokhoz a társadalmi mobilitás vizsgálatokhoz, amelyek a szülők anyagi helyzetének a gyermekek státuszára való hatását is vizsgálták. Magyarországon ilyen volt Kolosi [1987] és Róbert [1991] illetve Tóka és Dronkers [1996] vizsgálata. Kolosi [1987] az 1982-es Rétegződés-modell kutatás adatain vizsgálta szülők és gyermekek társadalmi státuszának összefüggését, amelyben a státust nemcsak a foglalkozással, hanem több dimenzióon mérték. A szülők esetében a foglalkozás mellett a kulturális státus, a területi státus és az anyagi státus is szerepelt az elemzésben. Az elemzés eredménye röviden úgy foglalható össze, hogy a státusz átörökítésében a szülők kulturális státuszának volt a legnagyobb szerepe, de a foglalkozási és az anyagi státus is a kulturálistól független, bár kisebb mértékű hatással rendelkezett. Róbert [1991] a Tárki 1986-os felmérésében vizsgálta, hogy vajon a kulturális tőke vagy az anyagi tőke fontosabb a gyermek státuszának meghatározásában. Az elemzés szerint a szülői háztartás kulturális ill. anyagi státusza erőforrásként működik a gyermek státuszának kialakulásában. Az elemzés eredménye azonban azt mutatta, hogy a kulturális erőforrások szerepe jelentősebb a gyermek státuszának, különösen iskolai végzettségének meghatározásában. A kohorszontkénti elemzés azt is kimutatta, hogy a kulturális erőforrások szerepe időben növekvő volt, és leginkább a háború előtti években és az ötvenes években nőtt meg, ezekben az időszakokban az anyagi tőke szerepe lecsökkent. Tóka és Donkers [1996] a Tárki Testvérek kutatásnak adatbázisán az iskolai végzettségnek, a foglalkozásnak és a vagyonnak a testvérek közötti korrelációját vizsgálta. A testvérek státuszának erős korreláltsága véleményük szerint arra utal, hogy a családi háttér szerepe jelentős a gyermekek státuszának kialakulásában. Azt találták, hogy a nyugat-európai országokban tapasztaltakkal ellentétben Magyarországon nem csökkent a testvérek társadalmi státuszának összefüggése, ami arra utal, hogy a kommunista rendszer és az államszocializmus időszakában a család szerepe nem csökkent a gyermekek életésélyeinek meghatározásában.

Ezekkel a kutatásokkal szemben azonban ebben a dolgozatban nem a szülők és gyermekek anyagi helyzetének korrelációja alapján vizsgálom az anyagi átörökítés szerepét, hanem közvetlenül a szülői segítségeknek a fiatal felnőtteknek a humán tőke és vagyon-felhalmozási döntéseiben játszott szerepe alapján. Másrészt a dolgozat kapcsolódik a szülőktől a gyermekek felé irányuló transzfereket vizsgáló munkákhoz. Ezeknek a támogatásoknak a szociológiai jellegzetességeit vizsgálta

magyar adatokon Spéder [1989], Vaskovics[1993] és Harcsa [1996]. Ezekkel a tanulmányokhoz némiképp hasonlóan vizsgálom a szülői támogatások meghatározóit is, de a dolgozat középpontjában két olyan segítségforma, a felsőfokú tanulmányokhoz nyújtott támogatás, illetve az első saját lakás vásárlásához/építéséhez nyújtott támogatás áll, amelyekre ezek a vizsgálatok nem koncentrálnak. Másrészt dolgozatomban a transzferek következményeire helyezem a hangsúlyt. Ebben a tekintetben a dolgozat kapcsolódik a szülői háttérnek a felsőfokú továbbtanulásra illetve az első lakáshoz jutásra gyakorolt hatását vizsgáló tanulmányokhoz is. Róbert [2003] és Varga [2001] a szülői háttérnek, és ezen belül a szülők anyagi lehetőségeinek a felsőfokú továbbtanulásra gyakorolt hatását vizsgálták. Ugyanakkor ezek a tanulmányok nem vizsgálták magukat a szülői támogatásokat, és azoknak a felsőoktatásban tanulók jövedelmeiben betöltött szerepét, valamint a szülői támogatások és egyéb jövedelemforrások (diákhitel, munkajövedelmek) összefüggését. Székelyné [2002] a szülői háttér és a fiataloknak a szülői házból való elköltözésének összefüggését elemezte, Farkas et al. [2005] pedig általában a lakásvásárlásokhoz nyújtott szülői támogatásról közöl leíró adatokat. Ebben a dolgozatban viszont a szülői támogatásnak a fiatalok első lakástulajdonhoz jutásában játszott szerepét vizsgálom.

A társadalmi státusz átörökítése társadalompolitikai szempontból az esélyegyenlőtlenségek kérdésével függ össze. A társadalom tagjai közötti egyenlőséget fontosnak tartó társadalomtudósok és szociálpolitikusok figyelme egyre gyakrabban fordul a „társadalmi kimenetek” (jólét) egyenlőségének előmozdítása felől az esélyekben, vagyis a különböző kimenetek elérésének valószínűségében megnyilvánuló egyenlőség előmozdítása felé (lásd pl. Sen [2000]). Ez a koncepció számot vet azzal, hogy a kimenetek egyenlőtlen eloszlása lehet az egyéntől független, külső hatások eredménye, de lehet egyéni döntések, egyéni preferenciák és beállítottságok illetve erőfeszítés eredménye is. A koncepció védelmezői szerint nem lehet mindenfajta egyenlőtlenséget illegitimnek tekinteni, a társadalompolitikának elsősorban az egyéntől független, külső hatások, kényszerítő körülmények eltéréséből fakadó egyenlőtlenségeket kell mérsékelnie, az egyéni döntések, erőfeszítések eltéréseiből fakadó különbségeket viszont nem. Az esélyegyenlőséggel kapcsolatos elképzelések különbözhetnek aszerint, hogy pontosan milyen típusú esélyegyenlőtlenségeket tartanak illegitimnek és milyeneket elfogadhatónak

(Arneson [2002]). A formális esélyegyenlőség akkor nem érvényesül, ha jogi és hozzáférési akadályok vannak bizonyos kategóriába tartozó emberek érvényesülése előtt, és az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében ezeket az akadályokat kell megszüntetni. A szubsztantív esélyegyenlőség programja szerint az emberek közötti különbségeket nemcsak a diszkrimináció nem indokolja, de például a családi háttér okozta különbségek sem legitimek. E felfogás képviselői szerint csak a természetes adottságokból, tehetségéből fakadó különbség legitim, a családi háttérből (neveltetés, család anyagi-kulturális státusza) fakadó különbségeket a társadalompolitikának ellensúlyozni kell.

Az esélyegyenlőség, mint normatív cél esetleges elfogadása már önmagában szükségessé tenné ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatát. Ugyanakkor az egyenlőtlenségek nemzedékek közötti átörökítése és ebben az anyagi transzferek szerepe különösen érdekes a rendszerváltás utáni időszakban. Egyrészt a rendszerváltás óta jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek (Tóth [2005]), amelyek minden bizonnyal – bár erről kevés empirikus adattal rendelkezünk – a vagyoni egyenlőtlenségek erőteljes növekedésével járnak együtt. Növekedtek tehát az egyik nemzedékről a másikra továbbörökíthető különbségek. Másrészt a piacgazdaságra épülő demokratikus társadalomban egészen mások az anyagi transzferek feltételei, mint korábban. Kolosi [1987] és Róbert [1991] is megfogalmazza azt a hipotézist, hogy a szocialista társadalomban azért alakulhatott ki a kulturális átörökítés dominanciája, mert a politikai indíttatású egyenlősítő törekvések ebben a szférában érvényesülhettek legkevésbé, az anyagi átörökítést viszont a nyilvánvalóan gátolta a magántulajdon visszaszorítása. A gazdasági és politikai rendszerváltás, a magántulajdonon alapuló piacgazdaságba való átment viszont azzal járt, hogy a társadalmi rétegződésben és a társadalmi helyzet átörökítésében a politikai dimenzió háttérbe szorulása valamint a kulturális tőke változatlan szerepe mellett jelentősen nőtt az anyagi erőforrások szerepe (Kolosi és Sági [1996]).

1.7. Módszertan

Hipotéziseinket valószínűségi mintákon lekérdezett kérdőíves adatfelvételeken vizsgáltuk többváltozós statisztikai módszerek segítségével. Az adatbázisok leírása a megfelelő fejezeteknél található.

A hipotézisek vizsgálatánál különböző regressziós modelleket alkalmazunk. Amikor a függő változót intervallum-skálán mérjük lineáris regressziós modellt, amikor a függő változónk két értéket vehet fel, bináris logisztikus regressziós (logit) modellt, vagy probit becslést használunk. A logit illetve probit modell feltételezi, hogy van egy folytonos nem megfigyelhető változó, amelytől a megfigyelt kétértékű változó (y_i) értéke függ. A látens függő változó (y_i^*) és a magyarázó változók összefüggését a strukturális modell írja le, amely a modell feltételezései szerint lineáris, tehát: $y_i^* = x_i\beta + \varepsilon_i$, ahol y_i^* a látens függő változó, amely mínusz végtelen és plusz végtelen között vehet fel értékeket, x_i a magyarázó változók, β az együtthatók vektora, míg ε_i a reziduális (Long [1997]). A látens változó és a megfigyelhető kétértékű változó kapcsolatát a mérési egyenlet írja le. Ez azt fejezi ki, hogy van a látens függő változónak egy olyan küszöbértéke, amelynél ha látens változó értéke alacsonyabb, akkor a megfigyelhető változó értéke 0, ha pedig annál magasabb, akkor 1. Megmutatható, hogy annak a valószínűsége, hogy a kétértékű függő változó 1-es értéket vesz fel:

$$P(y=1) = F(x\beta).$$

ahol F az ε_i hibatag eloszlásfüggvénye. Amennyiben a hibatag logisztikus eloszlást követ, logit modellről, ha normális eloszlást követ probit-modellről beszélhetünk.

Az egyértelműen sorrendbe állítható kategóriákból álló (több kategóriás) függő változó esetében ún. rangsorlogit modellt használunk magyarázó modellként. Ez a statisztikai modell a kétértékű függő változós logit-modell általánosítása. A modell feltételezi, hogy függő változó elvileg egy látens folytonos skálán mérhető, de a folytonos skálán mért értékeket nem tudjuk pontosan megfigyelni, csak azt, hogy a megfigyelés melyik kategóriába esik (Long [1997]). A modell nemcsak a független változók együtthatóit becsüli meg, hanem a látens attitűdskálának azokat az osztópontjait is, amelyek az egyes válaszkategóriákat elválasztják egymástól. A

mérési egyenlet $y_i = m$, és $\tau_{m-1} \leq y_i^* < \tau_m$ ahol y_i a megfigyelt függő változó, amely $m = 1 \dots J$ értéket vehet fel, τ_m pedig az osztópontokat jelenti ($\tau_0 = -\infty$ és $\tau_J = +\infty$).

A becslések eredményeinek értelmezésekor az ún. marginális hatásokra támaszkodunk. Marginális hatáson itt azt értjük, hogy a függő változó hogyan változik a kérdéses magyarázó változó változásával akkor, ha a többi magyarázó változó értéke nem módosul (Long [1997], Bartus [2003]). Folytonos magyarázó változó esetén ez azt jelenti, hogy a magyarázó változóban bekövetkező végtelenül kicsi változás hogyan befolyásolja a függő változó értékét (parciális derivált értelmezés), kétértékű magyarázó változó esetén pedig az érdekel minket, hogy a magyarázó változó értékének 0-ról 1-re módosulásának milyen hatása van. A legkisebb négyzetek módszerén alapuló lineáris regresszió esetében a regressziós együtthatók megadják a választ ezekre a kérdésekre, az együtthatók marginális hatásként értelmezhetők. Nemlineáris modellek esetében, amilyen a logit modell is, ez már nem teljesül. Egy adott magyarázó változó hatása függ attól, hogy a többi magyarázó változó milyen értéket vesz fel. Két megoldás lehetséges. Az egyik az, hogy a többi magyarázó változó értékét rögzítjük, például azok átlagértékén, és így számítjuk ki a marginális hatást. A másik lehetőség, hogy a többi magyarázó változó mintában fellelhető összes kombinációja mellett kiszámítjuk a vizsgált változó marginális hatását, és ezeket átlagolva nyerünk egy összefoglaló statisztikát a magyarázó változó hatásáról. Jelen esetben az átlagos marginális hatást az előbb említett második értelemben használjuk, vagyis a magyarázó változók különböző kombinációi mellett kiszámított hatások átlagaként. Ehhez Bartus Tamás által a Stata statisztikai programcsomaghoz írt programot használjuk (Bartus [2005]). A logisztikus regresszió esetében szintén gyakran alkalmazott megoldás az, hogy az együtthatókat a magyarázó változónak az függő változó „odds”-ának logaritmusára gyakorolt hatás alapján interpretálják, hiszen az erre nézve a modell lineáris, tehát az együtthatók a többi magyarázó változó értékétől függetlenül interpretálhatók. Az esélyhányados ugyanakkor nehezen értelmezhető mennyiség, nehéz értelmezni, mit jelent, ha értéke 20%-kal nő vagy csökken. A kétértékű függő változók modelljeinél az eredményeket valószínűségek terminusaiban érdemes értelmezni, tehát a kérdés az, hogy egy adott magyarázó változó értékének módosulása mennyivel növeli a

⁵ Ha egy esemény bekövetkezésének valószínűsége p , akkor az $odds = p/(1-p)$.

függő változó esetében az 1-es érték előfordulásának valószínűségét. Ilyen interpretációra az esélyhányados nem nyújt lehetőséget, a marginális hatás viszont igen.

2. FIATAL FELNTÖTTEKNEK NYÚJTOTT SZÜLŐI TÁMOGATÁSOK MEGHATÁROZÓI

Ebben a fejezetben a különböző fajta szülői támogatások meghatározóit vizsgáljuk. Először áttekintjük, hogy Magyarországon milyen adatforrások állnak rendelkezésre a háztartások közötti illetve szülő-gyermek transferekről. Utána a transfereket adó szülők és a gyermekek jellemzőinek figyelembe vételét egyaránt lehetővé tevő adatokon vizsgáljuk a támogatások meghatározóit. A fejezet végén pedig megbecsüljük, hogy a transferek a háztartások vagyonának mekkora részét jelenthetik. A háztartások közötti transferekről és ezen belül a szülőktől a fiatal felnőtt gyermekek felé irányuló támogatásokról egyrészt háztartásfelvételek, például a KSH Háztartási Költségvetési Felvétele, az Életmód-Időmérleg Felvétel vagy a Tárki Háztartás Monitor vizsgálata szolgáltatnak adatokat. Másrészt folytak a fiatalok életkörülményeit vizsgáló kutatások, mint a KSH Gyermekek és Ifjúság Felvétele és van példa a kifejezetten a szülői transfereket a középpontjába állító kutatásra is.

2.1. Magyar vizsgálatok a háztartások közötti támogatásokról általában

A Háztartási Költségvetési Felvétel a háztartások közötti anyagi segítségnyújtást vizsgálja, a nemzedékek közötti aspektusra való külön figyelem nélkül. A legutóbbi felvétel alapján megállapítható, hogy a háztartások jelentős része vett részt a háztartások közötti transzfer-áramlásban: a háztartások 78 százaléka adott és 62 százaléka kapott anyagi segítséget az 1999-es évben (lásd Keszthelyiné [2001]). A tendencia ráadásul a segítségnyújtás gyakoribbá válását jelzi, hiszen a kilencvenes évek elején 73 százalék volt a transzfert adó, és 53 százalék a transzferben részesülő háztartások aránya. A vizsgálat szerint a 30-44 éves korosztályban volt a legmagasabb, 68 százalékos, az anyagi segítséget kapók aránya, míg a transzfert adókat a 60-69 évesek között találták a legnagyobb arányban. Az ajándékozás még erősebben függ a jövedelmektől. A háztartások jövedelme szerint képzett legalsó és a legfelső tizedben a többi jövedelmi csoportnál valamivel alacsonyabb volt a transzferben részesülők aránya, a transzfert adók aránya viszont monoton nő a legalsó tizedben tapasztalt 58 százalékos arányról a legfelső tizedre jellemző 85

százalékos arányig. Az átlagosnál magasabb volt az anyagi segítséget kapók aránya a gyermekek között, ugyanakkor a budapesti háztartások mindössze 39 százalék számolt be arról, hogy transzfert kaptak.

A vizsgált témában a Magyar Háztartási Panel felvételek keretében 1993-ban és 1997-ben is tettek fel kérdéseket, ezek azonban kizárólag a munkajellegű és a természetben (pl. ételkészítés, ruha stb.) adott és/vagy kapott támogatásokra irányultak. Albert F. és Dávid B. eredményei szerint 1993 és 1997 között 25-ről 33%-ra nőtt azon háztartások aránya, akik nem adtak másoknak, és nem is kaptak másoktól támogatást, miközben a csak támogatást nyújtóké 12-ről 18%-ra, a csak támogatást kapóké pedig 8-ről 15%-ra növekedett. A támogatói attitűdökkel kapcsolatban azt feltételezték, hogy a transzferfolyamatok viszonyossági elv alapján működnek. Figyelemre méltó megállapításuk volt, hogy az általuk „kapcsolatszegény”-nek nevezett háztartások kapcsolathálója lényegesen kisebb volt, mint a „kapcsolatgazdag” háztartásokban élőké, ami arra utalt, hogy a háztartások kapcsolathálójának kiterjedtsége és támogatási szokásaik között szoros összefüggés van (Albert és Dávid [1998]).⁶

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet *Életünk Fordulópontjai* című felvétele a magyar társadalom tagjainak demográfiai viselkedésében (párkapcsolatok, gyermekvállalás, nyugdíjba vonulás) bekövetkező változásokat vizsgáló panelkutatás. A kutatásnak, amely a háztartások közötti segítségnyújtásra is kiterjed, első hulláma 2001-ben került felvételre. A kutatás eredményei szerint a felnőttek mintegy fele kapott a kérdezést megelőző egy évben valamilyen fajta támogatást más háztartásban élőtől. A háztartások között folyó segítő-támogató tranzakciókban a legjellemzőbb a munkavégzésben nyújtott segítség, amelyet a kérdezettek egyharmada kapott, anyagi segítségben egynegyedük részesült. A kutatás megállapítja azt is, hogy segítséget legnagyobb valószínűséggel a fiatalabbak, és a gyermekek kapnak és a segítségnyújtások többsége vertikális rokon kapcsolatokon (szülő-gyermek) nyugszik (Spéder [2002]).

Szintén részletesen felméri a háztartások közötti támogatásokat a KSH *Életmód-Időmérleg Felvétele*. Ez alapján a HKF-ben mért arányokhoz képest valamelyest

⁶ Eredményeik összességében is a hazai interperszonális kapcsolatok „beszűküléséről” tanúskodtak, a vizsgált időszakban a kérdezettek barátainak átlagos száma csökkent, miközben a barát nélkülieké növekedett (Albert–Dávid 1998).

alacsonyabb arányok adódnak a háztartások közötti újraelosztásban résztvevők esetében, és a trend is inkább csökkenő tendenciát jelez (lásd Bocz és Harcsa [2001]). Míg 1986-ban a háztartások 50 százalék adott anyagi támogatást, és egyharmada kapott, addig 2000-ben a támogatást adók aránya 36 százalékra csökken, míg a támogatást kapók aránya nem változott lényegesen. A felvétel szintén mutatja a szülő gyermek viszony fontosságát a fiatal felnőttek háztartásainak segítő kapcsolataiban. A következő táblázat a KSH 2000 évi Időmérleg felvételének adatai alapján mutatja, hogy a fiatal felnőttek háztartási milyen gyakorisággal kaptak illetve adtak különböző fajta támogatásokat. Látható, hogy anyagi támogatásokat leginkább a szüleiktől kapnak az emberek, hiszen azok aránya, akik napi megélhetéshez vagy nagyobb kiadásokra pénzt kaptak gyakorlatilag megegyezik a szüleiktől ilyen segítségeket kapók arányával. A munkasegítségben belül a háztartási munkában és a gyermek illetve beteg ellátásában is jelentős a szülői támogatás szerepe, míg más, speciális szakismeretet igénylő vagy fizikai munkák esetén értelemszerűen kisebb.

2.1. tábla: *Transzferek gyakorisága a 40 évnél fiatalabb, szüleiktől különélők között (%)*

	Kapott ilyen támogatást	Szüleitől kapott	Adott ilyen támogatást	Szüleinek adott
munka segítség				
háztartási munka	30	24	36	30
gyermek, beteg ellátása	32	29	15	6
építkezés, felújítás	17	7	18	5
javítás, szerelés	25	6	25	11
mezőgazdasági munka	14	8	29	20
anyagi segítségek				
élelmiszer, ruhanemű	47	38	31	17
pénz napi megélhetéshez	13	11	6	3
pénz nagyobb kiadásokra	18	16	4	3
pénz vállalkozáshoz	2	2	0	0

Forrás: Időmérleg 2000 (N=2144)

2.2. Magyar vizsgálatok a szülő-gyerek transferekről

A háztartásvizsgálatok egy része általában a háztartások közötti segítségnyújtást vizsgálja, másik részükben (pl. Életmód-Időmérleg Felvétel) elkülöníthetők a szülő-gyermek viszonylatban történő támogatások. Most olyan kutatásokat tárgyalunk,

amelyek kifejezetten a szülőktől a gyermekek felé irányuló segítségnyújtást vizsgálták.

A KSH 1984-ben és 1995-ben végzett gyermek- és ifjúsági felvétele a fiatalok háztartásai és szüleik, rokonaik közötti támogatási kapcsolatot vizsgálta. Számos anyagi vagy nem anyagi támogatásfajta esetében mérte fel a vizsgálat, hogy kapott-e a válaszadó háztartása szülőktől, rokonoktól adott típusú támogatást, illetve támogatnak-e más háztartásban élő rokont, ismerőst, barátot (Harcza [1996]). A munkasegítség esetében az építkezésben és a mezőgazdasági kistermelésben kapott segítség visszaesése szembetűnő. A rendszerváltás előtti időszakban ezeket a területeket a viszonyossági alapú munkacsere jellemezte (Sik [1988]), a kilencvenes évek közepére ennek jelentősége azonban csökkent, legalábbis a szülő-gyermek viszonylatban. A gyermekgondozásban kapott segítség aránya is jelentősen, 67%-ról 43%-ra csökkent. Ebben szerepet játszhatott a nők körében jelentősen visszaesett foglalkoztatás is, hiszen az inaktív nők valószínűleg kevésbé szorulnak rá gyermekgondozási segítségre. Az anyagi segítségek közül a napi kiadásokhoz való hozzájárulás és a gyermekek kiadásaihoz való hozzájárulás arányának csökkenése mellett a bútórvásárláshoz és lakásvásárláshoz adott segítségek fordulnak elő számottevően alacsonyabb arányban a kilencvenes évek közepén.

2.2. tábla: A szülőktől kapott támogatások aránya a szülőktől külön élő 29 éves és fiatalabb házasok körében (%)

	1984	1995
munkasegítség		
nagyobb háztartási munka	30	31
gyermekgondozás	67	43
építkezés	49	19
mezőgazdasági kistermelés	33	14
anyagi támogatások :		
napi kiadás	41	20
nagyobb háztartási kiadás	25	29
gyermekek kiadásaihoz	79	35
bútórvásárlás	49	19
lakásvásárlás, építés	47	26

Forrás: Harcza [1996]

A fiatal felnőtteknek juttatott szülői támogatásokról a legrészletesebb kutatás a Magyar Közvélemény-kutató Intézet 1989-ben végzett vizsgálata (kutatásvezető:

Vaskovics László és Spéder Zsolt) volt. Ez kiterjedt a fiatal felnőttek részére átadott transzferek időzítésére, valamint arra is, hogy életük milyen eseményéhez kapcsolódott az adott transzfertámogatás. A szülőktől a gyermekek felé irányuló pénzügyi támogatás esetében a kutatók megkülönböztették a rendszeres és az alkalmi segítséget, amelyet a kérdezést megelőző egy évben kaptak⁷. A kutatás kitér a fiatal felnőttek részére átadott transzferek időzítésére is, vagyis, hogy életük milyen eseményéhez kapcsolódtak a transzferek. Felsorolták a fiatal felnőtt életének fontos állomásait (önállóvá válás, első tartós elköltözés, tanulmányok befejezése, katonai szolgálat teljesítése, első saját lakás, első munkahely, önellátás, szülőktől való anyagi függetlenség, első autó, biztos partner, házasságkötés), és ezzel kapcsolatban megkérdezték, hogy ez mikor következett be a kérdezett életében, valamint, hogy ehhez kapcsolódóan növekedett, csökkent, vagy ugyanolyan maradt-e a szülői anyagi, illetve munkasegítség mértéke. Ezenkívül a vizsgálat feltérképezte a kérdezett és szülei, felnevelői közötti kapcsolat szorosságát: (találkozások, beszélgetések száma, gyakorisága). A kutatás megállapításai szerint a fiatal felnőttek 25-30 százaléka részesül rendszeres pénz-támogatásban, mégpedig a diákok, illetve katonák mellett főképpen az alacsony jövedelmű aktívak. Alkalmi anyagi segítséget a megkérdezettek egytizede kapott az elmúlt egy évben, de hosszabb távra visszanézve 54 százalék számolt be arról, hogy valamikor kapott ilyet. Ilyen alkalmi segítséget az iskolázott, magas jövedelmű szülőknek áll módjában nyújtani. Legtöbbször már párral rendelkező fiatal aktívak kapják ezeket a transzfereket, jellemzően lakásvásárlási célból (Spéder [1989]).

Az idézett kutatások fontos ismeretekkel gazdagítják a háztartások, illetve a nemzedékek közötti anyagi segítségnyújtás jellemzőiről szóló tudásunkat. A definíciós eltérések miatt ugyan jelentős szóródást mutatnak a transzferben részesülők és transzfert adók arányára adott becslések, a tárgyalt kutatások alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy Magyarországon, csakúgy, mint jellemzően a többi fejlett, társadalombiztosítási nyugdíjrendszerrel rendelkező

⁷ Támogatási fajták : lakás-, házvásárlás, -építés, Bútorvásárlás, Háztartási eszközök vásárlása, Ha szüleinél lakik, teljes ellátást kap, Élelmiszer-vásárlás, ha nem a szüleivel lakik, Jogosítvány megszerzéséhez nyújtott segítség, Autó és motorkerékpár- vásárlás, Autó és motorkerékpár- vásárlás, fenntartás, Nyaralás költségei, Utazási költségek, Ruházkodási költségek, Unoka ruházkodási költségei, Költözködési költségek, Sportolás, szórakozás költségei, Biztosítási díj átvállalása, Részletfizetés átvállalása

országban a családon belüli nemzedékek közötti transzferek döntően az idősebbektől a fiatal felnőttek felé áramlanak. A szülőktől a fiatal felnőtt gyermekek felé irányuló transzferek jelentős szerepet játszanak a tanulmányok idején a megélhetés, később az önállósodást, családalapítást kísérő nagyobb kiadások finanszírozásában.

2.3. A fiatal felnőttek által kapott támogatások vizsgálata

Ahogy már az első fejezetben is tárgyaltuk, a háztartások közötti transzferek változatos formákat ölthetnek. Alapvetően két fajtájuk van: az egyik, az örökség az illető halálával száll a következő generáció kezére, a másik az inter-vivos transzfer azt jelenti, hogy a szülő élete során adott ajándékok formájában adja át vagyonát gyermekeinek. A transzfer lehet anyagi, pénzbeli transzfer, jelenthet házimunkára, gyermekek, idősek gondozására fordított időt, jelenthet lakhatási lehetőséget a szülőknél. Az anyagi transzferek két nagy csoportra oszthatók. Vannak egyrészt kisebb összegű, esetleg rendszeres fogyasztási típusú segítségek, amik azonban a transzfert kapó vagyon-képzéséhez nem járulnak hozzá. Másrészt az anyagi transzferek között lehetnek nagyobb volumenű, sokszor valóságos örökségként kapott, esetleg előrehozott örökségként értelmezett transzferek, amik jelentősen hozzájárulnak a háztartás vagyonához. Itt főképpen tartós fogyasztási cikkhez, és különösen a lakáshoz jutásnál kapott segítségre, vagy nagyobb pénzadományra gondolunk.

Itt elsősorban az érdekel bennünket, hogy a különböző támogatások hogyan függnek a szülők és a gyermekek jövedelmi helyzetétől, társadalmi státuszától. A transzferek mindegyik elmélete kiemeli, hogy a transzferek előfordulásának valószínűsége és az anyagi transzferek összege is növekszik a transzfert adók jövedelmének növekedésével. Altruizmus esetén a szülő jólétét mind saját fogyasztása, mind gyermekeinek fogyasztás növeli. A szülő a rendelkezésére álló jövedelemből fedezi saját fogyasztását és nyújt gyermekeinek anyagi támogatást. Amennyiben a szülő számára mind a saját fogyasztása, mind a gyermek fogyasztása által okozott hasznosság normál jószág, akkor a jövedelem növekedésével mindkettőre többet fog fordítani. Amennyiben a támogatást a gyermek által nyújtott valamilyen szolgáltatásért adott fizetségként fogjuk fel, akkor is az várható, hogyha növekszik a jövedelme, akkor a szülő egyre többet szeretne „fogyasztani” gyermekei szolgáltatásából, és ezért több transzfert fog nyújtani nekik.

Az elméletek szerint ugyanakkor a transzfert adók jövedelmének növekedése nem ugyanúgy hat a munka-transzfer előfordulására, mint az anyagi támogatásokéra. Az anyagi transzfer előfordulása gyakoribbá válik, ha a transzfert adó jövedelme növekszik, a munkatranszfer gyakorisága azonban várhatóan csökken a transzfert adó keresetének növekedésekor. A magasabb kereset ugyanis azt jelenti, hogy az illetőnek magasabb lehetőség-költséggel („opportunity cost”) kell számolnia, ha idejét nem munkára, hanem például szülei segítségére akarja fordítani. Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy a gazdagabb szülőknek nem biztos, hogy olyan fontos a gyermekek munkasegítsége, főleg ha hasonló jellegű szolgáltatást a piacon is beszerezhetnek. Például a gazdagabb szülő, különösen, ha nagyon fontos számára az elvégzett munka minősége, inkább mesterembertől rendeli meg lakása felújítását, mint hogy gyermekei segítségét kérné a munkához. A gyermek jövedelmi helyzete is befolyásolja a támogatások előfordulását. Amennyiben a támogatásokat pusztán az altruizmus mozgatja, akkor a gyermek jövedelmének emelkedésével várhatóan csökken a támogatás előfordulásának valószínűsége és a támogatás összege. A szülőt ugyanis a gyermek fogyasztása, jóléte érdekli, amely növekszik jövedelmének emelkedésekor, csökkentve ezáltal a támogatás szükségességét⁸.

A támogatások előfordulását azonban nemcsak a felek jövedelmi helyzete befolyásolja. Mind a csere, mind a transzfereket reciprocitásként felfogó elméletek az adott és kapott támogatások együtt járását valószínűsítik. A különböző formájú transzferek együtt járása várható, amennyiben a családok különböznek az altruizmus fokában (Altonji et al. [1996], Ioannides és Kan [1999]). Azoknak a családoknak a tagjai, akik erősebb altruizmussal jellemezhetők, nagyobb munkatranszfereket hajlandóak adni, de nagyobbakat is kapnak és pozitív korreláció várható az adott munka és pénz transzferek között is. A szoros családi kötélekkel jellemezhető családokban tehát a munkasegítség minden irányba áramlik, míg a pénzübeli segítség leginkább azok felé, akiknek arra a legnagyobb szükségük van. Persze csere-modellekből is következhet a pozitív korreláció a lefelé és felfelé áramló munkasegítségben, hiszen a kapott segítség iránti fizetség elképzelhető munka-transzferben is. Ugyanakkor csere esetén inkább azt várnánk, hogy a fizetség pénzben történik a

⁸ Az altruista transzferek modelljei általában feltételezik, hogy a szülő hasznossági függvényét mind a saját fogyasztás, mind a gyermekek jóléte tekintetében a csökkenő határhaszon jellemzi. Tehát a gyermek jólétének emelkedése azt eredményezi, hogy a szülő nagyobb hasznosság-növekedést tud elérni, ha az utolsó egység jövedelmet nem támogatásra, hanem saját fogyasztására fordítja.

kapott munkasegítségért, tehát az adott munkasegítség a kapott anyagi támogatással jár együtt. A munkasegítség előfordulásának valószínűsége illetve mértéke várhatóan csökken a gyermek és a szülő közötti távolsággal, mert a távolság növeli a munkasegítség költségét.

Az egyes transzfer-motívumok empirikus vizsgálata bonyolult adatbázist igényel. Lehetőség szerint több éven keresztül, panel szerkezetben kellene megfigyelni a különböző formában (anyagi transzfer, munkatranszfer, korezidencia) áramló transzfereket. Szükség van továbbá mind a transzfereket adó, mind az azt kapók részletes jövedelmi adataira, nemcsak a jelenbeli jövedelmére, hanem a hosszabb távú jövedelmi helyzetét jellemző permanens jövedelmére (Altonji et al. [1997]). Fontos az is, hogy – szülőktől a gyermekek felé irányuló transzferek esetében – egy szülő minden gyermekéről rendelkezünk ezekről az információkkal. Lehetséges az is, hogy adás és viszonzás között jelentős idő telik el, tehát különösen a nagyobb jelentőségű támogatások esetén fontos lehet a távolabbi múltbeli transzferekre is kérdezni. Egyes szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy az indirekt reciprocitás miatt a szülői transzferek nem a gyermekektől kapott vagy a jövőben remélt támogatások ellenértéke, hanem inkább a szülők saját szüleiktől kapott támogatásokat „fizetik meg” ekképpen. Ez alapján tehát nem elég két generáció közötti támogatásokat figyelembe venni. A transzferekkel kapcsolatos elméletek áttekintésénél is láttuk, hogy a szülők és gyermekek egymáshoz viszonyított jövedelmében beálló változások hatása fontos eleme a különböző modellek tesztelésének. Azt, hogy a szülők tudnak-e támogatást nyújtani értelemszerűen befolyásolja jövedelmi, vagyoni helyzetük. Azt, hogy adnak-e támogatást emellett természetesen az is befolyásolja, hogy gyermekeik mennyire szorulnak rá a támogatásra. A támogatások magyarázatánál tehát szülők és gyermekek demográfiai, jövedelmi ismérveit egyszerre kell figyelembe venni.

Mindezeknek a kívánalmaknak csak korlátozottan felelnek meg azok a vizsgálatok, amelyek a szülők és fiatal felnőttek közötti támogatásokról is gyűjtenek adatokat Magyarországon. A legtöbb felvételben nem lehet egyszerre figyelembe venni a támogatást adó szülők és az azt kapó gyermekek adatait. Más felvételek viszont csak egyfajta transzfert vizsgálnak. Három generációt felölelő elemzésre egyik magyarországi vizsgálat sem nyújt lehetőséget. A többféle támogatást felmérő kutatások között a KSH Gyermek és Ifjúság felvétele tartalmazza a legtöbb

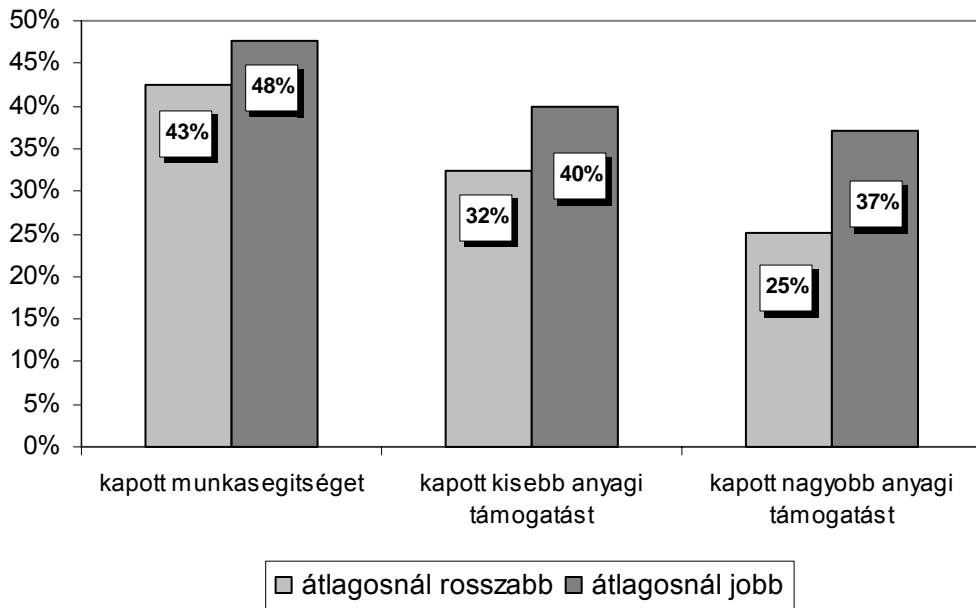
információt a támogatást adó szülőkről. Ezért egyrészt ennek a felvételnek az adatain vizsgáljuk a különböző meghatározókat. A másik vizsgálat, ami leginkább megfelel céljainknak a Tárki Háztartás Monitor vizsgálatának 2000 évi adatfelvétele, amely az anyagi transzferek esetében teszi lehetővé a szülők és gyermekek státuszának egyidejű figyelembe vételét, a szülők jövedelmének pontos mérését, és a szülők valamennyi gyermekének adott támogatások mérését.

2.3.1. Szülői anyagi és munkasegítség meghatározói

Ahogy már korábban is szóba került, a KSH 1995-ös Gyermekek és Ifjúság felvételében számos támogatásfajta a gyakoriságát felmérték. A felvétel általunk vizsgált részmintájának alpmegoszlásait az 1.-es Függelék tartalmazza. Ebben a fejezetben három csoportba vonjuk össze a különböző fajta támogatásokat: munkasegítségek, kisebb anyagi segítségek és a nagyobb anyagi támogatások csoportjába. A munkasegítségek között a felvétel megkülönbözteti a háztartási munkában, kisgazdaság ellátásában, gyermekgondozásban, gyermek nyaraltatásában, betegápolásban, hétvégi étkezésekben, építkezésekben kapott illetve egyéb munkasegítséget. A kisebb anyagi támogatások közé a napi háztartási kiadásokra, a gyermek szükségleteire és a kisgazdaság termékeiből adott támogatásokat soroltuk. Nagyobb anyagi támogatások közül a háztartás nagyobb kiadásaira, nyaralásra, utazásra illetve a lakásvásárláshoz/építkezéshez, bútórvásárláshoz kapott segítségeket különböztette meg a vizsgálat.

A háromféle támogatástípus közül a munkasegítség fordult elő leggyakrabban. A 29 éven aluli, szüleiktől külön élő nem tanuló fiatalok háztartásainak fele kap jelenleg rendszeresen, vagy ha szüksége van rá munkasegítséget szülőktől. Kisebb anyagi támogatásokat a fiatal felnőttek 40%-a kap jelenleg is rendszeresen vagy alkalmanként. A nagyobb anyagi támogatások, főképpen a lakás illetve bútórvásárláshoz kapott támogatások értelemszerűen ritkábban fordulnak elő, így itt a jelenleg (rendszeresen vagy alkalmanként) kapott támogatások mellett figyelembe vesszük az egy évnél régebben kapott támogatásokat is. Tehát a fiatal felnőttek 35%-a kapott valaha szüleitől nagyobb anyagi támogatást. A különböző támogatásfajtáknak a szülők anyagi helyzetével való összefüggését mutatja a következő ábra.

2.1. ábra: Különböző típusú támogatások szülők anyagi háttere szerint

Forrás: KSH Gyermek és Ifjúság 1995

A szülők anyagi helyzetének jellemzésére itt azt a kérdést használjuk, amelynél a gyermek (fiatal felnőtt) sorolja be a család anyagi helyzetét az ő 14 éves korában. Bár ez a kérdés értelemszerűen nem pontosan méri a szülőknek a vizsgálat időpontjában jellemző anyagi helyzetét, amennyiben az a kérdés alkalmas a permanens jövedelmi helyzet mérésére, akkor azt várhatjuk, hogy a jelenlegi jövedelmei helyzettel is erősen korrelál. Az anyagi helyzetet ötfokú skálán mérte a vizsgálat, amelynek kategóriái a következők voltak: átlagosnál lényegesen rosszabb, átlagosnál rosszabb, átlagos, átlagosnál jobb, átlagosnál lényegesen jobb. Az ábra a két-két szélső kategóriát összevonva mutatja a különböző típusú támogatások előfordulásának arányát. Mindhárom támogatás-típus esetén látható, hogy az átlagosnál jobb anyagi helyzetű szülőkkel rendelkező fiatalok nagyobb arányban kapnak támogatást, mint azok, akiknek szülei az átlagosnál rosszabb anyagi helyzetben vannak. A legnagyobb eltérést, várakozásainknak megfelelően a nagyobb anyagi támogatásoknál látjuk, ahol a kedvező anyagi helyzetű szülőkkel rendelkező felnőttek 37%-a kap támogatást, míg az átlagosnál rosszabb anyagi helyzetben levő szülők gyermekeinek csak negyede. Valamivel kisebb eltérés mutatkozik a kisebb anyagi támogatások esetén, míg a munkasegítség esetében nem látható lényeges eltérés. Amennyiben az apa iskolai végzettsége szerinti eltéréseket vizsgáljuk, akkor

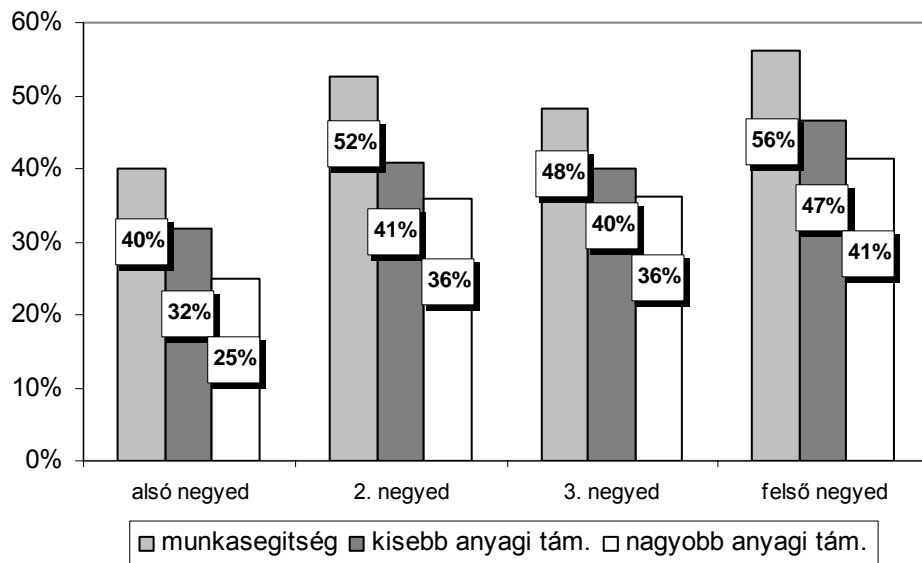
is a nagyobb anyagi támogatásoknál látunk lényeges eltérést. Az érettségizett apák gyermekeinek 41%-a kapott valaha nagyobb anyagi támogatást szüleitől, míg azok között, akiknek apja nyolc általánost végzett egyharmad volt a támogatást kapók aránya. A munkasegítség illetve a kisebb anyagi támogatás esetében nem látható lényeges eltérés az apa iskolai végzettsége szerint.

A különböző típusú támogatások előfordulását a gyermekek anyagi helyzete szerint is vizsgáljuk. A gyermekek jövedelmére vonatkozóan sincs a kérdőívben konkrét kérdés, ezért a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján definiáljuk a gyermekek háztartásainak anyagi helyzetét mérő változót. A kutatás kérdőíve a kérdezettek háztartásainál részletesen felmérte, hogy a kérdezett fiatalok háztartás milyen tartós fogyasztási cikkekkel⁹ rendelkezik. Ezekből a válaszokból úgy képeztünk indexet, hogy figyelembe vettük, hogy a mintában ritkábban előforduló tartós fogyasztási cikkek „értékesebbek”, jobban jelzik a háztartás kedvező anyagi helyzetét, mint egy olyan cikk, amivel mindenki rendelkezik. Ezért a cikkekkel való rendelkezést kifejező változókat sztenderdizáltuk (nulla átlagú, egységnyi szórásúvá) transzformáltuk és ezek összegzésével kaptunk egy a háztartás anyagi helyzetét jellemző index-értéket. Utána az index értékei alapján soroltuk be a háztartásokat negyedekbe.

Ahogy a következő ábra is mutatja, a gyermekek anyagi helyzete is összefügg a kapott támogatás gyakoriságával. Mindhárom segítségfajta esetén jelentős különbség mutatkozik a legrosszabb anyagi helyzetű negyed és a legjobb anyagi helyzetű negyed között, az alsó negyedbe tartozók mindenfajta támogatásból kisebb valószínűséggel részesednek, mint a leginkább jómódúak. Ugyancsak látható, hogy az alsó negyed a második negyedtől is jócskán le van maradva a támogatások előfordulása szempontjából.

⁹ Az index képzéséhez használt fogyasztási cikkek: villanyvarógép, telefon, képmagnó, mikrohullámú sütő, hifi-torony, cb rádió, mosogatógép, antenna, személyi számítógép, kerékpár, autó, új (5 évnél fiatalabb) hűtő, új (4 évnél fiatalabb) színes tv, új (4 évnél fiatalabb) automata mosógép, videokazetta.

2.2. ábra: Különböző típusú támogatások a gyermek anyagi helyzete szerint (tartós fogyasztási cikkek alapján mérve)

Forrás: KSH Gyermek és Ifjúság 1995

A szülők anyagi helyzete mellett a másik magyarázó-változó csoport, amelynek hatására kíváncsiak vagyunk az adott támogatások. Ha jellemzően azok kapnak támogatást, akik adnak is, akkor a támogatások egy viszonyossági rendszer részei, és nemcsak a szülők anyagi helyzete határozza meg a transferek előfordulását. Ahogy a következő táblázat is mutatja, igen erős az összefüggés az adott és a kapott támogatások között. Különösen igaz ez a munkasegítségekre. A szüleiknek valamilyen munka vagy anyagi támogatást adók mintegy négyötöde maga is kap munkasegítséget a szülőktől.

2.3.tábla: Adott és kapott támogatások összefüggése a szülőktől külön élő fiataloknál

	Kapott munkasegítséget szüleitől (%)	Kapott kisebb anyagi támogatást szüleitől (%)	Kapott nagyobb anyagi támogatást szüleitől (%)	N
Nem adott munkasegítséget	31	26	24	807
Adott munkasegítséget	85	66	55	411
Nem adott kisebb anyagi támogatást	45	35	32	1065
Adott kisebb anyagi támogatást	81	74	52	153
Nem adott nagyobb anyagi támogatást	47	38	32	1132
Adott nagyobb anyagi támogatást	80	65	70	86

Forrás: KSH Gyermek és Ifjúság 1995

A támogatások egyéb magyarázó tényezőinek hatását kontrollálva is ellenőrizni akarjuk a szülők és a gyermekek anyagi helyzetének hatását. A következő táblázatban a különféle transferek előfordulását magyarázó logisztikus regressziós modellek becslésének eredményeit mutatjuk be. A szülők és a gyermekek anyagi helyzetét mérő, korábban is említett változók mellett kontrollváltozóként az elemzésben figyelembe tudjuk venni a gyermekek nemét, életkorát, iskolai végzettségét, családi állapotát és gazdasági aktivitását valamint testvérei számát. A szülők esetében az anya iskolai végzettségét, az apa foglalkozását, szerepeltettük és azt, hogy a szülők a gyermekkel azonos településen élnek-e. Mindegyik támogatásfajta esetében két-két modellt futtattunk, az elsőben csak a szülők és gyermekek demográfiai, foglalkozási és anyagi helyzetét jellemző magyarázó változókat szerepeltettük, a második modellben pedig ezek mellett a gyermekek által a szülőknek adott támogatásokat is szerepeltettük.

2.4. tábla: A különböző szülői transzferek előfordulásának meghatározói (logisztikus regresszió, átlagos marginális hatások)

	Kap munkasegítség	Kap kis anyagi támog.	Kap nagy anyagi támog.			
Nő	-0,003	0,000	0,003	0,014	-0,004	-0,005
Életkor (évek száma)	0,005	0,000	0,000	-0,003	-0,001	-0,003
Családi állapot: társsal él	0,240	0,202	0,219	0,186	0,208	0,196
Van gyermeke	0,009	0,021	0,043	0,038	-0,108	-0,100
Testvéreinek száma (ref.kat.: egynél több testvére van)						
Nincs testvér	0,028	0,034	0,059	0,061	0,069	0,078
Egy testvér	0,073	0,052	0,009	-0,006	0,069	0,061
Település típusa (ref.kat.: községben lakik)						
Budapest	-0,187	-0,141	-0,288	-0,252	-0,191	-0,174
Megyeszékhely	0,063	0,071	0,039	0,051	0,069	0,077
Város	0,058	0,031	0,046	0,029	0,021	0,018
Iskolai végzettség (ref.kat.: érettségi alatt)						
Érettségizett	0,067	0,037	0,033	0,012	0,091	0,070
Diplomás	-0,012	-0,010	-0,042	-0,035	0,054	0,049
Foglalkozás (ref.kat.:nem dolgozik)						
Diplomás	-0,012	-0,010	-0,042	-0,035	0,054	0,049
Vezető	-0,092	-0,056	-0,173	-0,127	-0,088	-0,070
Szellemi	-0,092	-0,046	-0,084	-0,053	-0,035	-0,017
Önálló	0,002	0,019	0,000	0,009	0,000	0,005
Szaktanácsos	0,032	0,040	-0,011	0,009	0,063	0,065
Fizikai	-0,120	-0,104	-0,113	-0,107	-0,113	-0,098
Anyagi helyzet a tartós fogyasztási cikkekkel rendelkezés alapján (ref.kat.: alsó negyed)						
2. negyed	0,082	0,045	0,055	0,024	0,052	0,032
3. negyed	0,056	0,038	0,067	0,051	0,036	0,033
Felső negyed	0,066	0,038	0,089	0,071	0,038	0,027
Anyai iskolai végzettsége (ref.kat.:érettségizett vagy diplomás)						
8 általános	-0,083	-0,090	-0,072	-0,078	-0,011	-0,009
Szaktanácsos	-0,073	-0,053	-0,107	-0,096	-0,056	-0,044
Apa foglalkozása (ref.kat.: nem dolgozik)						
Szellemi fogl., vezető	-0,026	0,024	-0,002	0,029	-0,006	0,023
Szaktanácsos	0,047	0,039	0,079	0,076	0,112	0,108
Fizikai	-0,002	0,019	0,028	0,042	0,034	0,046
Ugyanazon a településen	0,025	0,015	0,033	0,026	0,054	0,052
Átlaghoz viszonyított anyagi helyzet a kérdezett 10-14 éves korában (re.kat. átlagos helyzet)						
Sokkal rosszabb	-0,056	-0,081	-0,162	-0,175	-0,144	-0,144
Roszsabb	-0,098	-0,080	-0,093	-0,081	-0,075	-0,073
Jobb	-0,078	-0,081	-0,016	-0,016	-0,007	-0,006
Sokkal jobb	-0,099	-0,090	-0,050	-0,031	-0,020	-0,018
Adott munkasegítség		0,480		0,320		0,246
Adott kisebb anyagi t.		0,052		0,189		-0,045
Adott nagyobb anyagi t.		0,043		-0,054		0,228
N	1084	1080	1084	1080	1084	1080
Pszedo R ²	0,0745	0,2562	0,0817	0,1917	0,0847	0,1508

Forrás: KSH Gyermek és Ifjúság 1995

Megjegyzés: vastagon szedett marginális hatások 5%-os szinten, dőlt betűvel szedett 10%-os szinten szignifikánsak.

A szülők anyagi helyzetét jellemző változók a többváltozós elemzésben szignifikáns hatást mutatnak. A kisebb és nagyobb anyagi segítségek 15-17%-kal kisebb valószínűséggel fordulnak elő azon szülők esetében, akik az átlagosnál lényegesen rosszabb körülmények között éltek, mint azoknál a szülőknél, akik az átlagosnak megfelelő életszínvonalon élnek. A munkasegítség esetében azonban nem a legrosszabb anyagi helyzetben levő szülők adtak a legkisebb arányban, hanem azok, akik az átlagosnál valamivel rosszabb vagy valamivel jobb helyzetben vannak. A munkasegítség esetében tehát a szülők anyagi helyzetének hatása nem lineáris. A gyermekek anyagi helyzetének a hatása ugyanakkor jórészt eltűnt a többi kontrollváltozó bevonásával. Ugyan a legjobb anyagi helyzetű negyedhez tartozók 7-9%-kal nagyobb valószínűséggel kaptak kisebb anyagi támogatást szüleiktől, mint a legrosszabb anyagi helyzetű negyedbe tartozók, de ez az eredmény is csak 10%-os szinten jelent nullától szignifikánsan nagyobb hatást. Ez egyrészt a szülők és gyermekek státusza közötti korreláció következménye lehet: a kétváltozós elemzésben azért kapnak gyakrabban anyagi támogatást a jobb anyagi helyzetű gyermekek, mert nekik szüleik is kedvezőbb anyagi helyzetben vannak (átlagban), így több támogatást tudnak nyújtani. Másrészt persze azért is előfordulhat a gyermeki státusz hatásának gyengülése a regressziós elemzésben, mert a kontrollváltozók között több olyan is található, így a gyermek iskolázottsága, aktivitása, amely összefügg az anyagi helyzetével is. A szülők anyagi helyzete mellett azonban a gyermekek által adott támogatások is erősen magyarázzák a szülői támogatásokat, a többváltozós elemzésben is. A munkasegítség esetén csak a gyermekek által adott munkasegítség növeli a szülők által adott segítség valószínűségét. Ez a hatás jelentős, azok a szülők, akik kaptak munkasegítséget gyermekeiktől 48%-kal magasabb valószínűséggel adtak maguk is ilyen típusú segítséget gyermekeiknek. Az anyagi támogatások esetében is jellemző az adott és a kapott támogatások összefüggése. Mindkét típusú transzfer valószínűsége nő akkor, ha a gyermekek is nyújtottak hasonló típusú anyagi támogatást szüleiknek, vagy segítettek őket valamilyen munkasegítséggel.

Az elemzésbe bevont kontrollváltozók közül is több hatással volt a támogatások előfordulására. A gyermekek tulajdonságai közül mindegyik támogatásfajta esetében szignifikánsan befolyásolja a transzferek gyakoriságát, hogy a gyermek stabil párkapcsolatban él-e vagy sem. Azok a gyermekek akik házastársukkal vagy

élettársukkal élnek mintegy húsz százalékkal nagyobb valószínűséggel kapnak szüleiktől támogatást, mind munkasegítséget, mind anyagi támogatást. Azok, akiknek gyermeke van mintegy tíz százalékkal kisebb valószínűséggel kapnak nagyobb anyagi támogatást mint azok, akiknek nincsen gyermekük. Mindez valószínűleg azt jelzi, hogy a nagyobb anyagi segítség még a gyermekek vállalása előtt, az önálló háztartás kialakításakor gyakoribb. A munkasegítség és a nagyobb anyagi segítség esetében azok, akiknek egy testvérük van valamivel nagyobb arányban kapnak támogatást, mint azok, akiknek több testvérük van. A Budapesten élő gyermekek kisebb eséllyel kapnak mindenfajta támogatást, mint azok, akik községben élnek. A „fordított” település lejtő mentén a legnagyobb eltérést a kisebb anyagi támogatások esetében mértük, itt a budapestiek 25-29%-kal kisebb valószínűséggel kapnak transzfert. A fizikai foglalkozású gyermekek az inaktívknál tíz százalékkal kisebb valószínűséggel kapnak mindegyik transzferből, a kisebb anyagi támogatásoknál a vezetők is szignifikánsan kisebb eséllyel kapnak támogatást. A szülői tulajdonságok között az anya iskolai végzettsége a munkasegítség és a kisebb anyagi támogatás esetében játszik szerepet. A csak nyolc általánossal rendelkező anyák az érettségizetteknél kisebb valószínűséggel nyújtanak munkasegítséget, míg a szakmunkásképzőt végzettek esetében a kisebb anyagi támogatások fordulnak elő ritkábban. A szakmunkás apák az inaktívknál gyakrabban adnak kisebb és nagyobb anyagi támogatás gyermekeiknek.

2.3.2. Anyagi támogatások és a gyermekek jövedelmi helyzete

Az előző részben tehát láttuk, hogy a szülők anyagi háttere befolyásolta a különböző típusú támogatások előfordulását, és a legrosszabb anyagi helyzetű családok gyermekei különösen az anyagi támogatások esetében maradnak el az átlagos anyagi helyzetű családok gyermekeitől. Mindezek mellett a viszonyosság szerepe is kimutatható volt, tehát azok a gyermekek kaptak gyakrabban támogatást, akik maguk is adtak szüleiknek. A következőkben az anyagi támogatások esetében vizsgáljuk, hogy a többgyermekes családokban az alacsonyabb státuszú gyermek felé irányulnak-e inkább a támogatások, tehát csökkentik-e a támogatások a családban a gyermekek nemzedékén belüli egyenlőtlenségeket. A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának 2000. évi felvételének nemzedékek közötti anyagi transzferekkel foglalkozó kérdésblokkja lehetővé teszi ennek a kérdésnek a kutatását. A kutatás

adatfelvételének módszertani jellemzőit az 1.-es Függelék tartalmazza. Ebben a vizsgálatban csak az anyagi transzfereket kérdezték de ezen belül is a nem örökség jellegűeket. Mivel számos empirikus bizonyítéka van annak, hogy az adott transzferekre jobban emlékeznek, ezekről szívesebben beszámolnak a kérdezettek, mint a kapott transzferektől, ezért a szülőket kérdeztük a kérdezést megelőző két évben gyermekeiknek adott bármilyen anyagi segítséggel kapcsolatban. Megkérdeztük a háztartás-kérdőívet kitöltő személyt, hogy van-e a háztartáson kívül élő 18 éven felüli gyerekük. Amennyiben volt, felvételre került a gyermekekről néhány alapvető adat: nem születési év, iskolai végzettség, munkaerő-piaci státusz, van-e saját lakása és milyen gyakran beszél a válaszadóval. Ezután megkérdeztük, hogy adtak-e a gyermekeknek bármilyen anyagi segítséget az elmúlt két évben, és ha igen, akkor milyen összegben¹⁰. A gyermekek jövedelmi helyzetének mérésére azt a megoldást választották, hogy megkérték a válaszadót, hogy állítson fel rangsort gyermekeinek anyagi helyzete szerint. Bár ez nyilván csak durva mérése a gyermekek közötti jövedelmi különbségeknek, de szülőknek a gyermekeik jövedelmével kapcsolatos összecszerű becslései várhatóan még kevésbé lennének pontosak. Így azonban becsléseinkben nem a gyermeki jövedelem konkrét összege szerepel, hanem dichotóm változót képeztünk, amelyek azt mutatják, hogy az adott gyermek a szülő által felállított rangsorban az utolsó helyet foglalja el. Így természetesen csak azokat a megfigyeléseket tartottuk meg elemzésünkhöz, ahol a szülőnek nemcsak egy gyermeke volt. Elemzésünk alapegysége a szülő-gyerek pár. Ehhez úgy transzformáltuk az adatfile-t, hogy minden gyerek külön rekordban legyen, a szülőre vonatkozó adatokkal együtt.

A 2013 megkérdezett háztartás valamivel több, mint felében, 1024-ben mondták, hogy van 18 éven felüli gyermekük a háztartáson kívül. A kettő vagy több 18 éven felüli, külön élő gyermekkel rendelkező családok adatai alapján 1034 szülő-gyermek párt találunk. A transzfer-adás előfordulásával kapcsolatos alapvető hipotézisünk természetesen az, hogy minél nagyobb jólétben élnek a szülők annál gyakrabban tudják segíteni gyerekeiket. A következő táblázat a háztartás-kérdőívet megválaszoló szülő jellemzői szerint mutatja az anyagi támogatások előfordulásának gyakoriságát. A jólét azonban nemcsak a szülő jó jövedelmi helyzetét, hanem pl. egészségi

¹⁰ Az infláció okozta torzítást nem tudtuk korrigálni, mivel nem tudtuk, hogy a két éves intervallumon belül mikor történt meg a transzfer átadása.

állapotát is jelentheti. Azok a gyermekek, akiknek szülei a legfelső kvartilisbe tartoznak, kis híján fele (45%) kapott támogatást, míg a legalacsonyabb jövedelmű szülők gyermekeinek csak húsz százalék kapott anyagi segítséget. Ugyancsak látható némi különbség a szülő egészségi állapota szerint: azok körében, akiknek szülei kortársaiknál rosszabb egészségi állapotúak 30% az anyagi segítséget kapók aránya, míg a hasonló korúaknál egészségesebb szülők gyermekei között 6-7%-kal gyakoribb a transzferek előfordulása.

A jövedelem hatásával összefüggésben különbség mutatkozik a szülői transzferek előfordulásának gyakoriságában iskolai végzettség szerint is. A felsőfokú végzettségű szülők gyermekeinek több, mint fele kapott az elmúlt két évben anyagi segítséget, míg a legfeljebb általános iskolát végzett szülők gyermekei körében csak 30%-os volt a transzfert kapók aránya. Mindezek mellett településtípus szerint is eltér a szülők viselkedése. A községekben és a fővárosban harminc százalék körüli, vagyis alacsonyabb a transzferek előfordulásának gyakorisága, mint a városokban és megyeszékhelyeken, ahol ennél 8-10%-kal magasabb a transzferek előfordulásának gyakorisága.

2.5.tábla: A transzfer-adás előfordulása a szülői háttérváltozók szerint
(két v. többgyermekes családok esetében)

	Transzfer előfordulása külön lakó 18 éven felüli gyermekeknél (%)	N	χ^2 teszt szignifikancia -szintje
Szülő életkora			
60 év alatt	36	341	0,000
60- 70 év	31	343	
70 év felett	15	350	
Szülő iskolai végzettsége			
Legfeljebb 8 általános	24	701	0,000
Szaktunaképző	33	154	
érettségi	34	109	
diplomás	48	65	
Szülői háztartás jövedelmi negyedei			
Legalsó negyed	20	192	0,000
2. negyed	20	368	
3. negyed	29	264	
Legfelső negyed	45	210	
Szülői háztartás vagyoni negyedei			
Legalsó negyed	25	383	0,350
2. negyed	28	316	
3. negyed	28	189	
Legfelső negyed	33	146	
Egészségi állapot			
Kiegyensúlyozott	25	68	0,029
Változó, inkább jó	34	250	
Változó, inkább rossz	28	372	
rossz	23	344	
Településtípus			
Község	26	488	0,025
Város	29	337	
Megyeszékhely	35	144	
Főváros	15	65	
Gyermekek száma			
2	34	516	0,000
3	26	274	
4	13	143	
5 vagy több	11	101	
N	1034		

Forrás: Tárki Háztartás Monitor 2000

Megjegyzés: a szignifikancia tesztek esetében az 5% alatti értékek esetén mondhatjuk konvenció szerint, hogy a háttérváltozó szerinti csoportokban szignifikánsan eltérő a függő változó megoszlása.

2.6. tábla: A transzfer-adás előfordulása a gyermek háttérváltozói szerint

	Arány	N	χ^2 teszt szignifikancia-szintje
Gyermek neme			
férfi	29	551	0,279
nő	26	500	
Gyermek életkora			
18-34	37	408	0,000
35-44	29	295	
45-	17	347	
Gyermek iskolai végzettsége			
érettségi alatt	23	585	0,000
érettségi vagy afölött	34	465	
Gyermek dolgozik-e			
igen	31	285	0,223
nem	27	750	
Gyermeknek van-e lakása			
nincs	35	200	0,013
van	26	840	
Milyen gyakran beszél a szülőkkel?			
ritkán	19	253	0,000
hetente	31	797	
Anyagi helyzete a legrosszabb a gyermekek között			
nem	26	615	0,036
igen	31	436	

Forrás: Társi Háztartás Monitor 2000

Megjegyzés: a szignifikancia tesztek esetében az 5% alatti értékek esetén mondhatjuk konvenció szerint, hogy a háttérváltozó szerinti csoportokban szignifikánsan eltérő a függő változó megoszlása.

Tekintsük most a transzfer előfordulásának gyakoriságát, ill. a transzfer összegét a gyermek különböző tulajdonságai szerint. A táblázat tanúsága szerint a gyermek nemének és munkaerő-piaci státuszának nincs statisztikailag számottevő hatása a transzfer előfordulására. Látható ugyanakkor, hogy nagyobb arányban kapnak transzfert a fiatalabb (18 és 34 közötti) gyermekek, a magasabb iskolai végzettségűek és a saját lakással nem rendelkező gyermekek nagyobb arányban kaptak szüleiktől az elmúlt két év során anyagi segítséget. Ami számunkra különösen érdekes, hogy a szüleik által gyermekeik között a legrosszabb anyagi helyzetűnek ítélt gyermekek között szignifikánsan nagyobb a transzfert kapók aránya. Ugyancsak magasabb a

transzfer előfordulásának aránya azoknál a gyermekeknél, akik hetente beszélnek telefonon, vagy személyesen szüleikkel.

A következő lépésben többváltozós elemzést végzünk, mind a szülői, mind a gyermeki változók figyelembe vételével. Az elemzés függő változója az, hogy a kérdezést megelőző két évben kapott-e a gyermek szüleitől anyagi támogatást. A magyarázó változók hatását a transzferek előfordulására logit- modellel becsüljük. A leginkább a gyermekek egymáshoz viszonyított helyzetét kifejező változók hatása érdekel minket. A marginális hatások alapján nem állíthatjuk, hogy ha valaki a szülő megítélése szerint gyermekei között a legrosszabb anyagi helyzetű az növelné annak valószínűségét, hogy a gyerek transzferben részesül: a változó együtthatójának előjele pozitív ugyan de a szignifikancia teszt alapján nem különbözik nullától. Ugyancsak nem szignifikáns a relatív életkor hatása. Eredményeinek viszont azt is mutatják, hogy a testvérei közül a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező gyermek 8%-kal nagyobb valószínűséggel részesül transzferben, mint az aki nem a legalacsonyabb végzettségű a családban. Amennyiben az iskola az egyén permanens jövedelmi helyzetének egyik fő meghatározója, azt is mondhatjuk, hogy a szülői anyagi támogatások a legalacsonyabb permanens jövedelemmel rendelkező gyermek felé irányulnak. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a szülői támogatások csökkentik a családon belüli egyenlőtlenségeket a gyermekek között. A becslés eredményeiből az is leszűrhető, hogy emellett a gyerek iskolai végzettségének hatása szignifikáns a transzfer előfordulására, és a magasabb iskolai végzettség a transzfer gyakoribb előfordulásával jár együtt. Ugyancsak gyakrabban kapnak támogatást azok a gyermekek, akik intenzív kapcsolatot ápolnak szüleikkel. A szülői háztartás jövedelme szintén növeli a transzfer előfordulásának valószínűségét: az éves egy főre jutó jövedelem 100 ezer forintos emelkedése két százalékkal növeli a transzfer előfordulásának valószínűségét. Csökkenti a támogatások előfordulásának valószínűségét, ha a gyermekek száma nagyobb, ekkor nyilván több ember között kell a szülői támogatásokat megosztani. Korábbi elemzésünk eredményeivel egybeesik, hogy kisebb a támogatást kapók aránya a budapesti szülők gyermekei között is. Az idősebb (hetven éven felüli) szülők esetén kevésbé valószínű, hogy a gyermek az elmúlt két évben anyagi segítségben részesült szülei részéről.

2.7. tábla: A szülői transzferek előfordulásának meghatározói (logit-modell, átlagos marginális hatás)

	Marginális hatás
Gyermek jellemzői	
Legrosszabb anyagi helyzetű	0.039
Legfiatalabb	-0.008
Legalacsonyabb iskolázottságú	0.081
Neme	0.027
Életkora (évek száma)	-0.005
Érettségi vagy afölött	0.119
Szülővel hetente találkozik	0.121
Szülő jellemzői	
Háztartási jövedelem (100e Ft)	0.021
Vagyoni medián felett	-0.047
Szülő életkora (ref.kat.: 40-59 éves)	
61-70 éves	-0.003
70 felett	-0.107
Érettségi vagy afölött	-0.002
Gyerekek száma	-0.053
Település típusa (ref.kat.: község vagy város)	
Megyeszékhelyen él	0.023
Budapesten él	-0.139
N	1029
Pszeudo R ²	0,128

Forrás: Tárki Háztartás Monitor 2000

Megjegyzés: Háztartási jövedelem: éves, egy főre jutó háztartási jövedelem 100eFt.

2.4. Nemzedékek közötti transzferek szerepe a vagyontörzsben

A szülői támogatások meghatározóinak vizsgálata után most megpróbáljuk számszerűsíteni, hogy a szülőktől kapott transzfer mekkora részét teszi ki egy nemzedék vagyonának. A bevezető fejezetben említettük az életciklus megtakarításoknak illetve transzfereknek a háztartási vagyontörzsben betöltött szerepével kapcsolatos vitát. A különböző megtakarítási motívumoknak a vagyontörzsben játszott szerepét alapvetően kétféleképpen lehet megközelíteni. Az egyik, amit "könyvelési" megközelítésnek neveznek, azt próbálja számszerűsíteni, hogy a háztartások vagyoni állományának mekkora része származik

transzferekből, illetve mekkora az életciklus hipotézis által magyarázható rész (Kotlikoff és Summers [1981]). A másik módszer közgazdasági típusú kérdésfeltevéssel él, azt próbálja vizsgálni, hogy hogyan változna a vagyon állománya a folyó örökség (transzfer) egy százalékos változásának hatására, vagyis a vagyonnak a folyó transzfer-rugalmasságát próbálta megmérni. Itt csak az első típusú megközelítést tárgyaljuk, és adataink alapján kísérletet teszünk a „könyvelési” típusú vizsgálatokhoz hasonló elemzés elvégzésére.

E megközelítés abból indul ki, hogy az aggregált háztartási vagyont (W_t) bármely időpillanatban felírhatjuk a háztartási életpálya-keresetek (E_t) és az életpálya során kapott transzferek (I_t) valamint az életpálya fogyasztás (C_t) és az adott transzferek (B_t) összegeként.

$$W_t = E_t + I_t - C_t - B_t$$

Ebből az összefüggésből kiindulva Kotlikoff és Summers [1981] az életpálya keresetek és az életpálya fogyasztás különbségeként definiálja az aggregált életciklus-vagyont ($L = E - C$), és az adott illetve kapott transzferek különbségeként az aggregált transzfer- vagyont ($T = I - B$). Meg kell jegyezni, hogy a vagyonnak ilyen felbontása nem áll összhangban a közgazdasági elmélettel. A „könyvelési” megközelítés azt feltételezi ugyanis, hogy a transzfer-vagyon teljes mértékben elkülöníthető az életciklus-vagyontól, vagyis nincs olyan transzfer, amit elfogyasztanak a háztartások, és a keresetüket sem fordítják transzferekre, csak saját jelenlegi vagy jövőbeni fogyasztásukra. A megtakarítások életciklus elmélete azonban semmiképpen sem zárja ki, hogy az egyén a kapott transzfer egy részét fogyasztási javak, vagy megnövekedett szabadidő formájában fogyasztásra fordítsa. Ezért a transzferek jelenlétében a keresetek és a fogyasztás különbsége nem méri jól a vagyonnak az életciklus-motívum által magyarázható részét, következésképpen ($T=I - B$) sem méri jól a transzfer-motívumnak tulajdonítható vagyonrészt (lásd például Gale és Potter [2001]). Mindezek ellenére nem haszontalan az így definiált transzfer-vagyon számszerűsítése, amit a transzfer-vagyon felső határaként értelmezhetünk. Ez azt mutatja, hogy mennyi lenne a vagyonnak a transzferekből származó része, ha a háztartások a kapott transzferekből semennyit sem fogyasztanának el (Brown és Weisbenner [2002]).

Az életciklus illetve transzfer-vagyon arányának megbecslésére vonatkozó számítások először vagy az egyik, vagy a másik oldalt becslik meg, majd a kapott

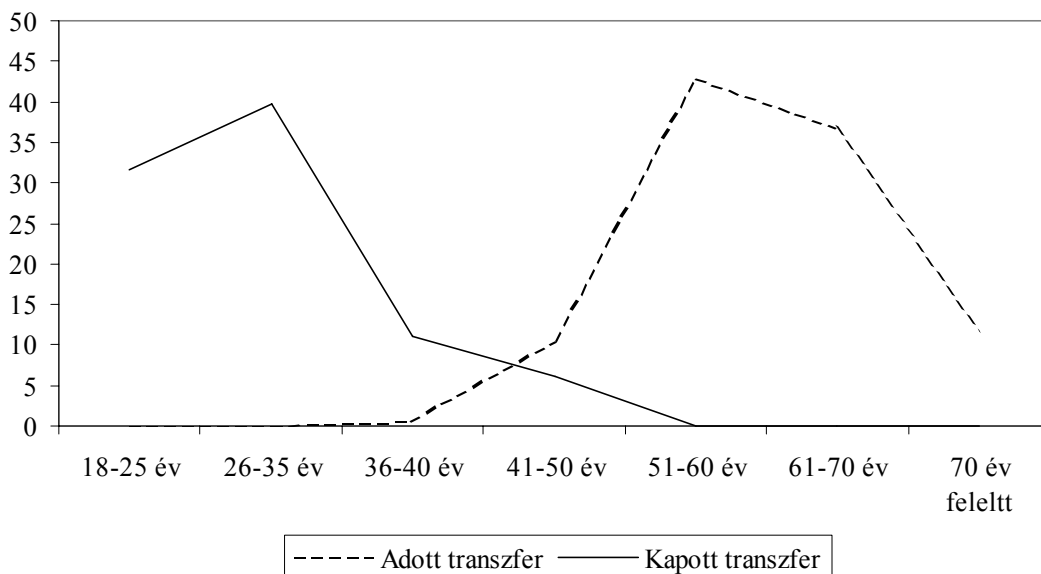
értéket az összes vagyonhoz viszonyítják. Jelen esetben a transzfer-vagyon számszerűsítését kíséreljük meg.¹¹ Ez többféleképpen is lehetséges. Először is megpróbálhatjuk kérdőíves vizsgálatokban a felmérni a háztartások vagyonát és a kapott transzfereket. Ez történhet úgy, hogy megkérdezzük a háztartásokat a múltban kapott transzferekről. A retrospektív adatok azonban általában megbízhatatlanok, a távolabbi múltban kapott transzferekre, azok összegére rosszul emlékeznek a válaszadók. Ez a probléma longitudinális vizsgálatok esetében mérsékelhető és bár a hosszabb távú panelvizsgálatok lehetővé teszik a kérdés vizsgálatát, de nagyon költségesek. Bizonyos feltevések mellett a transzferek egy adott évi folyó összegéből lehet a transzfer-vagyon állományára következtetni¹². Az alábbiakban mi is folyó transzfer adatokból adunk becslést a háztartások transzferből származó vagyonának állományára. A Háztartás Monitor 2000-es évi vizsgálatban az egyének által kapott nagyobb, vagyoni jellegű transzferekre is rákérdeztünk, mostani számításunkhoz ezt a kérdéssort használtuk. A háztartások vagyonának nemzedékek közötti transzferből származó részét az összes kapott és adott transzfer különbségeként számoljuk. A kiindulópont a következő ábrán látható életkori profilok, amelyek az egyes életkori csoportok által 1999-ben kapott és adott transzferek átlagos értékét mutatják. Számítási módszerünk feltételezi, hogy az egyes életkorokban kapott illetve adott transzferek egymáshoz viszonyított aránya időben nem változik, vagyis a transzferek korcsoportonkénti átlagos értéke évről évre csak egy – a gazdasági növekedés hatását kifejező – életkortól független szorzótényezővel módosul. Ennek a szorzótényezőnek (amelyet a GDP volumenindexével, illetve a háztartások reáljövedelmének indexével mérünk) az alkalmazásával számítjuk ki az egyes korcsoportok elmúlt években kapott átlagos transzfereit. Az egyes korcsoportok múltbeli létszámát a ma élők

¹¹ Kotlikoff és Summers (1981) az életciklus- vagyonra is megpróbál becslést adni. Minden kohorsz esetében kiszámolja az életpálya folyamán kapott munkabér és fogyasztás különbségét, így megkapja az adott kohorszra jellemző életciklus-megtakarítás nagyságát, majd a különböző kohorszokra számított értékeket összegzi, és így kapja meg az élet-ciklus vagyon nagyságát.

¹² Modigliani (1988) a következőképp becsli a folyó transzferek alapján a transzfervagyon állományát. Amennyiben a jelenleg élők minden évben változatlan, B összegű transzferet kaptak volna az elmúlt t éven keresztül (és annak hozamait elfogyasztották volna), akkor az általuk birtokolt transzfer-vagyon jelenleg $T = tB$ lenne. Ha ezzel szemben a transzferek összege állandó g ütemű növekedést mutat (például mert a gazdasági növekedés miatt növekszik a háztartások jövedelme), akkor a kedvezményezettnek a múltban az adott évi B folyó transzfernél kevesebb transzferet kaptak volna, mégpedig τ évvel ezelőtt $Be^{-g\tau}$ nagyságút. Ekkor a transzferek jelenlegi állománya (T) a következőképpen számítható: $T = (B(1 - e^{-g\tau}))/n$.

fokozatos visszafiatalításával számoljuk¹³. A transzferek hozamait hasonlóan Kotlikoff és Summers [1981], Gale és Scholz [1994] valamint Brown és Weisbenner [2002] vizsgálatához a transzfer-vagyon részének tekintjük. Számításaink pontos menetét a 2. függelék mutatja be.

2.3. ábra: Az adott illetve kapott transzferek átlagos értéke életkori csoportokban 1999-ben (ezer Ft)

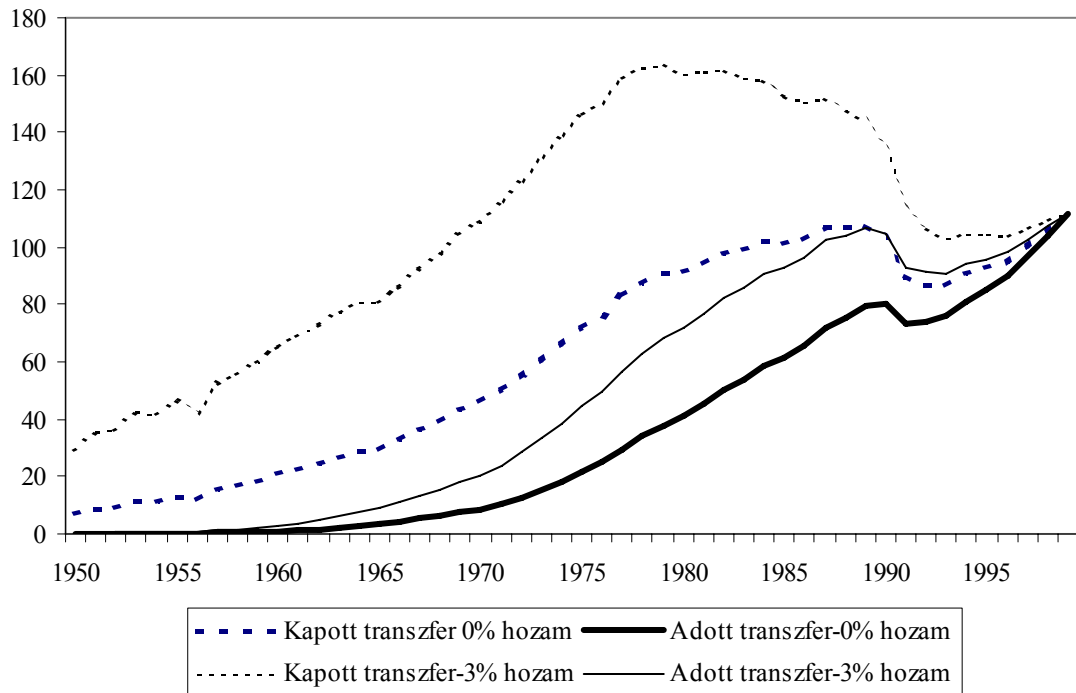

Forrás: Tárki Háztartás Monitor 2000

A 2.3. ábra mutatja a jelenleg élők által kapott illetve adott transzfer értékét 1950 óta. Az ábrán mutatott görbék esetében a transzferek időbeli változását a GDP volumenindex-szel becsültük. A múltban kapott transzferek hozamát is a transzfer-vagyon részének tekintjük. Természetesen nem tudjuk pontosan, hogy milyen hozamot produkáltak a múltban kapott transzferek, ezért egy viszonylag konzervatív, évi 3%-os hozamrátaival számolunk, összehasonlításképpen pedig bemutatjuk a nulla százalékos hozam mellett adódó számokat is.

¹³ Ezzel lényegében azt feltételezzük, hogy akik a vizsgálat évében az általunk vizsgált sokaság tagjai voltak, a múltban is azok voltak, nem azóta vándoroltak be.

2.4. ábra: A jelenleg élők által adott illetve kapott transzfer értéke 1950 óta
(Mrd Ft, 1999-es árakon)

Forrás: Társi Háztartás Monitor 2000

A nulla százalékos hozam feltételezése mellett számított görbék egyszerre mutatják a háztartások jövedelmi helyzetében és a népesség összetételében bekövetkező változásoknak a hatását. Látható, hogy az ötvenes években az adott transzferek görbéje szinte nulláról indul, nemcsak azért, mert ötven éve jóval kisebb transzfereket adtak, hanem azért is, mert akkor a jelenleg élők közül nagyon kevesen voltak a tipikusan transzferadó korcsoportokban. A görbe emelkedése mutatja egyrészt az átlagos adott transzfer reálértékének időbeli emelkedését, másrészt azt, hogy a jelenleg élők egyre idősebbek lettek, egyre nagyobb arányuk került transzferadó korba. A kapott transzferek görbéje magasabbról indul, mivel ötven éve a jelenleg élők nagyobb része volt a tipikusan transzfert kapó fiatal korosztályok tagja, mint amennyien a transzfert adó idős korosztályokba tartoztak. Ugyanakkor a görbe az 1975 utáni időszakban már nem emelkedik olyan meredeken, mint az adott transzferek görbéje, ami annak köszönhető, hogy egyre többen kikerültek ezekből a korcsoportokból. Mindkét görbén látható a nyolcvanas évek végének-kilencvenes évek elejének gazdasági recessziójához köthető jövedelem-csökkenés hatása. A három százalékos hozam feltételezése mellett számított görbék a múltban kapott transzferek idővel felgyülemelő hozamait is mutatják. A transzfer-vagyon nagyságát a

2.3. ábrán a kapott illetve adott transzfer-görbék által közrezárt terület mutatja. A különböző feltételezések mellett a nemzedékek közötti inter-vivos transzferből származó vagyon állományára adódó becsléseket a 2.8. tábla tartalmazza.

2.8. tábla: A jelenleg élők által 1950 óta kapott inter-vivos transzferekből származó vagyon nagyságára adott becslések

A transzferek időbeli változásának becslésére használt tényező:	A transzferek feltételezett hozama (Mrd Ft, 1999-es árakon):			
	0%	1%	2%	3%
GDP volumenindex	1360	1734	2229	2890
Reáljövedelem index	1625	2080	2711	3545

Forrás: Tárki Háztartás Monitor 2000

Látható, hogy a transzfer-vagyon állományára adott becslés erősen függ a múltbeli transzferek hozamára vonatkozó feltételezésünktől. Három százalékos hozam mellett több mint kétszerese a becsült transzfer-vagyon nagysága, mint nulla százalékos hozam esetén. A transzferek növekedési ütemének becsléséhez használt tényező is befolyásolja az eredményeket. Ha a háztartások egy főre jutó reáljövedelmének indexét használjuk, nagyobbak becsüljük a transzfer-vagyon állományát, mert a reáljövedelem a GDP-nél kisebb mértékben nő (a GDP volumenindex 1999-ben az 1960-as érték 3,15-szöröse, a reáljövedelem index pedig 2,29-szorosa), így a múltbeli transzferek magasabbak lesznek, mintha a GDP indexét használnánk. Nehéz eldönteni, hogy a paraméterek melyik párosítása adja a leginkább realiztikus becslést. Valószínűleg a reáljövedelem indexe jobban mutatja a háztartások anyagi lehetőségeiben bekövetkező változásokat, mint a GDP index. A transzferek hozamának becslése nehezebb, a piacgazdaság kiépülését megelőző időszakban ugyanis tőkepiac nem vagy csak rendkívül fejletlen formában létezett Magyarországon.

A következő lépés az lenne, hogy kiszámoljuk, a háztartási vagyon állományának mekkora részét jelenti ez az összeg. Sajnos azonban nem egészen világos, hogy milyen értékhez lehet ezt viszonyítani, ugyanis a háztartások vagyonára vonatkozó makro-adat Magyarországon nem létezik. A háztartások nettó pénzügyi vagyona a MNB adatai alapján 1999 júliusában 4648 milliárd forintot tett ki. Amennyiben érvényesnek vesszük az 1999-es évre is Ábel és Székely [1993], és Zsoldos [1997] becslését, miszerint a lakásvagyon körülbelül háromszorosa az összes pénzügyi megtakarításnak, a transzfervagyonra adott becsléseink az összes háztartási vagyon 8

és 20 százaléka között szóródnak. Ugyanakkor a lakásáraknak 1997 és 1999 közötti jelentős növekedése azt valószínűsíti, hogy ennél nagyobb a lakás-vagyon aránya a háztartások összes vagyonán belül. A lakásvagyon növekedésének mértékére nézve azonban nem rendelkezünk megbízható becsléssel.

Számításaink eredményeinek értékelésekor figyelembe kell venni, hogy bizonyos adatkorlátok miatt minden bizonnyal alulbecsüljük a transzfereknek a vagyonképződésben játszott szerepét. Először is az itt számba vett transzferek köre korántsem terjed ki az összes szándékolt transzferre: csak az 1950 után a szülők 18 éven felüli gyermekeiknek adott inter-vivos transzfereit vettük számításba, holott minden bizonnyal 1950 előtt, vagy nagyszülő-unoka viszonylatban is áramlottak számottevő magántranszferek a ma élők felé. Azt is tudjuk, hogy a nemzedékek közötti szándékolt vagyontranszfer nemcsak inter-vivos ajándék formáját öltheti, hanem lehet életbiztosítás és örökség is. Másrészt ez a számítási módszer a jelenlegi transzferadási hajlandóságot vetíti ki a múltba, márpedig könnyen lehet, hogy ez változott. A KSH Életmód-Időmérleg illetve Gyermekek és Ifjúság felvételének adatai is azt sugallják, hogy időben inkább csökkenő tendenciáról lehet szó. Az alulbecslés harmadik forrása az adatok megbízhatatlansága lehet. A survey-típusú vizsgálatok általában alulbecslik a különböző jövedelemfajtákat, és még inkább az egyes vagyonfajták, megtakarítási típusok összegét.

2.5. Összegzés

Ebben a fejezetben kétféle megközelítésben vizsgáltuk a szülőktől a gyermekek felé irányuló transzferek szerepét a társadalmi státusz átörökítésében. Először is vizsgáltuk, hogy a transzferek előfordulása hogyan függ a szülők ill. gyermekek anyagi helyzetétől. Ennek érdekében először a KSH Gyermekek és ifjúság-felvételének adatain vizsgáltuk a különböző transzferek meghatározóit. Mind a munkasegítség, mind a kisebb illetve nagyobb anyagi támogatások esetében a gyermekek által adott támogatások magyarázták legerősebben a szülői támogatásokat. Ez azt jelzi, hogy ezek a támogatások egy viszonyossági kapcsolat részeként értelmezhetők. A szülők anyagi helyzete is meghatározta a támogatás valószínűségét: az anyagi támogatásoknál egyértelmű, hogy a legrosszabb anyagi helyzetű ötödbe tartozó szülők kisebb valószínűséggel adnak ilyen támogatást. A Tárki Háztartás Monitor kutatásának adatbázisán azt is vizsgálni tudtuk, hogy csökkentik-e a szülői

transzferek a gyermekek jövedelmi helyzete közötti különbséget a családokon belül. Olyan adatbázist hoztunk létre, amelyben szülő- gyermek párok képezhetők az elemzés alapját, és a szülők minden gyermekéről volt információnk. A regressziós elemzés megmutatta, hogy a családon belül a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező gyermek nagyobb valószínűséggel részesül transzferben. Kimutattuk ezen kívül, hogy a szülők transzfer-adási gyakorisága növekszik a szülői háztartás jövedelmével és a szülő-gyermek kapcsolat intenzitásával. Összességében tehát olyan kép látszik kirajzolódni, hogy a szülői támogatások a magasabb jövedelmű szülők felől áramlanak, és bár a családokon belül inkább a (hosszabb távon) kedvezőtlenebb helyzetben levő gyermekek felé irányulnak, de ez a teljes népesség esetében nem jelenti azt, hogy általában az alacsonyabb jövedelmű gyermekek részesülnének inkább támogatásban. A fejezet utolsó részében egy olyan „gondolatkísérlet” eredményét ismertettük, ami bizonyos feltevések mellett lehetővé teszi, hogy a folyó transferekre vonatkozó adatokból következtessünk a háztartások vagyonának nemzedékek közötti transferekből származó részére. Számításaink alapján 1999-ben a háztartási vagyon 8 és 20% közötti része származott az általunk számba vett transferekből.

3. SZÜLŐI TRANSZFEREK SZEREPE A FELSŐOKTATÁSBAN VALÓ TOVÁBBTANULÁSBAN

3.1. Bevezetés

Ahogy a bevezetőben említettük Arrondel és Masson [2004] a szülői anyagi támogatásoknak oktatási célú, fogyasztási célú és vagyoni típusát különböztette meg. Ebben részben az oktatási célú szülői támogatásoknak a szerepét vizsgáljuk a felsőfokú továbbtanulás példáján. Bár nyilvánvaló, hogy a szülők anyagi háttere már az iskolai pályafutás korábbi szakaszaiban, az általános iskola és a középiskola kiválasztásánál is szerepet játszhat, de ezek nem tekinthetők önálló felnőtteknek juttatott pénzügyi támogatásnak. Nyilvánvaló az is, hogy nemcsak a diploma megszerzésének támogatása tartozik az oktatási célú támogatások közé, de a többi hasonló támogatás között (pl. szakma megszerzésének támogatása, számítógépes tanfolyam, nyelvtanfolyam, jogosítvány megszerzésének támogatása) ez kiemelkedően fontos. Először azt vizsgáljuk ebben a részben, hogy a szülői támogatások rendelkeznek-e a továbbtanulási döntést befolyásoló hatással. Ezután vizsgáljuk, hogy a szülők támogatásai mekkora részét jelentik a felsőoktatásban tanulók jövedelmeinek, és a kevesebb szülői támogatást kapók milyen más jövedelmekkel (munkajövedelmekkel vagy diákhitellel) helyettesítik ezt.

3.2. A családi jövedelem továbbtanulásra gyakorolt hatásával kapcsolatos tanulmányok

Az emberi tőke elmélete a tanulást beruházásként fogja fel, amelynek során az egyének olyan képzettségre, jártasságokra tesznek szert amelyek révén munkájuk termelékenyebbé válik és magasabb keresetre tehetnek szert a jövőben (Becker [1967]). Az elmélet szerint az egyének addig tanulnak, amíg a tanulás utolsó egységének haszna meghaladja annak költségeit¹⁴. Ha a magasabb jövedelmű szülők

¹⁴ A felsőoktatásban való továbbtanulási döntést pl. Keane és Wolpin (2001) elemzi az emberi tőke modell keretein belül. Modelljükben a tanulók szülői transzferek, hitelfelvétel vagy munkavégzés révén fedezhetik tanulmányi és megélhetési költségeiket. Akár továbbtanulnak akár nem, az adott szülői transzferek mellett az egyének a számukra legkedvezőbb módon döntenek a munkavállalás vs. hitelfelvétel kérdésében. Akkor fogják a továbbtanulást választani, ha az a teljes életpálya folyamán

gyermekai szisztematikusan magasabb iskolai végzettséget szereznek, az lehet annak következménye, hogy az iskola elvégzése azonos mértékben javítja a különböző háttérű gyermekek kereseti kilátásait, de az alacsonyabb jövedelmű családból származók számára az adott végzettség megszerzése magasabb költségekkel jár. Ha nem lehet hitelt felvenni a továbbtanulás költségeinek fedezésére, akkor a szegényebb családból származók hátrányban lesznek, mert számukra nagyobb áldozatot jelent a tanulást saját erőből finanszírozni (Becker [1967], Becker és Tomes [1986]). Ugyanakkor a gazdagabb családokból származó gyermekek körében tapasztalható magasabb továbbtanulási arány fakadhat abból is, hogy számukra egy adott fokozat/végzettség elérése magasabb hasznot eredményez¹⁵. Ha a szülők rendelkeznek olyan képességekkel, amelyeket a munkaerőpiac magasabb keresetekkel honorál és egyúttal „jobb” szülőkké teszi őket, akkor a magasabb jövedelmű szülők gyermekei átlagosan jobb képességűek lesznek, akik többet profitálnak egy adott végzettség megszerzéséből. Lehetséges, hogy a szülők magasabb jövedelme lehetővé teszi, hogy olyan addicionális befektetéseket (különórák, korrepetálás) eszközöljenek, amelyek megnövelik az iskolázottság értékét a gyermekek számára. Lehetséges, hogy a magasabb jövedelmű szülők jobb kapcsolatokkal rendelkeznek, és így gyermekeik jobb állásokhoz jutnak ugyanolyan végzettséggel. Előfordulhat az is, hogy a magasabb jövedelműek eltérő preferenciákkal rendelkeznek: kevésbé érzékenyek a kockázatokra vagy inkább készek a jelenbeli fogyasztásról lemondani jövőbeli hasznok érdekében, és ez is befolyásolja a humán tőkébe való befektetési magatartásukat (Behrman és Knowles [1997]). Az egyes végzettségek megszerzése révén elért „nyereség, haszon” akkor is különböző lehet társadalmi osztályok szerint, ha az egyének családjuk társadalmi osztályához viszonyítva értékelik az egyes opciókat. A referencia-csoport elméletet alkalmazva Boudon [2000] szerint a családok (szülők) saját társadalmi helyzetükhöz viszonyítanak, amikor gyermekeik továbbtanulási terveiről van szó, és olyan iskolai végzettség megszerzése felé orientálják a gyermekeiket, amely révén a elkerülhetik a deklasszációkat. Így lehetséges, hogy az oktatási expanzió esetén inkább a felsőbb

magasabb jólétet biztosít számukra, mintha nem tanulnának tovább, természetesen feltéve, hogy mindkét esetben a számukra legjobb döntést hozzák a munkavállalás hitelfelvétel kérdésben.

¹⁵ A családi jövedelem és a gyermekek továbbtanulása közötti összefüggés következhet abból is, hogy az iskoláztatás nem csupán „befektetés” a jövőbeni magasabb keresetek érdekében, hanem „fogyasztás” is. A szülőnek önmagában is fontos lehet, hogy gyermeke magas iskolai végzettséget szerezzen, függetlenül az abból származó kereseti többlettől.

osztályok gyermekei számára válik fontosabbá a magas iskolai végzettség megszerzése, mert az expanzióval esetükben megnő a lecsúszás veszélye (Goldthorpe [1996]).

A szülői társadalmi státusznak a továbbtanulásra gyakorolt hatását számos empirikus tanulmány vizsgálta szerte a világban. Az amerikai irodalmat foglalja össze Haveman és Wolfe [1995], míg Shavit és Blossfeld [1993] tizenhárom ország esetében hasonlítja össze a szülői háttérnek a gyermekek iskolázására gyakorolt hatását. Kifejezetten a szülők anyagi helyzetének, jövedelmének a továbbtanulásra gyakorolt hatásáról készült vizsgálatokat foglalja össze pl. Heckman és Carneiro [2003] vagy Blanden és Gregg [2004]. Ahogy az iménti tárgyalás is megelőlegezte, a szülők anyagi helyzetének és a gyermek iskolai előmenetelének statisztikai összefüggése nem bizonyítja, hogy a szegényebb szülők gyermekeit valóban a továbbtanulás finanszírozásával kapcsolatos anyagi nehézségek akadályozták a tanulás folytatásában. Lehetséges, hogy a szülők jövedelme és a gyermek iskolai előmenetele közötti összefüggés valamilyen olyan nem kontrollált tényező következménye, amely mindkét változóval korrelál. Ilyen esetben a statisztikai elemzésben törekedni kell arra, hogy a szóba jöhető magyarázó tényezők hatását kiszűrjük. Például a szülők intellektuális képességei, amelyek sikeressé teszik őket a munkaerőpiacon részben átörökítődnek (egyrészt genetikai átörökítés, másrészt a gyermekkori szocializáció révén), ezért azok az elemzések, amelyek nem kontrollálnak a gyermek képességeire felülbecslik a szülők anyagi helyzetének valós hatását a gyermek iskolázására (Cameron és Heckman [1998], Heckman és Carneiro [2003])¹⁶.

A szülők anyagi helyzetének a gyermekek iskolázására, továbbtanulási döntéseire gyakorolt hatásával kapcsolatban Magyarországon is számos tanulmány készült. A hetvenes-nyolcvanas években született elemzések (Andorka és Simkus [1982], Kolosi et al. [1985]) azt mutatták, hogy a szülői státusznak leginkább a felsőfokú

¹⁶ A másik megoldás lehet a szülői jövedelem tényleges hatásának vizsgálatára, ha olyan jövedelem-változás hatását sikerül kimutatni a továbbtanulásra, amely független a szülők és gyermekek meg nem figyelhető tulajdonságaitól. Mayer (1997) pl. olyan jövedelemtípusok hatását vizsgálja (tőkejövedelmek, örökség, gyerektartás), amely vélhetően kevésbé függ össze a szülők „képességeivel”. Másik lehetőség olyan „instrumentális változó” keresése, amely összefügg a jövedelemmel, de független a továbbtanulást befolyásoló meg nem figyelt jellemzőktől. Shea (2000) pl. a szakszervezeti tagság szerinti kereseti különbségeket illetve az iparágak közötti kereseti különbségeket tekinti exogén, „véletlen” jövedelem-különbségeknek.

továbbtanulásnál volt kimutatható hatása, az alacsonyabb iskolázottsági szinteken kisebb volt ez a hatás. A kilencvenes években a középfokú és felsőfokú oktatásban jelentős expanzió játszódott le. A rendszerváltás előtti utolsó tanévben az általános iskolát elvégzettek egyötöde folytatta tanulmányait gimnáziumban és 27%-uk tanult tovább szakközépiskolában. Mindkét arány mintegy másfélszeresére emelkedett az a kilencvenes évek végére, így összesen az általános iskolából kikerülők 70%-a tanult tovább középiskolában. Ezzel párhuzamosan jelentősen, mintegy húsz százalékponttal csökkent azok aránya, akik szakmunkásképzőben tanultak tovább vagy abbahagyták a tanulást az általános iskola befejezése után (Halász [2003]). A felsőoktatásban résztvevők aránya is jelentősen növekedett az egyes korcsoportokban: 1990-ban az adott évben érettségizetteknek 32%-a nyert felvételt a felsőoktatásba, 2002-ben viszont már 76%-uk (Halász [2003]).

Az expanzióval párhuzamosan megváltozott a szülői háttérnek az iskolarendszer különböző pontjain jellemző hatása. Bukodi [1999, 2000] eredményei szerint 1995-ben a szülői osztályhatások, és a férfiaknál a szülői anyagi helyzet hatása jóval erősebb a középfokú továbbtanulási döntés esetében, mint a felsőfokú továbbtanulásnál. Egyes vizsgálatokban lehetőség nyílt arra is, hogy a tanulók képességeinek hatását kiszűrve vizsgálják a szülői háttérnek a továbbtanulási döntésekre gyakorolt hatását. Leggyakoribb módja ennek, hogy egy adott iskolafokozatba való jelentkezés, felvétel esélyének magyarázatánál az előző fokozaton elért tanulmányi eredményeket is figyelembe lehet venni. Bár ez korántsem tökéletes mérőszáma a gyermek képességeinek illetve iskolai teljesítményének, de mégis jelentős előrelépés ahhoz képest, hogy semmilyen információval nem rendelkezünk erről a magyarázó változóról. Herman [2003, 2004] a középiskolai továbbtanulási döntést vizsgálja, míg Róbert [2003] és Varga [2001] a felsőfokon való továbbtanulást magyarázza a tanulói eredmények kontrollálásával. Róbert [2003] 1998-ban a középiskolák végzős hallgatóinak teljes körű felmérésén alapuló adatokon vizsgálta a felsőfokú továbbtanulás meghatározóit. A középfokról iskolából a felsőoktatásba való átmenetet egy kétlépcsős szelekciós folyamatként írja le a tanulmány, amelynek első lépcsőjében a végzősök eldöntik, hogy jelentkeznek a felsőfokú iskolába, a második lépcsőben pedig az iskolák különböző felvételi mechanizmusokon keresztül eldöntik, hogy az adott jelentkezőt felveszik-e vagy sem. A tanulmány a szülői háttér hatását vizsgálja erre a két szelekciós lépcsőre,

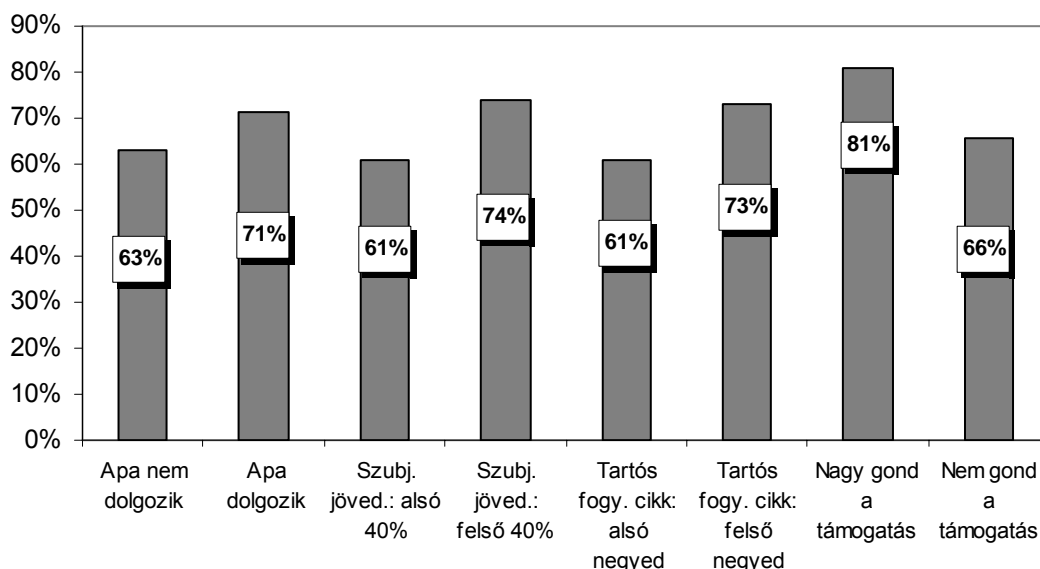
tehát a felsőfokú iskolába való jelentkezésre, illetve a felvételre. Legerősebb hatása mind a jelentkezésre, mind a felvételre a diák tanulmányi eredményének van, és ugyancsak jelentős hatása van a középiskola típusának. A szülői háttérváltozók (apa, anya iskolai végzettsége illetve foglalkozása) inkább a jelentkezésre van hatása, de a hatás kevésbé erős, mint az előbb említett változóké. A szülői háttérváltozók között az iskolai végzettség hatása erősebb, mint a foglalkozásé, különösen az anyák felsőfokú iskolai végzettségének a jelentkezésre gyakorolt hatása emelhető ki. Az iskolai végzettség és a foglalkozás kontrollálása mellett a becsült jövedelmi helyzet hatása viszonylag mérsékelt, a budapestiek ugyanakkor az átlagosnál kevésbé gyakran jelentkeznek, és veszik fel őket felsőfokú iskolába. Varga [2001] tanulmányában végzős középiskolások mintáján vizsgálja a felsőoktatásba való jelentkezés meghatározóit, figyelembe véve az egyetem/főiskola elvégzésének a diákok által becsült kereseti hozamát illetve a munkanélküliség elkerüléséből adódó várható előnyöket. Eredményei szerint legerősebben a tanulmányi eredmény befolyásolja a továbbtanulási hajlandóságot, és jelentős a hatása a középiskola típusának is: a szakközépiskolát végzők az átlagosnál lényegesen kisebb arányban akarnak továbbtanulni. Megállapítható az is, hogy a középiskolások annál inkább szándékoznak továbbtanulni, minél nagyobbak becsülik a felsőfokú végzettségből adódó kereseti előnyöket. A szülői háttérváltozók közül csak az anya felsőfokú végzettségének volt szignifikáns hatása a felsőoktatásba való jelentkezésre, a családi jövedelem közvetlen hatása nem volt kimutatható. Ugyanakkor a kutatás azt is megállapította, hogy a magasabb jövedelmű családok gyermekei magasabb hozamot várnak a továbbtanulástól, tehát közvetetten érvényesül ez a hatás.

3.3. Szülői erőforrások szerepe a középiskolások továbbtanulási döntésénél

A hipotézisek vizsgálatára 2005 tavaszán két adatfelvételt bonyolítottunk le, egyet a végzős középiskolások, egyet a felsőoktatásban hallgatók körében. A végzős gimnazisták és szakközépiskolások körében 2005 áprilisában folyt le az adatfelvétel, 1336 diák megkérdezésével. A mintavételi eljárás kétlépcsős volt, első lépcsőben iskolák kerültek kiválasztásra iskolatípus, településtípus és régió szerinti rétegzéssel. Minden iskolában egy teljes végzős osztály lekérdezésére került sor. Az adatfelvétel módszertani leírása és a felvétel alapsorai az 1.-es Függelékben található.

A szülő anyagi erőforrásainak hatását a felsőoktatásba való jelentkezésre többféle operacionalizálás mellett vizsgáltuk. Első lépésben a szülők munkaerő-piaci státuszát tekintettük az anyagi helyzetet mérő változónak. Második lépésben az alapján mértük, hogy a diákok melyik jövedelmi ötödbe sorolták saját családjukat. Harmadik lépésben a család tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága alapján definiáltuk a háztartások negyedeit. Negyedik lépésben pedig az alapján mértük a szülők anyagi helyzetét, hogy a gyermek szerint mekkora gondot okozna a szülőknek az ő felsőfokú tanulmányainak anyagi támogatása. A következő ábra a felsőoktatásba jelentkezők arányát mutatja a szülői háttér különböző indikátorai szerint. Az apa munkaerő-piaci státusza, a szubjektív önbesorolás és a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján képzett mutató szerint is megfigyelhető, hogy a jobb anyagi lehetőségekkel rendelkező szülők gyermekei nagyobb arányban jelentkeznek a felsőoktatásba, mint a kedvezőtlenebb helyzetű szülők gyermekei. A negyedik változó esetében –meglepő módon- azonban éppen fordított eredményt kapunk. Ahhoz azonban, hogy a szülői háttérnek a iskolázási döntéseket befolyásoló hatást tulajdoníthassunk meg kell vizsgálni, hogy a szülői háttér hatása a többi releváns magyarázó tényezőt kontrollálva is fennáll-e.

3.1. ábra: Felsőoktatásba jelentkező végzősök aránya a szülők anyagi helyzete szerint

Forrás: Tárki Középszint vizsgálat, 2005

A felsőoktatásba való jelentkezést logisztikus regressziós modellekkel vizsgáltuk. Kontrollváltozóként minden modellben szerepelt a gyermek neme, a középiskola típusa, a diák tanulmányi átlaga, az érettségivel várható munkaerő-piaci esélyeket mérő változók (várható munkanélküliség, keresetek), a szülők iskolai végzettsége és lakhelyük településtípusa, valamint az, hogy a gyermek ugyanazon a településen tanul-e, ahol a szülők élnek. Az elemzés eredményeit a következő táblázat tartalmazza. A szülők munkaerő-piaci státuszát illetve a gyermek felsőfokú tanulmányai által okozott anyagi nehézségeket kifejező változóknak nem volt szignifikáns hatása a gyermekek jelentkezésére. A tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés azonban beszélhetünk számottevő hatásról. A tartós fogyasztási cikkekkel legkevésbé ellátott negyedbe tartozók kisebb valószínűséggel tanulnak tovább, mint a második negyedbe tartozók, de ennek a változónak a hatása láthatólag nem lineáris, hiszen a harmadik negyedbe tartozók is kisebb valószínűséggel tanulnak tovább, mint a második negyedbe tartozó háztartások. Amikor a szülők anyagi helyzetét a család anyagi helyzetének jövedelmi ötödökbe való önbesorolása alapján mértük, azok a diákok, akik családjukat a háztartások legszegényebb két ötödébe sorolták mintegy 5%-kal kisebb valószínűséggel jelentkeztek a felsőoktatásba, mint azok, akik szerint családjuk jövedelmi helyzete „közepes”, a változó hatása azonban csak 10%-os szinten szignifikáns. Bár nehezebben értelmezhető eredmény, de tény, hogy ugyancsak kisebb valószínűséggel adták be jelentkezésüket azok, akik nem tudták besorolni családjukat a jövedelem szerinti ötödökbe. Ezeknek az eredményeknek az értelmezésénél figyelembe kell venni azt is, hogy felvételünk nem teszi lehetővé, hogy kiszűrjük az egyes tanulóknak a továbbtanulás kereseti hozamára vonatkozó eltérő várakozásaiknak a hatását. Ha tehát a különböző szülői háttérrel rendelkező csoportoknak jellemzően eltérő kereseti várakozásaik vannak, akkor a szülők anyagi helyzetére vonatkozó becsléseink ezeket az eltérő várakozásokat is mutatják, nemcsak a jövedelemnek a „tiszta” hatását.

3.1. tábla: A felsőoktatásba való jelentkezés meghatározói (átlagos marginális hatások logit-modell alapján)

	Modell I.	Modell II.	Modell III.	Modell IV.
Férfi	0,015	-0,006	-0,008	-0,006
Szülei uott. laknak	0,052	0,047	0,050	0,040
Tanulmányi átlagpont	0,180	0,181	0,180	0,182
Iskola típusa (ref. kat. : négy osztályos gimnázium)				
Szakközépiskola	-0,289	-0,274	-0,275	-0,262
6,8 osztályos gimn.	-0,068	-0,063	-0,073	-0,063
Annak a valószínűsége, hogy munkát talál érettségivel (ref. kat.: 2., 3. negyed)				
missing érték	0,022	-0,001	-0,011	0,007
alsó negyed	0,059	0,039	0,034	0,034
felső negyed	-0,018	-0,022	-0,023	-0,017
Kereset érettségivel	n.sz.	n.sz.	n.sz.	n.sz.
Apa iskolázottsága	n.sz.	n.sz.	n.sz.	n.sz.
Anya iskolázottsága (ref.kat.: érettségi alatt)				
Érettségizett	0,063	0,070	0,063	0,064
Diplomás	0,004	0,002	-0,007	-0,006
Település típusa (ref. kat.: községben lakik)				
Budapest	-0,126	-0,090	-0,097	-0,091
Megyeszékhely	-0,016	0,020	0,015	0,011
Város	-0,004	0,023	0,017	0,026
Szülők munkaerő-piaci státusa				
Apa nem dolgozik	-0,035			
Anya nem dolgozik	-0,006			
Jövedelmi helyzet önbesorolás alapján (ref. kat. : középső ötöd)				
Alsó két ötöd		-0,054		
Felső két ötöd		-0,055		
Missing érték		-0,071		
Szülők tartós fogyasztási cikkel való ellátottsága (ref. kat.: második negyed)				
Alsó negyed			-0,073	
Harmadik negyed			-0,046	
Felső negyed			-0,029	
Szülőknek gondot okoz a támogatás (ref. kat.: kismértékben okoz gondot)				
Nem okoz gondot				-0,052
Jelentős gondot okoz				-0,015
N	1088	1215	1215	1187
Pseudo R ²	0,3779	0,3505	0,3493	0,3554
Log-likelihood	-404,82299	-476,08289	-476,99029	-460,09193

Forrás: Tárki Középszintű vizsgálat 2005

Megjegyzés: A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedtük, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük. n.sz.: a változó egyik kategóriájának sem volt szignifikáns hatása.

A felsőoktatásba való jelentkezést egyébként a hasonló vizsgálatokkal összhangban (ld. korábban) a tanulmányi eredmény és az iskola típusa a legjelentősebb magyarázó

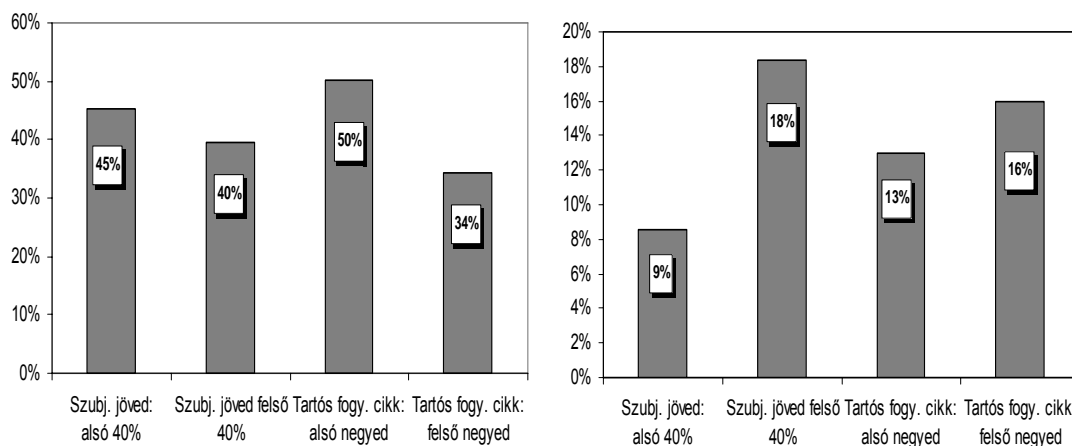
tényező. A szakközépiskolák diákjai a négyosztályos gimnáziumban tanulóknál 28%-kal kisebb valószínűséggel jelentkeznek felsőoktatásba, minden más magyarázó tényező azonos értéke mellett. Meglepő módon a 6 illetve 8-osztályos gimnáziumok tanulói viszont 6-7%-kal alacsonyabb arányban jelentkeznek, mint a 4 osztályosba járók. Ugyanakkor a szerkezetváltó gimnáziumokba járók átlagban jobb tanulmányi eredményeket produkálnak. Egy jeggyel jobb tanulmányi átlag 18%-kal növeli a felsőfokú oktatásba való jelentkezés esélyét. Ezek mellett a változók mellett az anya iskolai végzettsége mutat és a településtípus mutat számottevő hatást. Azok, akiknek édesanyja érettségizett az alacsonyabb iskolázottságú anyák gyermekeinél nagyobb valószínűséggel tanulnak tovább, míg a budapestiek a városiakhoz képest kisebb valószínűséggel adják be jelentkezésüket.

Megvizsgáltuk azt a lehetőséget is, hogy a szülők anyagi helyzete nem közvetlenül, hanem a továbbtanulást leginkább befolyásoló tanulmányi eredményen keresztül fejtik ki a hatásukat. A magasabb jövedelmű szülők esetleg messzebb levő, de jobb iskolába tudják íratni a gyermeküket, több különórát, korrepetálást tudnak finanszírozni, és ez kedvező hatással lehet a gyermek iskolai teljesítményére. Az iskolai átlageredményt magyarázó modellben a gyermek neme, az iskola típusa, a szülők iskolai végzettsége és a településtípus mellett az anyagi helyzet szerepe is látható. A tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján legrosszabb helyzetben levők iskolai átlageredménye rosszabb, mint a második negyedbe tartozóké.

Természetesen a felsőoktatásban való továbbtanulással kapcsolatos döntésnél a szülői háttér nemcsak magát a jelentkezést befolyásolhatja, hanem a választott intézmény típusára is hatással lehet. Várható, hogy a tanulmányokat támogatni kevésbé tudó, rosszabb anyagi lehetőségekkel rendelkező szülők gyermekei olyan felsőoktatási intézményt választanak, amelyben a továbbtanulás kevesebb költségekkel jár. Például elképzelhető, hogy a kevésbé jómódúak gyermekei kisebb gyakorisággal választják a jobb képzést nyújtó, de távolabb levő, ezért plusz költségekkel (utazás, lakhatás) járó intézményeket. Hatással lehet a szülői háttér a választott tanfolyam hosszára is: a szegényebb szülők gyermekei inkább választhatják a rövidebb főiskolai képzést a hosszabb egyetemi szintű képzéssel szemben. Ugyancsak várható, hogy a költségtérítéses képzésekre való jelentkezés inkább a kedvezőbb szülői háttérrel rendelkező diákok között lesz gyakoribb. A

következő ábra a főiskolán továbbtanulók illetve a költségtérítéssel járó képzésre járók arányát mutatja a szülői háttér szerint.

3.2. ábra: A választott felsőoktatási képzés típusa szülői háttér szerint a felsőoktatásba jelentkezők körében

- a) Az első helyen főiskolába/felsőfokú szakképzésbe jelentkezők aránya
 b) A költségtérítéssel járó képzésre is jelentkezők aránya

Forrás: Tárki Középszintvizsgálat 2005

Mind a választott képzés típusát, mind a képzés költségtérítéssel járó jellegét befolyásolja a jelentkezők szülői háttere. Az egyetem/főiskola illetve felsőfokú szakképzés választás akkor mutat nagyobb eltérést, ha a szülői háttérrel a szülők tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezése alapján definiáljuk. A felsőoktatásban továbbtanulni szándékozók között az alsó negyedbe tartozó szülők gyermekeinek fele jelentkezett első helyen főiskolára, míg a tartós fogyasztási cikkekkel legjobban ellátott szülők gyermekeinek 34%-a döntött így. Az állami finanszírozású vagy költségtérítéssel járó képzésre való jelentkezés esetében az önbesorolás alapján mért anyagi helyzet okoz nagyobb eltérést: azon jelentkezők körében, akik családjuk jövedelmi helyzetét az alsó két ötödbe teszik 9%-os a költségtérítéssel járó képzésre is jelentkezők aránya, míg a felső két ötödbe tartozók körében 18%. Többváltozós módszerekkel is ellenőriztük ennek a hipotézisnek a helyességét a felsőoktatásba való jelentkezés korábban is vizsgált meghatározóinak hatását kontrollálva.

3.2. tábla: A választott felsőoktatási képzés meghatározói a jelentkezők között
(átlagos marginális hatások logisztikus regressziók alapján)

	Modell I.	Modell II.	Modell III.	Modell IV.
	Függő változó: főiskolára/ff. szakképzésre jel.		Függő változó: költségtérítéses képzésre jel.	
Férfi	-0,073	-0,080	-0,003	-0,003
Szülei uott. laknak	0,118	0,121	0,081	0,074
Tanulmányi átlag	-0,230	-0,232	-0,091	-0,090
Iskola típusa (ref. kat.: négy osztályos gimnázium)				
Szakközépiskola	0,143	0,145	-0,058	-0,052
6,8 osztályos gimn.	-0,086	-0,090	-0,044	-0,044
Annak a valószínűsége, hogy munkát talál érettségivel (ref.kat.: 2.,3. negyed)				
missing érték	-0,006	0,003	0,004	-0,001
alsó negyed	0,053	0,052	0,012	0,012
felső negyed	-0,053	-0,053	0,062	0,060
Kereset érettségivel (ref. kat. 60e és 90e Ft között)				
missing	-0,142	-0,111	-0,014	-0,023
60 ezer Ft alatt	-0,032	-0,032	-0,028	-0,026
90 ezer Ft felett	0,006	0,022	-0,047	-0,056
Apa iskolázottsága (ref. kat.: érettségi alatt)				
Érettségizett	-0,021	-0,022	-0,052	-0,050
Diplomás	-0,026	-0,018	0,045	0,052
Anya iskolázottsága (ref. kat.: érettségi alatt)				
Érettségizett	-0,058	-0,057	0,003	0,002
Diplomás	-0,175	-0,173	-0,043	-0,046
Település típusa (ref. kat.: községi lakos)				
Budapest	-0,238	-0,242	-0,053	-0,041
Megyeszékhely	-0,249	-0,247	-0,041	-0,029
Város	-0,081	-0,084	-0,007	0,006
Jövedelmi helyzet önbesorolás alapján (ref. kat.: középső ötöd)				
Alsó két ötöd	-0,032		-0,047	
Felső két ötöd	0,032		0,092	
Missing	0,113		-0,035	
Szülők tartós fogyasztási cikkel való ellátottsága (ref. kat.: második negyed)				
Alsó negyed		-0,063		0,002
Harmadik negyed		-0,005		0,012
Felső negyed		-0,082		0,073
N	843	843	816	816
Pseudo R ²	0,2422	0,2417	0,1405	0,1347
Log-likelihood	-435,537	-435,8036	-252,6648	-254,3898

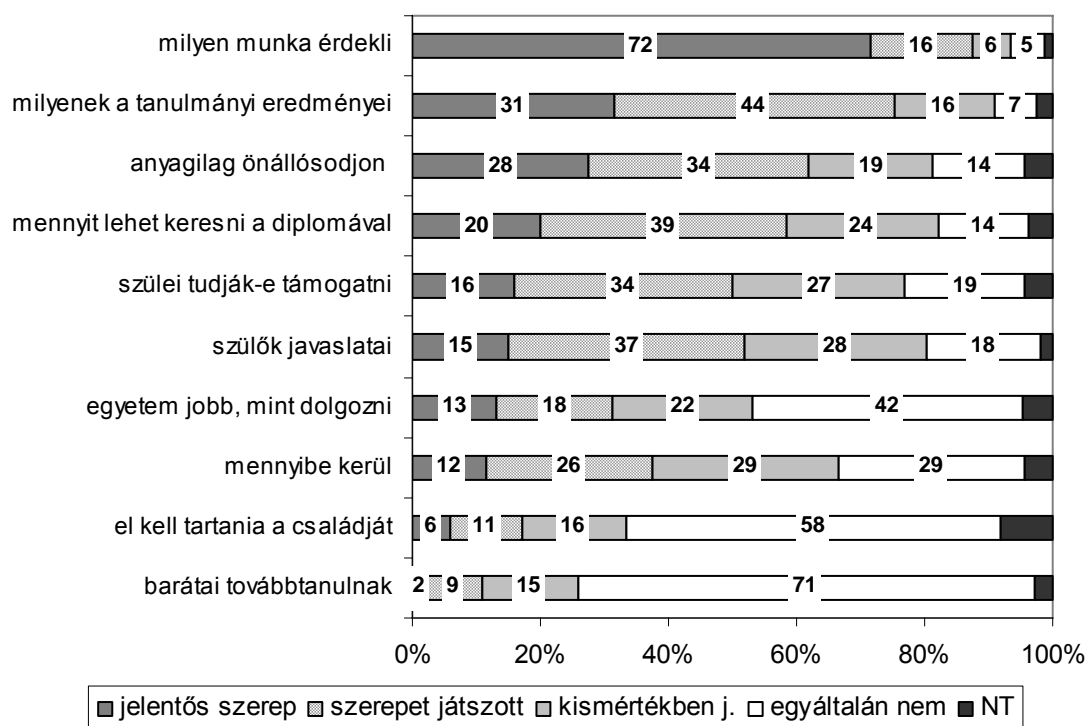
Forrás: Tárki Középközpont vizsgálat 2005

Megjegyzés: A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedték, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük.

A logisztikus regressziók eredményei jól mutatják, hogy az első helyen főiskolára vagy felsőfokú szakképzésbe jelentkezés valószínűségét növeli, ha valaki nő, szakközépiskolában végzett, alacsonyabb a tanulmányi eredménye, szülei kistelepülésen élnek és nem diplomások. Ezek mellett a hatások mellett is kimutatható a szülők anyagi helyzetének hatása: a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján felső negyedbe tartozó szülők gyermekei 8%-kal kisebb valószínűséggel választják a főiskolát vagy felsőfokú szakképzést. A költségtérítéssel való jelentkezés gyakoribb azon jelentkezők körében, akiknek gimnáziumban végeztek és rosszabbak a tanulmányi eredményeik. Ezek mellett a tényezők mellett azonban a szülők anyagi helyzetének is számottevő hatása van mindkét itt vizsgált definíció esetében. A szülei anyagi helyzetét a felső két ötödbe sorolók között 9%-kal magasabb az ilyen képzésre jelentkezők aránya, mint a középső ötödbe tartozók között. A tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján a felső negyedbe tartozók pedig 7%-kal nagyobb valószínűséggel választják a költségtérítéssel való képzést, mint a második negyedbe tartozók.

A szülői erőforrásoknak a továbbtanulási döntésben játszott szerepével kapcsolatban a középiskolai diákok véleményét is megkérdeztük. A kérdésre adott válaszokat a következő ábra foglalja össze. Látható, hogy a legfontosabb szerepet a diákok továbbtanulási döntésében az játszotta, hogy milyen tantárgy illetve munka érdekli őket. Ennek a fontos szerepét a végzős középiskolások 90%-a kiemelte. A másik nagyon fontos tényező, amelynek szerepét regressziós elemzéseink is kimutatták, a végzős tanulmányi eredménye, ami 75%-uk szerint játszott jelentős vagy nagyon jelentős szerepet a továbbtanulási döntés meghozatalában. A harmadik legfontosabb tényező az anyagi önállósodás motivációja, a negyedik pedig a diplomával elérhető kereset nagysága. A szülők támogatási kapacitásának szerepét a végzősök fele tartotta jelentősnek vagy nagyon jelentősnek a továbbtanulási döntésének a kialakításában.

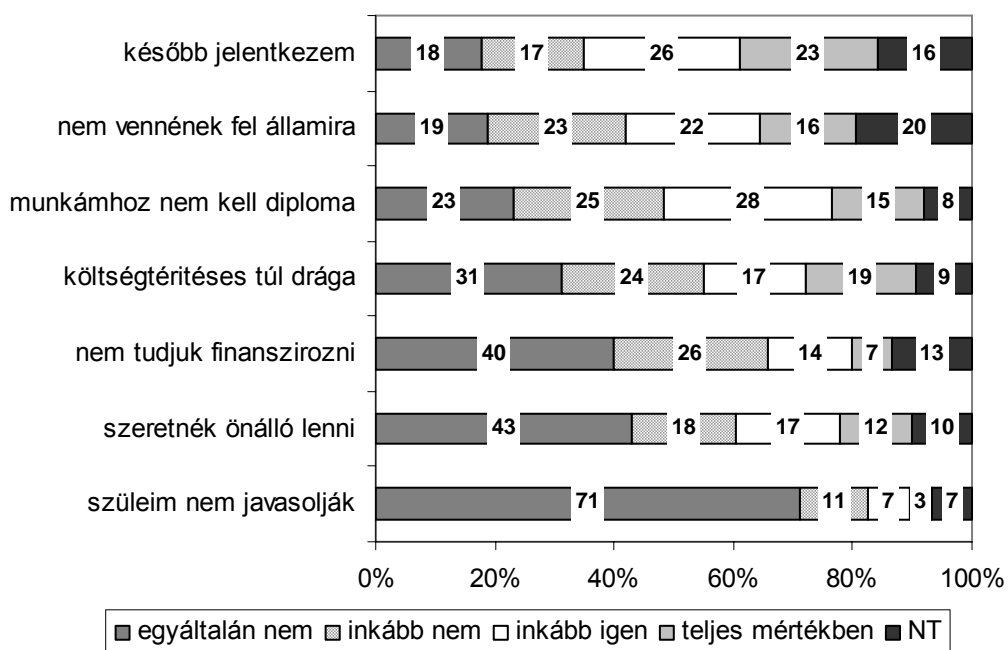
3.3. ábra: Mennyire játszottak szerepet továbbtanulási döntésében az alábbiak (%)?

Forrás: Tárki Középiskolás vizsgálat 2005

Azokat, akik végül úgy döntöttek, hogy nem jelentkeznek a felsőoktatásba, megkérdeztük ennek okairól is. A kérdezés évében jelentkezésüket be nem adók 49%-a válaszolta, hogy később valószínűleg jelentkeznek majd a felsőoktatásba. A most nem jelentkezők 38%-ánál szerepet játszott a várhatóan kedvezőtlen felvételi eredmény is abban, hogy nem jelentkezett egyik felsőoktatási intézménybe sem. Mintegy 43% azok aránya, akik részben vagy teljesen igaznak tartják, hogy a munkához, amit végezni szeretnének, nem kell diploma. A továbbtanulás költségeivel kapcsolatos állításokkal egyetértők aránya az eddig említettekénél alacsonyabb. A nem jelentkezők 36%-a gondolja úgy, hogy a költségtérítéssel kapcsolatos képzések túl drágák voltak ahhoz, hogy jelentkezni tudjon valamelyikre. A nem jelentkezők mintegy ötöde tartja magára jellemzőnek vagy teljesen jellemzőnek azt az állítást, hogy a továbbtanulás költségei tartják vissza a jelentkezéstől, annak ellenére hogy szeretne továbbtanulni, és lenne is esélye állami finanszírozású képzésre bejutni.

3.4. ábra Mennyire igazak az alábbi állítások?
(a felsőoktatásba nem jelentkezők között)

Forrás: Tárki Középszintű vizsgálat 2005

3.4. Szülői támogatások szerepe a hallgatók jövedelmeiben

A szülők anyagi helyzetének és a várható szülői támogatásnak a felsőoktatásba való jelentkezésre gyakorolt hatásának vizsgálata után a felsőoktatásba már bejutott hallgatók életkörülményeire gyakorolt hatását vizsgáljuk. Ennek érdekében a felsőoktatási intézményekben tanulók körében 2005. április 28. és május 17.-e között zajlott az adatfelvétel. Az ország felsőoktatási intézményeiben 1491 hallgatót kérdeztünk meg személyes interjú formájában. Az adatfelvétel módszertani leírását és a felvétel alapsorait az 1.-es Függelék tartalmazza. A felsőfokú képzés ideje alatt a résztvevők tanulmányi és megélhetési költségeik fedezéséhez nemcsak szüleik támogatását használhatják fel. Egyrészt a felsőoktatási intézményekben a tanulmányi eredménytől függően ösztöndíjakat lehet elnyerni, másrészt sok intézmény a szociálisan rászoruló diákokat külön juttatásokkal is támogatja. A diákok rendszeres vagy alkalmi munkajövedelemre is szert tehetnek tanulmányi idejük alatt. Gyakori az is, hogy nyári munkákkal keresett jövedelmüket élik fel a szorgalmi időszakban. Végül pedig jövőbeni jövedelmeik terhére el is adósodhatnak: ennek egyik formája a diákhitel felvétele, de elvileg más hitelfelvételi lehetőségek is felmerülnek. Magyarországon 2001 óta a felsőoktatási intézmények hallgatói diákhitel felvételére

is jogosultak. Ennek maximális összege 2005 első félévében 25000 Ft volt, amely változó, de a piaci hitelkamatoknál jóval alacsonyabb kamatozású kölcsönt jelentett. Összesen tíz féléven keresztül vehették fel a hallgatók, és munkába állásuk után mindenkor bruttó jövedelmük 6%-ának megfelelő törlesztést vállaltak.

A jövedelmek között megkülönböztettünk rendszeres és alkalmi jövedelemforrásokat. A rendszeres jövedelmeknél az elmúlt félév során havonta kapott összeget kérdeztük, míg az alkalmi jövedelemforrásoknál a félév során összesen kapott jövedelmet mértük fel, és ezt számítottuk át havi értékre. A 2. tábla első oszlopának tanúsága szerint a leginkább elterjedt rendszeres jövedelmi forrás a szülői támogatás, amit a megkérdezettek 55%-a említett. Ugyancsak a diákok több, mint fele számolt be arról, hogy alkalmanként (is) kap a szüleitől pénzt. Mindez csak a szülőktől kapott anyagi támogatásokat jelenti, a természetbeni támogatások figyelembe vételével a szülői segítségben részesülők aránya is nagyobb lenne. A második leggyakrabban előforduló jövedelem-típus, a munkajövedelem. Rendszeres munkajövedelemmel a hallgatók 41%-a, alkalmi munkajövedelemmel egynegyedük rendelkezik. Rendszeres ösztöndíjat a hallgatók négytizede kap, míg egyötödük rendszeres intézményi támogatásban is részesül. Diákhitelt a hallgatók 26%-a vesz fel. Ahogy azt a 3.3. tábla harmadik oszlopa mutatja, annak ellenére, hogy a leggyakrabban előforduló jövedelemfajta, de a szülői támogatások átlagosan a hallgatók összes jövedelmének csupán mintegy egynegyedét teszik ki. Ebből a szempontból a munkajövedelmek számítanak a legfontosabb jövedelemtípusnak, ebből származik a diákok jövedelmeinek mintegy fele. Az ösztöndíjak és az egyéb intézményi juttatások (pl. szociális támogatás) a hallgatói jövedelmeknek mintegy egytizedét teszik ki, míg a diákhitel annak 8%-át alkotja.

3.3. tábla: A hallgatók jövedelmeinek szerkezete

	Az adott típusú jövedelemmel rendelkezők aránya	Átlagjövedelem a teljes sokaságban (Ft/hónap)	Jövedelmi kategória részesedése az összes jövedelemből
Rendszeres jövedelmek			
Ösztöndíj	40%	4744	7%
Intézményi támogatás	19%	1646	2%
Munkajövedelem	41%	34385	47%
Szülői támogatás	55%	12084	17%
Állami segély	9%	1562	2%
Egyéb jövedelem	6%	2706	4%
Rendszeres jöv. össz.		57127	78%
Alkalmi jövedelmek			
Szülői támogatás	57%	6286	9%
Munkajövedelem	24%	2636	4%
Egyéb jövedelem	5%	911	1%
Alkalmi jöv. össz.		9833	14%
Diákhitel	26%	5921	8%
Összesen		72881	100%
N	1450	1396	

Forrás: Tárki Felsőoktatás vizsgálat 2005

A hallgatók jövedelmeinek szerkezete természetesen eltérő a különböző élethelyzetekben. A következő táblázat mutatja a jövedelmek szerkezetét a lakás módja szerint. A saját lakásban élő hallgatóknál a jövedelmek háromnegyedét a keresetek jelentik, és a többi csoporthoz képest lényegesen kisebb, mindössze 12% a szülői támogatások szerepe. Ezt a csoportot tehát szüleitől lényegében függetlenedett hallgatók alkotják, akiknek átlagéletkora (32 év) sokkal magasabb, mint a többi hallgatóé. Az is látható, hogy a munkajövedelmek nagyobb részt jelentenek az albérletben lakók jövedelmeiben, mint a kollégiumban lakók körében. A kiadási adatok vizsgálatánál kiderül, hogy az albérlet költsége átlagban mintegy 34 ezer Ft havonta, míg a kollégiumi elhelyezés 9 ezer Ft-ba kerül átlagosan. Az albérletben élők tehát főleg munkajövedelmekből teremtik elő ezt a különbözetet. Azok akik a szülőknél laknak, jövedelmük egynegyedét kapják pénzbeli szülői transferekből, ami alacsonyabb a kollégiumban vagy albérletben lakókra jellemző aránynál. Emellett viszont a szüleiknél lakók kapják a legjelentősebb mértékű természetbeni támogatást. Körükben is magas a munkajövedelmek aránya, ami a jövedelmeknek kis híján felét teszi ki.

3.4. tábla: Hallgatók jövedelmeinek szerkezete a lakás módja szerint

	Szülőknél lakik	Saját lakásban lakik	Kollégiumban lakik	Albérletben lakik
Munkajövedelem	48%	74%	12%	38%
Szülői támogatás	26%	12%	41%	38%
Intézményi, állami tám.	4%	3%	10%	5%
Ösztöndíj	8%	1%	17%	7%
Diákhitel	9%	4%	15%	11%
Egyéb jövedelmek	5%	6%	6%	1%
Összesen	100%	100%	100%	100%
Összes jövedelem átlaga (Ft)	62294	103059	55569	76308
N	641	318	210	220

Forrás: Tárki Felsőoktatás vizsgálat 2005

A lakhatás mellett másik komoly költségtenyező lehet a felsőfokú képzés során a tandíj. Mintánkban a megkérdezettek 42%-a jár költségtérítéses képzésre. A tandíjas képzésre járók jövedelmi szerkezete lényegesen eltér az államilag finanszírozott képzésre járók jövedelmi szerkezetétől. A költségtérítéses képzésre járók jövedelmeinek 70%-a származik valamilyen kereső tevékenységből, és csak 15%-a szülői támogatásból, míg az államilag finanszírozott képzésre járók esetében a szülői támogatás részaránya kismértékben meg is haladja a keresetek 31%-os arányát. Az ösztöndíj és a diákhitel is az államilag finanszírozott képzésbe részesülők jövedelmeiben képvisel nagyobb arányt. Ez a jövedelemszerkezetben megfigyelhető különbség összefügg azzal, hogy a költségtérítéses képzésre járók jellemzően idősebbek¹⁷, akik rendszeres munkavégzés mellett szerzik meg a felsőfokú képesítést, esetleg másoddiplomás képzésre járnak.

¹⁷ A költségtérítéses képzésre járók átlagéletkora 28 év, az államilag finanszírozott képzésre járóknál 23 év az átlagéletkor.

3.5. tábla: Hallgatók jövedelmeinek szerkezete a képzés finanszírozási módja szerint

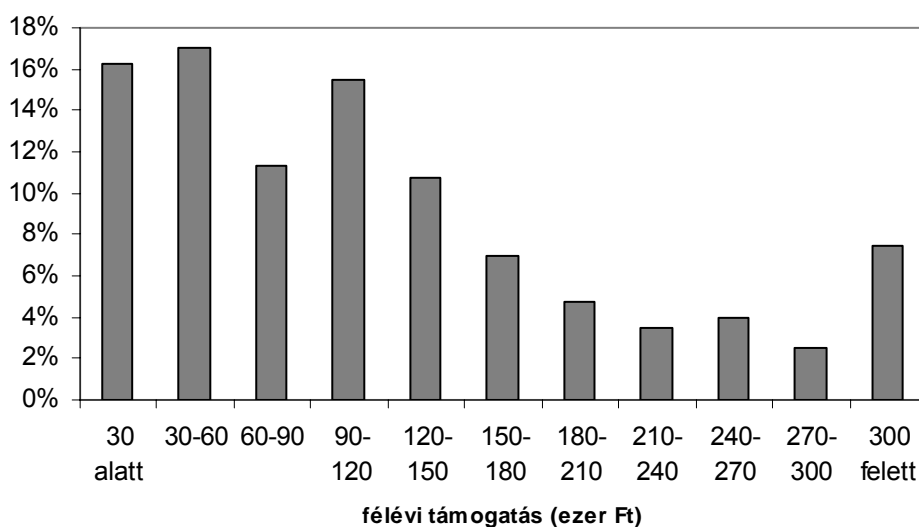
	Nem fizet tandíjat	Költségtérítéses képzésre jár
Munkajövedelem	31%	70%
Szülői támogatás	37%	15%
Intézményi, állami támogatás	7%	2%
Ösztöndíj	12%	1%
Diákhitel	11%	6%
Egyéb jövedelmek	4%	6%
Összesen	100%	100%
Összes jövedelem átlaga (Ft)	58465	96644
N	766	551

Forrás: Tárki Felsőoktatás vizsgálat 2005

3.4.1. A szülői támogatások meghatározói

Összességében a hallgatók kétharmada részesült szülei részéről valamilyen összegű anyagi támogatásban 2005 első félévben. A kapott szülői támogatás összege a támogatást kapók egyötödénél 40000Ft alatti összeg volt, a támogatást kapók fele kapott 100000Ft-nál alacsonyabb összeget, a legtöbb támogatást kapó ötöd viszont 200000Ft-nál is több támogatást kapott. A támogatások megoszlását mutatja a következő ábra. Az itt vizsgált támogatások csak a szülőktől kapott pénztámogatást jelentik, a természetben kapott támogatás ebben nem tartozik bele, annak számszerűsítésére a kutatás keretében nem vállalkoztunk. A legtöbb természetbeni támogatást kapók minden bizonnyal a szüleik lakásában élő diákok, akik az összes hallgató 46%-át jelentik.

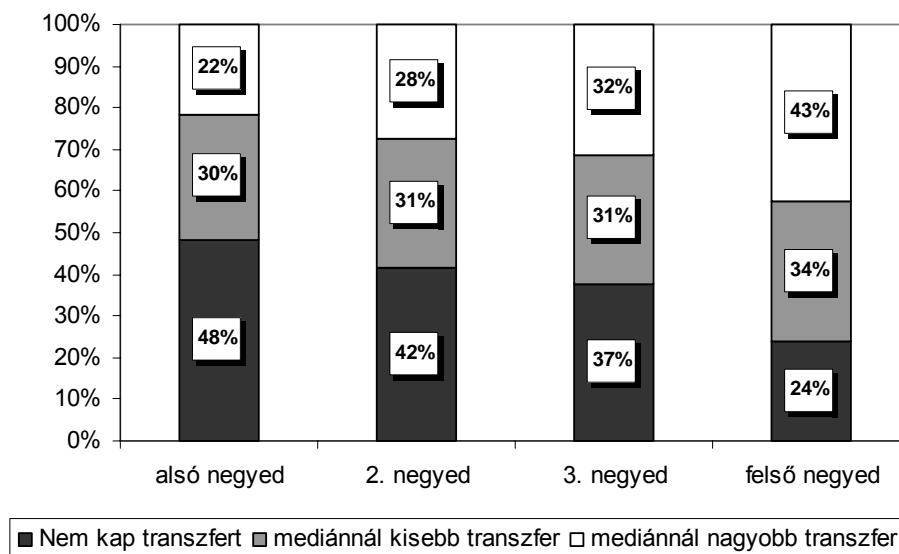
3.5. ábra: A szülők anyagi támogatásainak megoszlása

Forrás: Tárki Felsőoktatási vizsgálat 2005

Ebben a részben a szülők által adott pénzbeli transferek meghatározóit vizsgáljuk. A felsőfokú oktatási intézményekben hallgató diákok által kapott szülői támogatás meghatározóinak vizsgálatánál a függő változót háromkategóriásnak kódoltuk. Az első csoportot azok alkotják, akik nem kaptak transfert, a második csoportba a transfert kapók között a mediánnál kisebb összeget kapók tartoznak, míg a harmadik csoportot a mediánnál nagyobb transfert kapók alkotják. Ahogy a következő ábra is mutatja, a kedvezőbb anyagi helyzetben levő szülők értelemszerűen gyakrabban nyújtanak támogatást felsőoktatásban tanuló gyermekeiknek. A támogatás ugyanakkor összefügg a továbbtanulás költségeivel, a gyermek szükségleteivel és önállósodásának fokával is. Ahogy például korábban a hallgatók jövedelem-szerkezetének vizsgálatánál is láttuk, a kollégiumban illetve albérletben élő diákok körében jelentősebb a szülői támogatás szerepe. Ezeknek a diákoknak túlnyomó többsége kap szüleitől anyagi támogatást, ráadásul mintegy felük jelentősebb, a mediánnál nagyobb összegű támogatásban részesül. A szülők által adott transferek meghatározóit a szülők és gyermekeik tulajdonságait egyszerre figyelembe vevő rangsorlogit modell segítségével vizsgáltuk. Az elemzés eredményei a következő táblázatban láthatók.

3.6. ábra: Szüleiktől anyagi támogatást kapó hallgatók aránya a szülők anyagi helyzete szerinti negyedekben (tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján)

Forrás: Társi Felsőoktatási vizsgálat 2005

Várakozásainknak megfelelően a szülők anyagi helyzete szignifikánsan meghatározza, hogy támogatják-e felsőoktatásban tanuló gyermeküket. Azok, akiknek szülei a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján definiált felső két negyedbe tartoznak 7-8%-kal kisebb valószínűséggel fordulnak elő a transzfert nem kapók között. A legjobb anyagi helyzetben levő szülők gyermekei viszont 10%-kal nagyobb valószínűséggel kapnak nagyobb összegű transzfereket, mint azok, akiknek szülei kevésbé jómódúak. A szülők anyagi helyzete mellett azonban az is látható, hogy a fiatalabb, kevésbé önállósult életvitelű gyermekek is gyakrabban kapnak szüleiktől anyagi támogatást. Minél fiatalabb a hallgató, annál nagyobb valószínűséggel kap nagyobb összegű szülői támogatást: a 25 éven felüliek szignifikánsan kisebb valószínűséggel kapnak nagyobb összegű transzfereket, mint a 25 évnél fiatalabbak. Az élettárssal/házastárssal élők az egyedülállóknál kisebb valószínűséggel kapnak transzfert. A szülői támogatások leginkább a nappali tagozatosok felé irányulnak, évfolyam szerint pedig a másodévesek részesülnek legnagyobb valószínűséggel szülői támogatásban. Nagyobb valószínűséggel kapnak szülői támogatást azok, akik kollégiumban vagy albérletben laknak, ugyanakkor a magas tandíjat fizetők kisebb valószínűséggel kapnak nagy összegű transzfert, mint azok, akik nem költségtérítéses képzésre járnak.

3.6. tábla: A szülői transzferek meghatározói
(átlagos marginális hatások, rangsorlogit modell, N=1121, Pszeudo R²=0,165)

	Nem kap transzfert		
		Mediánnál kisebb összegű transzfert kap	Mediánnál nagyobb összegű transzfert kap
Testvérek száma	n.sz.	n.sz.	n.sz.
Életkor (ref. kat.: 25 éven aluliak)			
25-27 éves	0,086	-0,031	-0,127
28 éven felüli	0,086	-0,026	-0,119
Társsal él	0,069	-0,019	-0,087
Gyermeke van	0,154	-0,038	-0,166
Lakhatás módja (ref. kat.: szülei lakásában lakik)			
Saját lakás	-0,054	0,012	0,066
Kollégium	-0,083	0,032	0,144
Albérlet	-0,099	0,037	0,176
Évfolyam (ref. kat.: elsőéves hallgató)			
Másodéves	-0,046	0,013	0,069
Harmadéves	-0,009	0,003	0,013
Negyedéves vagy több	-0,021	0,006	0,030
Tandíjat fizet (ref. kat.: nem fizet tandíjat)			
90e Ft-nál kevesebb	0,031	-0,009	-0,043
90e Ft-nál többet fizet	0,087	-0,023	-0,108
Budapesten tanul	0,020	-0,005	-0,028
Főiskolára jár	0,024	-0,007	-0,034
Nappali tagozatos	-0,146	0,046	0,181
Intézményi, állami juttatás (ref.kat.: nem kap juttatást)			
Juttatás medián alatt	-0,004	0,001	0,006
Juttatás medián felett	0,049	-0,013	-0,068
Apa iskolázottsága	n.sz.	n.sz.	n.sz.
Anya iskolázottsága (ref.kat.: érettségi alatt)			
Érettségizett	-0,023	0,006	0,032
Diplomás	-0,018	0,005	0,026
Apa nem dolgozik	0,063	-0,017	-0,083
Anya nem dolgozik	0,042	-0,012	-0,058
Szülők településtípusa	n.sz.	n.sz.	n.sz.
Tartós fogyasztási cikkel való ellátottság (ref.kat.: alsó negyed)			
Második negyed	-0,043	0,008	0,047
Harmadik negyed	-0,084	0,019	0,103
Felső negyed	-0,079	0,023	0,112
Ugyanott lagnak	0,013	-0,004	-0,019

Forrás: Tárki Felsőoktatási vizsgálat 2005

Megjegyzés: A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedtük, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük. n.sz. a változó egyik kategóriájának hatása sem szignifikáns.

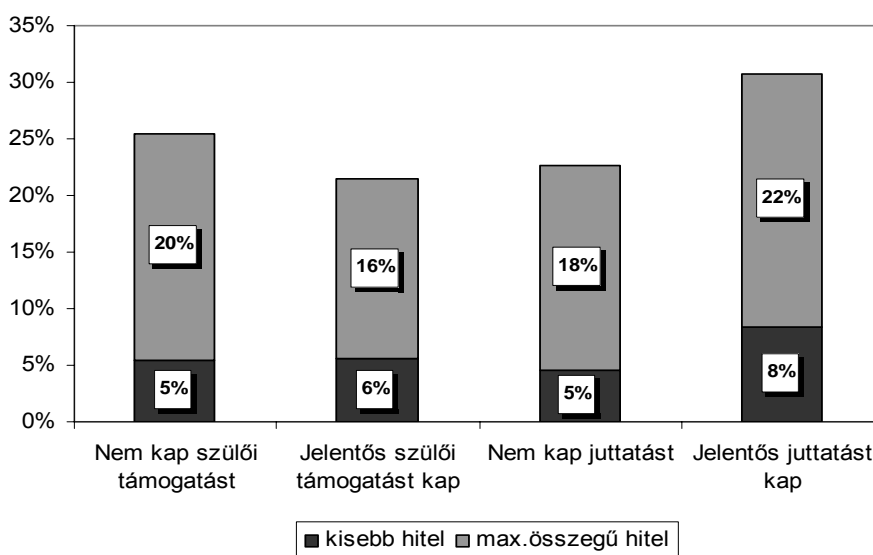
3.4.2. A szülői támogatások hatása más jövedelemtípusokra: a munkajövedelmekre és a diákhitel felvételére

A szülői támogatások mellett a diákok egyetemi ösztöndíjból illetve szociális támogatásokból, munkajövedelemből illetve 2001 óta diákhitelből fedezhetik megélhetési és tanulmányi költségeiket. Ebben a részben a diákoknak a tanulmányaik finanszírozására vonatkozó döntését vizsgáljuk. A szülői támogatások és az egyetemi juttatások (ösztöndíj, szociális támogatás) szintjét adottnak vesszük, és azt vizsgáljuk, hogy az egyetemi juttatások és szülői segítségek után hiányzó részt milyen arányban fedezik a diákok hitelfelvétel, illetve munkavégzés révén. Várhatóan növeli mind a hitelfelvételi mind a munkavégzési hajlandóságot az itt exogénnek tekintett jövedelmek alacsony szintje: így azoknál a diákoknál, akiknek szülei kevésbé jómódúak és nem nyújtanak támogatást, illetve azok között, akik kevesebb intézményi juttatást kapnak magasabb lesz a hitelfelvevők és a dolgozók aránya is. A hitelfelvételi illetve munkavégzési döntés persze nemcsak a rendelkezésre álló egyéb forrásoktól függ. Nyilvánvalóan befolyásolja a hitelfelvételi és munkavégzési szándékot az, hogy mennyibe kerül a diáknak a felsőfokú tanulmányok folytatása. Így várhatóan magasabb lesz a hitelt felvevők, illetve a dolgozók aránya azoknál, akik költségtérítéssel járnak, vagy nem szüleiknél, hanem albérletben, kollégiumban laknak. A két finanszírozási mód közötti választást a preferenciák is befolyásolhatják. Azok a diákok, akiknek inkább a szabadidő iránti igényük erős, de fogyasztásukat nem akarják a jelenben visszafogni inkább hitelt vesznek fel, míg azok, akik szívesebben mondanak le szabadidejüket egy részéről és jövőbeni fogyasztásuk terhére nem akarnak hitelt felvenni, inkább munkát fognak vállalni.

A következőkben előbb keresztábra-elemzés, majd többváltozós statisztikai módszerek alkalmazásával vizsgáljuk a munkavégzés, illetve a diákhitel felvételének összefüggését a szülők anyagi hátterével és az általuk nyújtott támogatással, valamint az intézményi (ösztöndíj, szociális támogatás) illetve egyéb állami juttatások szintjével. A szülői támogatás és az intézményi juttatások alapján is három csoportba osztottuk a megkérdezetteket. Az elsőbe azok tartoznak, akik egyáltalán nem részesednek ilyen jövedelemben, a második csoportba a medián alatti összegű jövedelemmel rendelkezők kerültek, míg a harmadik csoportba a mediánnál magasabb összegű jövedelmet kapók vannak.

A diákhitelt felvevők aránya jelentősen eltér a legkedvezőbb illetve legkedvezőtlenebb anyagi helyzetű szülői háttérrel rendelkezők csoportjaiban. Az anyagi helyzetük alapján az alsó negyedhez tartozók körében összesen 32% a hitelt felvevők aránya, míg a legkedvezőbb szülői háttérrel rendelkezők között csak 19%. Érdekes módon a ténylegesen megvalósuló szülői támogatás szintje alapján képzett csoportok között nem ilyen nagy az eltérés. Azok, akik nem kapnak szüleiktől támogatást mindössze három százalékponttal vesznek fel gyakrabban hitelt, mint azok, akik jelentős támogatásban részesülnek, ahogy a következő ábra is mutatja. Ugyanakkor a hitelt felvevők aránya nem a szülői támogatásban nem részesülők csoportjában a legmagasabb, hanem a mediánál alacsonyabb szülői támogatásban részesülők vesznek fel hitelt átlag feletti, 33%-os arányban. Az ábrán látható az is, hogy a diákhitel nem helyettesíti a különböző ösztöndíjakat és segélyeket, a kétfajta jövedelemtípus inkább együtt jár: magasabb összegű juttatásokban részesülők között magasabb a diákhitelt felvevők aránya. Azok között, akik a mediánál magasabb összegű juttatásokban részesülnek 30% a diákhitelt felvevők aránya, míg a juttatásokban nem részesedők között csak 23%.

3.7. ábra: A diákhitelt felvevő hallgatók aránya kapott szülői támogatás és intézményi juttatás (ösztöndíj, szociális támogatás) szerint

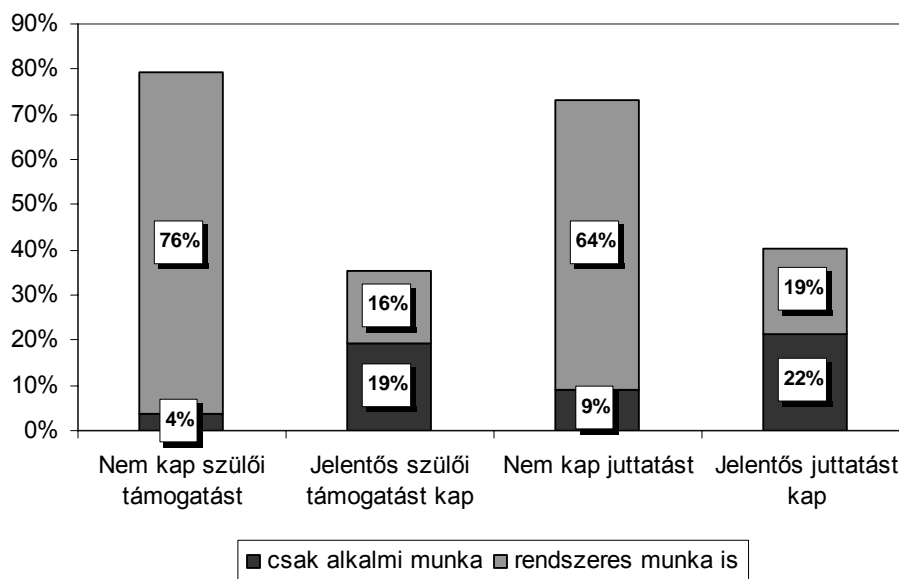

Forrás: Tárki Felsőoktatási vizsgálat 2005

A dolgozók aránya is jelentősen eltér a szülők anyagi háttére és a kapott támogatások szintje szerint. Ebben az esetben azonban elsősorban a szülői támogatások okoznak jelentős csökkenést a dolgozók arányában. Azok között, akik szüleiktől nem kapnak

támogatást négyötöd azok aránya, akik vagy alkalmi, vagy rendszeres munkát végeznek, míg azok között, akik jelentős támogatásban részesülnek, mindössze 35%-uk dolgozik. A szülők anyagi helyzetére szerinti csoportokban is megfigyelhető a különbség: azoknak, akiknek szülei az anyagi helyzet szerinti felső ötödbe tartoznak 32%-a végez rendszeres munkát, a legkedvezőtlenebb anyagi helyzetű szülőkkel rendelkezőknek viszont a fele rendszeresen dolgozik.

3.8. ábra: A dolgozó hallgatók aránya kapott szülői támogatás és intézményi juttatás (ösztöndíj, szociális támogatás) szerint

Forrás: Tárki Felsőoktatási vizsgálat 2005

A kérdezetteket arra is megkértük, hogy becsüljék meg, hogyha jelenlegi főszakukon sikerül megszerezni a diplomát, mekkora lesz a kezdő keresetük. Arra vonatkozó becslést is kértünk tőlük, hogy mennyi lenne a keresetük, ha érettségi után elkezdtek volna dolgozni. Ezekből a becsült kereseti értékekből kiszámítható a válaszadó becslése arra vonatkozóan, hogy a diploma mekkora keresetnövekedést eredményez számára. Feltételezésünk szerint a magasabb becsült kereseti hozam magasabb eladósodási hajlandósággal jár, illetve a munkavállalási hajlandóságot is növelheti. A keresztábra elemzés eredménye nem erősíti meg ezt a várakozást: a becsült kereseti hozam növekedésével nem növekszik a diákhitelt felvevők aránya.

Megvizsgáltuk, hogy a munkavállalás illetve a diákhitel felvétele hogyan függ össze a megtakarítási, befektetési döntéseket befolyásoló vélekedésekkel, preferenciákkal.

A fogyasztási, megtakarítási döntéseknél egyik legfontosabb tényező a fogyasztói türelmetlenség, ami azt jelenti, hogy az ember mennyire részesíti előnyben a jelenbeli fogyasztást a jövőbelihez képest, vagyis mennyi jövőbeli fogyasztásról hajlandó lemondani azért, hogy a jelenben fogyaszthasson. Ezt egy három válaszkategóriás kérdéssel mértük, amelyen a válaszadó bejelölhette, hogy milyen fokú takarékoskodást tart kívánatosnak. Bár a leginkább hedonista véleményt („nem sok értelme van takarékoskodni, amíg az ember teheti éljen jól”) elfogadók viszonylag kevesen vannak, megállapítató, hogy körükben az átlagosnál magasabb, 33%-os a diákhitelt felvevők aránya. Ugyancsak hasonló beállítottságot mért az eladósodással kapcsolatos véleményre vonatkozó kérdésünk, amelynél az „eladósodni sosem jó, mert az ember a jövőjét zálogosítja el” állítással való egyetértést vizsgáljuk. Itt is kevesen vannak azok, akik ezzel az állítással nem értenek egyet, de körükben a diákhitelt felvevők aránya 36%, vagyis az átlagosnál magasabb. Azok akik egyetértenek azzal az állítással, hogy a „diploma megszerzése olyan jó befektetés, hogy hitelből is érdemes megvalósítani” az átlagosnál nagyobb arányban (33%) vesznek fel diákhitelt. Egy másik fontos attitűd a befektetési döntéseknél a kockázatkerülés. Az iskolai végzettség is olyan befektetés, aminek előre nem lehet teljes biztonsággal tudni a hozamát. A gazdasági ciklusok miatt a jövőbeni keresetek jelentősen ingadozhatnak, sőt a jövőbeli technológiai változások el is értékteleníthetik a megszerzett tudást. A megkérdezettek 61%-a gondolja úgy, hogy „nagyon bizonytalan, hogy a jövőben mennyit fog érni a diploma”, de nincs lényeges különbség a diákhitel felvételében az iskolát kockázatosnak, illetve nem kockázatosnak tartók között. Feltettünk egy kérdést a válaszadó kockázattal kapcsolatos preferenciái mérésére is. Ebben egy munkavállalási döntés kontextusába helyezve egy kockázatos és egy kockázat nélküli lehetőség közötti választásra kértük a kérdezett. A kockázatkerülő lehetőséget választotta a válaszadók héttizede, ugyanakkor az is megállapítható, hogy nincs lényeges eltérés a kockázatosabb alternatívát preferáló és a kockázatkerülő kérdezettek között a diákhitel felvételében.

A következőkben megvizsgáljuk az egyes magyarázó változók szerepét az összetételhatások kiszűrése mellett is. Az alábbi táblázat logit-modellek eredményét mutatják. Feltesszük, hogy az egyetemi és állami juttatások, valamint a szülői támogatások adottak az egyén számára, ezeknek az összegén nem tud változtatni, míg a diákhitel felvétele illetve a munkavállalás döntési változó. A táblázatban közölt

modellspecifikációk az összes vizsgált magyarázó változót tartalmazó modellekből egyszerűsítettük azoknak a magyarázó változóknak a kihagyásával, amelyek sem a diákhitel, sem a munkavállalási döntést nem befolyásolták.

A diákhitel felvételét a többváltozós modellben is statisztikailag számottevően meghatározza a hallgató évfolyama, tagozata, a szülői támogatás mértéke, a lakás módja, a tandíj mértéke illetve az eladósodással kapcsolatos vélemények és az oktatás, mint befektetés értékelése. A felsőbb évfolyamokra járó hallgatók és azok, akik nappali tagozatosak az átlagosnál nagyobb valószínűséggel vesznek fel hitelt. A szülői támogatás mértékével csökken a diákhitelt felvételének valószínűsége. A kollégiumban illetve albérletben lakók számottevően gyakrabban vesznek fel hitelt, mint a szüleiknél lakók és a magas tandíjat fizetők is nagyobb valószínűséggel vesznek fel hitelt, mint a tandíjat nem fizetők. Azok, akik szerint eladósodni rossz, mert a jövőjét éli fel az ember kisebb, míg az oktatást jó befektetésnek tartók nagyobb valószínűséggel vesznek fel hitelt.

A munkavállalást meghatározza az életkor: a 25 éven felüliek számottevően magasabb valószínűséggel vállalnak munkát. Ezzel részben összefügg, hogy a felsőbb évesek is nagyobb valószínűséggel dolgoznak, csakúgy, mint a nem nappali tagozatra járók. Ha egy hallgató gyermeket nevel, akkor ez csökkenti annak valószínűségét, hogy az illető dolgozik. Mind az alacsonyabb, mind a magasabb tandíjat fizetők nagyobb valószínűséggel dolgoznak, mint azok, akik nem fizetnek tandíjat (állami finanszírozású képzésre járnak, vagy teljes tandíjukat valaki más fizeti). A tandíj hatásával kapcsolatban azt is meg kell említeni, hogy a diákhitel felvételével ellentétben már a kisebb összegű tandíjnak is szignifikánsan növeli a rendszeres munkavállalás valószínűségét. Ugyancsak növeli a dolgozás valószínűségét az, ha valaki a diploma megszerzését jó befektetésnek tartja. Az alternatív jövedelmi források (szülői támogatás, juttatások) megléte csökkenti a munkavállalás valószínűségét. Annak, hogy a diák hol lakik viszont nincs hatása arra, hogy az illető rendszeresen dolgozik.

3.7. tábla: A rendszeres munkavégzés és a diákhitel felvételének meghatározói
(átlagos marginális hatások logit-modell alapján)

	Függő változó : rendszeres munkája van	Függő változó : diákhitelt vesz fel
Kérdezett életkora (ref.kat : 24 éves korig)		
25 és 28 év között	0,114	0,059
28 év felett	0,258	-0,084
Lakás jellege (ref. kat. :Szülőknél lakik)		
Saját lakás	0,030	0,000
Kollégium	-0,054	0,127
Albérlet	0,020	0,161
Évfolyam (ref.kat. : elsőéves)		
Másodéves	0,057	0,031
Harmadéves	0,024	0,110
Negyedév v. felette	0,079	0,086
Fizetett tandíj összege (ref.kat. : nem fizet tandíjat)		
Medián alatt	0,099	0,027
Medián felett	0,138	0,114
Megtakarítói attitűd (ref.kat : mindig kell megtakarítani)		
Amíg lehet	0,014	0,034
Nem kell takarékoskodni	0,080	0,059
Eladósodni sosem jó	0,054	-0,162
Diploma jó befektetés	0,045	0,113
Egyetemi, állami támogatások összege (ref.kat : nem kap támogatást)		
Medián alatt	-0,151	-0,015
Medián felett	-0,116	0,006
Szülői támogatás összege (ref.kat : nem kap támogatást)		
Medián alatt	-0,096	-0,093
Medián felett	-0,252	-0,195
Kétértékű változók:		
Társsal él	0,057	-0,074
Gyermeket nevel	-0,138	-0,030
Főiskolára jár	-0,017	0,011
Nappali tagozatos	-0,186	0,097
Budapesten tanul	0,031	-0,066
Log likelihood	-478	-642
N	1236	1238
Pszseudo R ²	0,417	0,103

Forrás: Tárki Felsőoktatási vizsgálat 2005

Megjegyzés: A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedtük, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük.

Az imént bemutatott többváltozós elemzés a a diákhitel felvételére és a rendszeres munkavégzésre vonatkozó döntést egymástól független döntésekként kezelte. Felmerül azonban a gyanú, hogy ezek a döntések összefüggnek. Arról van szó ugyanis, hogy amennyiben a hallgató szülői támogatásokból illetve ösztöndíjból nem jut annyi forráshoz, amiből összes szükséges kiadását fedezni tudja, hitelfelvétel vagy munkavállalás révén tudja a hiányzó összeget pótolni. Azok, akik inkább szabadidő-orientáltak, hajlamosabbak lesznek inkább diákhitel felvételével pótolni a jövedelemhiányt, míg azok, akik számára kevésbé fontos a szabadidő, de nem szeretnék jövőbeli fogyasztásuk terhére eladósodni, inkább munkavállalás mellett fognak dönteni.

3.4.3 A diákhitel felvételi döntés mögött húzóó motivációk

A diákhitelt most vagy korábban felvevők esetében kíváncsiak voltunk, hogy megítélésük szerint mit tett számukra lehetővé a hitel felvétele. A felsorolt állítások közül legtöbben, a diákhitelt valaha felvevő válaszadók 78%-a igaznak tartotta saját magára, hogy a diákhitel elősegítette, hogy pénzügyileg önállóvá váljon, hogy szüleinek kevesebbel kelljen őt támogatniuk. A második leginkább elfogadott állítást ennél lényegesen kevesebben tartották magukra igaznak: a diákhitelt valaha felvevők 45%-a szerint a diákhitel lehetővé tett számára, hogy kevesebbet dolgozzon. A diákhitelt valaha felvevők mintegy egyötöde (22-23%) szerint a diákhitel lehetővé tette számára a neki leginkább tetsző intézmény illetve szak választását. Ugyancsak a diákhitelesek 23%-a mondta, hogy a diákhitel nélkül nem tudta volna kifizetni a tandíjat, és 26% szerint a diákhitel nélkül abba kellett volna hagyni felsőfokú tanulmányait.

A diákhitelt eddig még soha fel nem vevőktől szintén megkérdeztük, hogy mi az oka annak, hogy nem vették igénybe ezt a lehetőséget. A felsorolt válaszlehetőségek közül a diákhitelt fel nem vevők mintegy fele a túlzott eladósodástól való félelmet és a más forrásból rendelkezésre álló jövedelmeket említette. Ennél valamivel kevesebben, de még a hitelt fel nem vevők négytizede mondta, hogy volt elegendő keresete, vagy inkább kiadásai visszafogása mellett döntött, illetve azt is, hogy szülei nem tanácsolták neki, hogy hitelt vegyen fel. A diákhitel előnytelen feltételeit a hitelt fel nem vevők majdnem egyharmada jelölte meg, mint a hitelfelvétel elmaradásának

indokát. Más forrásból származó kölcsönrel illetve a jogosultság hiányával csak kevés esetben indokolták a hitelfelvétel elmaradását.

A hitelfelvétel elmaradásának indokai természetesen különbözőek az egyes társadalmi csoportokban. A hallgató életkora például nagymértékben befolyásolja a kapott válaszokat. Az idősebb hallgatók között alacsonyabb azok aránya, akik a túlzott eladósodástól való félelmükben nem vettek fel hitelt, a fiatalabbak között gyakoribb ez a vélemény. Ugyancsak csökken az életkorral azok aránya, akik szülei tanácsai miatt nem vesznek fel hitelt, és azok aránya is akik a diákhitel előnytelen feltételeire hivatkoznak, amikor döntésüket indokolják. Ugyanakkor az életkorral növekszik azok aránya, akik a diákhitel fel nem vételét munkajövedelmeikkel magyarázzák. A szülők anyagi helyzete is összefügg a hitelfelvétel elmaradásának indoklásával. A kevésbé jómódú szülőkkel rendelkező hallgatók inkább kiadásait fogják vissza, mintsem, hogy hitelt vegyenek fel, és a szülők anyagi helyzetének javulásával növekszik azok aránya, akik szülők hitelfelvételt ellenző tanácsaival magyarázzák, hogy nem vettek fel hitelt.

Összefoglalva az elemzés eredményeit, tehát láttuk, hogy a szülők anyagi helyzete nem a legfontosabb meghatározója a középiskolások továbbtanulási döntésének. A tanulmányi eredmény, a település típusa vagy a középiskola típusa jelentősebb hatást gyakorolt az érettségizők továbbtanulási terveire. A szülők anyagi helyzete csak egyetlen mérési módszer, a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján definiálva mutatott szignifikáns összefüggést a felsőoktatásba való jelentkezéssel. Ugyanakkor nem lehet teljesen elvetni a szülők anyagi helyzetének hatását a továbbtanulásra: egyrészt regressziós elemzéseink is mutatják, hogy a felsőoktatásba jelentkezők közül a jobb anyagi helyzetű szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel jelentkeznek költségesebb (tandíjas vagy hosszabb, egyetemi) képzésekre, másrészt a továbbtanulási motivációkra vonatkozó véleménykérdések is mutatták, hogy a felsőoktatásba nem jelentkezők mintegy ötöde a finanszírozási nehézségekkel indokolta döntését.

A már felsőoktatási hallgatók körében végzett elemzés megmutatta, hogy a diákok által kapott pénzbeni transzfer a szülők anyagi helyzete mellett függ a diákok szükségleteitől is, tehát a kollégiumban vagy albérletben élők nagyobb valószínűséggel kapnak jelentősebb támogatást. Ugyancsak ki lehetett mutatni azt is, hogy a szüleiktől önállósult, idősebb hallgatók kisebb valószínűséggel részesednek

szülői segítségben. Végül pedig azt vizsgáltuk, hogy mi határozza meg, hogy a szülői támogatás alacsony szintjét milyen jövedelemből pótolják a hallgatók munkajövedelemből vagy diákhitelből. A rendszeres munkajövedelemmel rendelkezők inkább az idősebb hallgatók közül kerülnek ki és nagyobb közöttük az esti vagy levelezős hallgatók aránya is. A tandíjat fizetők között magasabb a rendszeres munkát végzők aránya, a dolgozás viszont nem függ össze a lakhatás módjával. A diákhitel felvétele inkább a harmadéves vagy magasabb évfolyamra járó nappali tagozatosokra jellemző, akik kollégiumban vagy albérletben laknak. Mindkét jövedelemtípus gyakoribb akkor, ha alacsony a szülői támogatás, az egyetemi/állami támogatások alacsony szintje viszont csak a munkavégzést serkenti.

4. AZ ANYAGI TRANSZFEREK SZEREPE AZ ELSŐ LAKÁS MEGSZERZÉSÉBEN

4.1. Bevezetés

Magyarországon a háztartások vagyonának jelentős része ingatlan-vagyon (lásd pl. Zsoldos [1997]), ezért indokolt, hogy külön vizsgáljuk a szülői segítség szerepét a lakáshoz jutásban. Ebben a fejezetben egyrészt azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők határozzák meg a szülők által a fiatal felnőtteknek nyújtott lakásvásárlási segítségeket, másrészt pedig azt, hogy a transzferek milyen hatással vannak a fiatalok lakáshoz jutására. Egyrészt azt vizsgáljuk, hogy milyen hamar jutnak saját lakáshoz a fiatalok, másrészt azt, hogy első saját lakásuk milyen értékű ingatlant jelent.

4.2. A lakástulajdonossá válás meghatározói

A háztartások lakáskeresletét a háztartás szükségletei, preferenciái és a rendelkezésre álló erőforrások (a háztartás jövedelme, vagyona) határozza meg. Ugyanakkor a háztartás lakás-szolgáltatások iránti igénye nemcsak lakásvásárlás hanem lakásbérlés útján is kielégíthető, tehát a lakásvásárlásra akkor kerül sor, ha a háztartás a vásárlás hasznainak és költségeinek egyenlegét kedvezőbbnek ítéli, mint a bérlés esetében. A lakásvásárlás egyik hozadéka, hogy hozzájárul a háztartás vagyonának felépítéséhez. A lakás befektetés, amely állandó jövedelmet termel (a háztartásnak nem kell albérletet fizetnie), és a lakásárak kedvező alakulásának esetén nyereséggel értékesíthető. A lakás, mint vagyontárgy szerepe azért is fontos, mert a lakásra jelzáloghitelt lehet felvenni, ami beruházások vagy fogyasztás finanszírozása révén növeli a háztartás jólétét. Ezáltal a lakás egyfajta biztonságot nyújt a háztartás tagjai számára (Spilerman [2000], Mulder és Wagner [1998]). A lakás emellett státusz-szimbólum is, tehát olyan vagyontárgy, amely révén a tulajdonos társadalmi státuszát kifejezheti. A lakástulajdonossá válás költségeit egyrészt a vételár vagy építési költség illetve a lakáshitel törlesztőrészelei, fenntartás, biztosítás és a lakástulajdonnal kapcsolatos adófizetési kötelezettségek mellett a lakáseladás tranzakciós költségei jelentik, amely a lakásbérléshez képest lényegesen magasabbak lehetnek. Mivel a lakástulajdon hasznai és költségei az életút során változnak, így a

lakástulajdonossá válás is összefügg az életút egyes eseményeivel. A fiatal felnőttek önállóvá válásának folyamata során tipikusan megjelenik a szülőktől független lakhatás iránti igény, a lakástulajdonossá válás sokszor a szülőktől való elköltözést is jelenti. A lakásvásárlás sokszor az egyén tartós párkapcsolatba lépésével is összefügg, egyrészt mert ekkor a szülőktől független háztartás alapításának az igénye megnő, másrészt a tartós párkapcsolat (élettársi viszony, házasság) teremti meg annak lehetőségét, hogy valaki olyan hosszabbtávú projektbe vágja a fejszóját, mint a lakásvásárlás/építés. Természetesen nemcsak az önálló lakás iránti igény, hanem a vásárláshoz/építkezéshez rendelkezésre álló erőforrások is változnak az életút során. A szükséges megtakarítások felhalmozása időt vesz igénybe, tehát minél korábban akar önálló lakást valaki, annál fontosabb lehet a családi segítség, a banki hitelek illetve állami támogatások szerepe. A szükséges erőforrások felhalmozása természetesen annál gyorsabban lehetséges, minél magasabb, stabilabb jövedelmű háztartásról van szó. Mivel ez egy időben elhúzódó folyamat nemcsak a lakásvásárlás/építés idejében jellemző foglalkozás és jövedelem fontos, hanem a teljes foglalkozástörténet is (Mulder és Wagner [1998]).

A lakás tartós fogyasztási cikk, amelynek megvásárlása jelentős erőforrásokat követel, különösen a fiatal felnőttek esetében, akiknek rövid munkaerő-piaci karrierjük nem teszi lehetővé jelentős megtakarítások felhalmozását. A fejlett tőkepiacokkal rendelkező országokban a fiatal felnőttek hitelfelvétel révén tudják lakásvásárlási terveiket minél előbb realizálni. A tőkepiacokon kívül az állam is segíthet, vissza nem térítendő támogatás vagy kedvező kamatozású hitelek nyújtásával, hitelek garantálásával stb. Tipikus esetben azonban a bankok a lakás értékének csak kisebb részét hajlandók meghitelezni, így az állami segítséggel együtt is jelentős anyagi terhet róhat a lakásvásárlás a fiatalokra. A vásárláshoz szükséges összeg, illetve a hitelfelvételhez szükséges önerő előteremtésében a saját megtakarításon kívül a családi segítség szerepe lehet fontos. Az önálló háztartást alapító fiatalok sokszor kapnak anyagi segítséget szüleiktől, lakás, pénzadomány, vagy kedvező feltételekkel nyújtott hitel formájában. A családi segítségek többféleképpen segíthetik a fiatal felnőttek lakáshoz jutását. Egyrészt lehetővé tehetik, hogy a háztartás kevesebb saját megtakarítással is lakáshoz jusson, vagy lehetővé teszik, hogy nagyobb értékű lakást vásároljon a család. Tipikusan persze a piaci hitelek, állami támogatások és családi segítség egyszerre játszik szerepet a

fiatal felnőttek lakáshoz jutásának segítésében, ugyanakkor egymáshoz viszonyított fontosságuk időben változhat. A családi segítség mértékét természetesen nagyban meghatározza a háztartások jövedelmi helyzetének alakulása. Az állami lakáspolitikában is jelentős változások következhetnek be a mindenkori kormányzat szándékai szerint, és a piaci hitelnyújtás feltételei- sokszor az állami lakáspolitikai folyamatoként- is jelentős változásokon mehetnek keresztül.

Magyarországon az elmúlt évtizedekben az államnak a lakásépítésben és a fiatalok lakáshoz jutásának támogatásában játszott szerepe és a lakásvásárlás hitelpiaci környezete jelentős változásokon ment keresztül. Hegedüs [2001] szerint a hetvenes évekre megszilárdult, különösen a városokban, az ötvenes években kialakult államosított lakásrendszer. A nyolcvanas években viszont már válságba került az állami lakásépítés, a lakáspolitikáért egyre nagyobb mértékben kezdte támogatni a magánszférát. Ezen belül a magánlakás-építésnek volt döntő szerepe, de a piaci lakásépítési szféra is fejlődésnek indult. Összességében a nyolcvanas évek közepén érte el csúcspontját a lakásállomány nagysága, onnantól kezdve a lakásépítések szám csökkenő tendenciát mutatott. A mennyiségi mutatókat tekintve azonban a nyolcvanas évekről elmondható, hogy a lakásállomány nagysága meghaladta a Magyarországhoz hasonló jövedelmű országokra jellemző értéket. Ezt azonban egy költséges, és a lakáspiaci egyenlőtlenségeket növelő támogatási rendszer eredményeként jött létre (Hegedüs [1998]). A kilencvenes években a lakásberuházás jelentősen visszaesett, 1993-ban kevesebb lakás épült, mint az ötvenes években. Egy meglehetősen polarizált és alacsony mobilitással jellemezhető lakáspiac jött létre, amely nagymértékben volt köszönhető a lakásfinanszírozás fejletlenségének (Hegedüs [2001]). A lakáshitelezés a kilencvenes években összeomlott, értéke a lakásberuházások értékének 22%-áról 3%-ra csökkent 1991 és 1997 között. Ennek a lakosság jövedelmeiben bekövetkező visszaesés mellett a hitelpiac fejletlensége is oka volt. A lakáshitelek reálkamata rendkívül magas volt, elérte a 12-13%-ot, a kamatok csökkenését pedig akadályozta, hogy a piacon nem alakult ki verseny, az OTP dominanciája és ármeghatározó szerepe volt jellemző. Mindezek mellett az állami támogatások szerepe is hasonló mértékben csökkent, így a kilencvenes években döntően a készpénz vált a lakásberuházások finanszírozási forrásává (Hegedüs és Várhegyi [1999]). A kismértékű hitelkiáramlás és a régebbi hitelek

kifutása oda vezetett, hogy lakáscélú hitelek állománya az ezredfordulóra 130 mrd Ft-ra csökkent.

Az elemzés alapvető hipotézise, hogy a szülői háttér és a szülői támogatások jelentős hatást gyakorolnak a gyermekek lakásvagyonának alakulására, tehát arra, hogy a fiatalok mikor jutnak első saját tulajdonú lakáshoz, illetve, hogy milyen minőségű/értékű lakást tudnak megszerezni. Mivel a lakáshoz jutás intézményi környezete jelentős változásokon ment keresztül, a transzferek illetve szülői háttér szerepének időbeli alakulását is vizsgáljuk. Amennyiben a tőkepiaci intézményrendszer elég fejlett illetve az állam is nyújt támogatást, a szülői segítség kisebb mértékben hat a fiatalok lakásvásárlási döntésére, tehát arra, hogy mikor és milyen lakást vásárolnak. Ilyen intézményi környezetben a szülői segítség igénybe vétele csak a lakásvásárlás finanszírozását változtatja meg, más forrásokat (banki hitel, állami támogatás) helyettesíthet. Ha az intézményi környezet fejletlen, akkor a szülői segítséget nem lehet (vagy kevésbé lehet) más forrásokkal helyettesíteni, tehát azoknak akiknek szülei nem, vagy kevesebbet tudnak (akarnak) segíteni, azok kénytelenek többet megtakarítani (a fogyasztás csökkentésével és/vagy a lakásvásárlás elhalasztásával), vagy olcsóbb lakást vásárolni. Az intézményi környezet változásával kapcsolatban mondottak alapján azt várjuk, hogy a kilencvenes években nagyobb lehet a szülői támogatások szerepe, mint azt megelőzően, mert mind az állami támogatáshoz, mind a piaci hitelhez jutás feltételei nagymértékben romlottak ebben az időszakban. Igaz, hogy 2000 januárjában a kormány programot indított a lakáscélú hitelek támogatására¹⁸, aminek köszönhetően gyorsan növekedett a kihelyezett hitelállomány, de ennek hatását vizsgálatunkban még nem tudjuk tetten érni.

¹⁸ Ez a program három részből állt. Fő eleme a lakáshitelek mögött álló jelzáloglevelélhez ad kamattámogatást, amelyet mind új, mind használt lakás vásárlásakor fel lehetett venni. Emellett az új lakások esetében kiegészítő kamattámogatást is lehetett igényelni, és a lakáshitelek felvételét a személyi jövedelemadóra vonatkozó kedvezmény is ösztönözte. A rendszer számos változtatáson ment keresztül (ld. Hegedüs és Somogyi 2004) 2000 és 2003 között. A lakáshitelek támogatásának bevezetése utáni négy évben a lakáshitel-állomány 8-9-szeresére növekedett. Az állomány gyors növekedése az államilag támogatott hiteleknek volt köszönhető.

4.3. Korábbi tanulmányok a lakásvásárláshoz kapott szülői segítségekről és hatásukról

Mielőtt rátérnénk hipotéziseink vizsgálatára, előbb áttekintjük a szülők lakásvásárlási támogatásainak meghatározóit, illetve a szülői segítségeknek a lakásvásárlásban játszott szerepét vizsgáló tanulmányok eredményeit.

Deutsch [1997] a szülők lakásvásárlási támogatásainak meghatározóit vizsgálja Ausztriában. Elemzésének eredményei szerint a transzferek gyakorisága és nagysága is növekszik a szülő jövedelmének növekedésével és likvid vagyonának nagyságával. A lakástulajdonos és az egyedülálló (özvegy) szülők kisebb és nagyobb transzfereket is gyakrabban adnak, a nagyobb transzferek viszont ritkábbak a városban lakó szülők körében. Azok a gyermekek, akiknek több testvérük van ritkábban részesülnek szülői segítségben csakúgy, mint azok, akiknek rosszabb a kapcsolata szüleivel.

Több tanulmány született a szülői háttérnek a lakásvásárlás megkönnyítésében játszott szerepével kapcsolatban is. Henretta [1984] tanulmánya az Egyesült Államok esetében is bizonyítja, hogy a szülők anyagi, vagyoni helyzete hatással van a gyermek lakásvagyonára. Megállapítja, hogy a lakástulajdon tényét nem befolyásolja a szülők jövedelme és az anyagi segítség, de azok a megkérdezettek, akiknek szülei is lakás-tulajdonosak szignifikánsan gyakrabban tulajdonosai lakásuknak. A lakás értéke ugyanakkor számottevően függ a szülői jövedelemtől, és az afrikai-amerikai családoknál a szülői ajándékoktól is. A fehér háztartások esetében magasabb a gyermek lakásának értéke, amennyiben a szülők nagy értékű lakásban laknak, és a szülői jövedelem hatásának több, mint fele ezen keresztül érvényesül. Mivel a szülői ajándék hatása nem volt mindenütt szignifikáns, Henretta valószínűbbnek tartja, hogy a szülői hatás nem direkt transzferként jelentkezik, hanem inkább szocializációs hatásról lehet szó. Hasonló következtetésre jut Mulder és Smits [1999] is, akik holland adatokon vizsgálják a házastársak/élettársak lakástulajdonossá válásának valószínűségét. Szintén azt állapítják meg, hogy a szülői iskolai végzettség és társadalmi státusz hatása eltűnik, amint a gyermek státuszát is figyelembe vesszük, ugyanakkor a lakástulajdonnal rendelkező illetve önálló szülők gyermekei nagyobb eséllyel válnak lakástulajdonossá. Torche és Spilerman [2002] chilei háztartás-felvétel adatain folytatott vizsgálatában a szülők magasabb státusza (foglalkozással mérve) és nagyobb vagyona nem járul hozzá ahhoz, hogy a gyermekek hamarabb

jussanak saját lakáshoz, ugyanakkor szignifikánsan befolyásolják a megszerzett lakás értékét, ami a gyermek iskolai végzettségére való kontrollálás mellett is fennmarad.

A lakásvásárláshoz kapott szülői segítségek szerepét is több tanulmány vizsgálja. Engelhardt és Mayer [1998] egyesült államokbeli adatokon, első lakásvásárlók mintáján mutatja ki a szülői segítség hatását. A szülői segítséget kapók hamarabb vásárolnak lakást, mint azok a lakásvásárlók, akik nem kapnak szülői transzfert. A szülői transzfer összegének csak kétharmada növeli a lakásvásárlók által a banknak fizetett önrészt, a szülői transzfer egyharmadát arra használják a lakásvásárlók, hogy kevesebb saját megtakarítással vásároljanak lakást. A magasabb önrész nagyobb részét (70%-át) arra fordítják, hogy kisebb hitelt kelljen fölvenni, és csak kisebb részét fordítják értékesebb lakás vásárlására. Hasonló kérdéseket vizsgál, de nem nemcsak a lakásvásárlók mintáján, hanem reprezentatív háztartásmintán Guiso és Jappelli [1998], az olasz háztartási jövedelem és vagyon- felvétel adatainak elemzésével. A szerzők eseménytörténeti elemzéssel vizsgálják lakás megvételéhez szükséges megtakarítási idő hosszúságát. Kontroll- változóként a háztartás demográfiai jellemzőit, iskolai végzettségét, foglalkozását, a háztartás permanens jövedelmét, a lakóhely régióját, a település méretét és regionális ingatlanárakat szerepeltetnek a modellben. Eredményük az, hogy a transzferek megrövidítik a megtakarítási időt, és nagyobb értékű ingatlan vásárlását teszik lehetővé, de ez utóbbi hatás lényegesen erősebbnek bizonyult. Deutsch [1997] ausztriai vizsgálatában többféle szülői transzfernek a lakásvásárlásban játszott szerepét vizsgálja. Amikor a szülő telek vagy lakás vásárlásával segít, örökséget oszt meg gyermekével vagy hitelgaranciát nyújt növekszik a lakástulajdonossá válás valószínűsége, a készpénz formájában nyújtott segítség azonban csak a lakásbérlet valószínűségére van pozitív hatással.

A lakásfinanszírozás intézményrendszerének hatását a lakásvásárlási döntésekre is számos tanulmány vizsgálja. Spilerman et. al. [1993] kimutatja, hogy Izraelben az USA-val összehasonlítva sokkal nagyobb a szülői segítség szerepe a fiatalok lakáshoz jutásában. Izraelben bérlakás-rendszer fejletlen, az Egyesült Államokra jellemzőhöz hasonló kedvező kamatozású jelzálog-hitelek és adókedvezmények sem léteznek. A fiatal felnőttek, házaspárok saját keresetükből nem képesek lakást vásárolni, így a szülők felnőtt gyermekeiket is segítik. Mulder és Wagner [1998] azt vizsgálják, hogy két gazdaságilag-társadalmilag hasonló fejlettségű ország, Nyugat-

Németország és Hollandia között milyen eltérések vannak a lakástulajdonossá válás folyamatában és meghatározó tényezőiben. A kutatás megállapítja, hogy a lakástulajdonossá válás mindkét országban összefügg a társadalmi státusszal, a szülők lakástulajdonával, valamint az olyan életciklus eseményekkel, mint a házasság és a gyermekek születése. Németországban azonban sokkal erősebb a házasság és a gyermekek születésének hatása, míg Hollandiában egyre gyakoribb a gyermektelen párok lakásvásárlása. Megfigyelhető különbség az erőforrások szerepében is: Hollandiában a jelenlegi státusz és foglalkozás szerepe jelentősebb, míg Németországban a hosszabb távon felhalmozódó erőforrások és a szülők erőforrásai fontosabbak. A különbségek a szerzők szerint a két ország ingatlanpiacának és lakáspolitikájának különbségeire vezethetők vissza. Chiuri és Jappelli [2000] tizennégy európai ország összehasonlításával mutatja ki, hogy a lakáshitel-rendszer fejlettsége együtt jár azzal, hogy a fiatalok korábban tudnak lakáshoz jutni. Azokban az országokban, amelyekben a kihelyezett jelzálog-hitelek állomány nagyobb (a GDP-hez viszonyítva) vagy ahol a jelzálog-hiteleknél kisebb önrészt követelnek meg a bankok, a lakástulajdonosok aránya a fiatalabb korosztályokban magasabb.

Magyar adatokon Székely Gáborné [2002] vizsgálta a fiataloknak a szülőktől való elköltözésének és a lakáshoz jutásának folyamatát illetve a fiatalok lakáshelyzetét. Az ezredforduló évében lebonyolított Ifjúság felvétel adatai alapján a 15-22 éves fiatalok 89%-a, a 23-29 éveseknek pedig fele szüleivel él, önálló lakása a fiatalabb korcsoport 3%-ának, az idősebb korcsoport egyharmadának van. A szülőktől való elköltözés időpontja a Lakásviszonyok felvétel adatai alapján fokozatosan kitolódott. A kilencvenes években szüleiktől elköltözők átlagos életkora 27,7 év volt, míg a nyolcvanas években a szülőktől átlagban 26,3 éves korban költöztek el¹⁹. A tanulmány megállapítása szerint Magyarországon a kilencvenes években a szülőktől való elköltözés még mindig döntően a házasságkötéshez kapcsolódott, bár a nyolcvanas évekhez képest 58%-ról 46%-ra csökkent azok aránya, akiknél ez volt a szülői lakás elhagyásának oka. Ezzel szemben 19%-ról 29%-ra nőtt azok aránya, akik az önállóvá válást említik a szétköltözés okaként. Az önálló lakással

¹⁹ Ez a változás persze nem becsli pontosan, hogy a szülőktől való elköltözés életkorának átlaga hogyan változik az egymást követő kohorszokban, az összehasonlítás ugyanis csak azokat veszi figyelembe, akik már elköltöztek a szülői házból. Azok akiknél valamilyen ok miatt az elköltözés időben kitolódik, nagy eséllyel csúsznak át a következő évtizedbe.

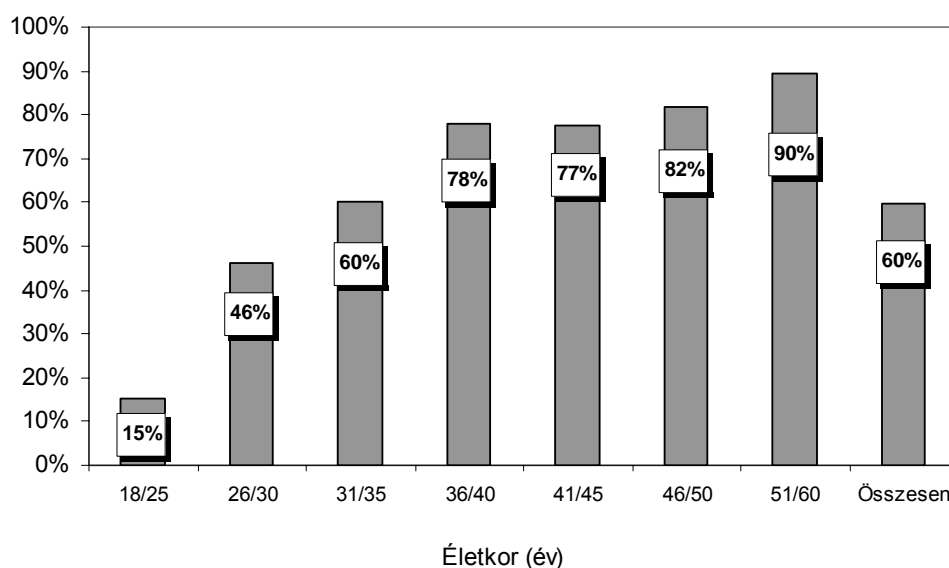
rendelkezők aránya a elsősorban a fiatal és szülei státuszával van összefüggésben, a korábban jellemző településtípusok közötti különbségek kiegyenlítődték. A nyolcvanas években a kisebb településeken élő fiatalok a családi, rokonai segítő kapcsolatok illetve a kedvezményes lakásépítési hitelek segítségével hamarabb jutottak önálló lakáshoz, mint a nagyvárosokban élők, a kilencvenes évekre ezek a különbségek eltűntek, minden településtípuson belül hasonló a saját lakással rendelkezők aránya. A magasabb iskolai végzettségűek (a községekben élők kivételével), valamint az önállóak és szellemi foglalkozásúak az átlagost meghaladó arányban rendelkeznek saját lakással. A szülői háttér is szerepet mutatja, hogy a fővárosban illetve a megyeszékhelyeken az érettségizett apák gyermekei nagyobb arányban rendelkeznek saját lakással, mint azok, akiknek szülei alacsonyabb iskolai végzettségűek.

A 2003-as Lakásviszonyok felvétel a lakásvásárlások forrásaira és közöttük a családi támogatások szerepére is rákérdez. Az 1995 után lakást vásárló/építő háztartások által igénybe vett források között a saját megtakarítások illetve az előző lakás eladásából származó összeg jelenti a legjelentősebb forrást (összesen majdnem 2/3 ezek része). A családi támogatások és a hitelek egyaránt 12-13%-át teszik ki a felhasznált forrásoknak (Farkas et al. [2005]). A lakásvásárláshoz felhasznált források összetétele azonban korosztályonként és jövedelmi helyzet szerinti jelentős eltéréseket mutat. A családi támogatások szerepe a fiatalok körében lényegesen magasabb. A családi támogatások átlagos összege nem különbözik jelentősen jövedelmi ötödök szerint, de mivel az alacsonyabb jövedelműek jóval kisebb értékű lakásokat vásárolnak, így a családi támogatás aránya náluk magasabb. A szegényebbek körében nemcsak a saját megtakarítások szerepe kisebb, de a külső források aránya is nagyon alacsony, mindössze 8%. A magasabb jövedelműek körében a hitelek és támogatások aránya magasabb, átlagosan 17%, a fiatalok körében 25%. A felvétel a felnőttek által a különélő gyermekeknek a lakáshoz jutásban nyújtott segítségekre is rákérdez. Ezek szerint a válaszadók összesen fele adott gyermekeinek ilyen típusú segítséget. A különböző segítségfajták között a legjelentősebb a családi kölcsön illetve támogatás (26%) és a munkasegítség (6%).

4.4. Az elemzés menete, vizsgált adatok

Hipotéziseinket a 60 év alatti magyar felnőttek népességét reprezentáló mintán vizsgáljuk. A minta tagjaitól megkérdeztük, hogy volt-e valaha saját lakásuk, és ha igen hány éves korban tettek szert rá. Azoktól, akik már birtokoltak valaha lakást, további kérdéseket tettünk fel az első saját lakásuk jellemzőire vonatkozóan (méret, lakóépület típusa, település), a lakás finanszírozásának módjával kapcsolatban (vette-e igénybe bankhitelt, szülői, rokoni támogatást, állami támogatást) és a kérdezett illetve házastársának és szüleinek társadalmi státuszával kapcsolatban (iskolai végzettség, település, munkaerő-piaci státusz a lakásvásárlás időpontjában). Azoktól pedig, akiknek nem volt még soha saját lakásuk arra kérdeztünk rá, hogy terveznek-e lakásvásárlást, kaptak-e szüleiktől anyagi támogatást, és lakásvásárlás esetén számíthatnának-e támogatásra, és várakozásaik szerint kapnának-e bankhitelt. Ezek mellett felmértük a kérdezett és szüleinek a kérdezés időpontjában jellemző társadalmi státuszát is. A kérdezés 2004 augusztusában és novemberében zajlott azonos mintavételi módszer alapján, így összesen a vizsgált sokaságról 1607 fős mintát (súlyozott esetszám) gyűjtöttünk össze. A kérdezést a Medián Közvéleménykutató és Piackutató Intézet bonyolította le. Az adatfelvétel módszertani leírását és a változók alapmegoszlásait az 1.-es Függelék tartalmazza. A valaha lakással rendelkezők arányának korcsoportonkénti alakulását mutatja az 4.1.ábra. Látható, hogy a 26 és 30 év közöttiek csaknem fele rendelkezik saját lakással, de a saját lakással rendelkezők aránya egészen a 36-40 éves korosztályig folyamatosan emelkedik és a 36 és 50 évesek között négyötöd körüli azok aránya, akik valaha rendelkeztek saját lakással. Az 51-60 évesek között további emelkedés következtében 90%-os a valaha saját lakással rendelkezők aránya.

4.1. ábra: A valaha lakással rendelkezők arányának alakulása korcsoportonként

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Az 4.5. fejezetben a különböző szülői segítségek előfordulását mutatjuk be, valamint a szülői támogatások meghatározóit vizsgáljuk. A 4.6. fejezetben a szülői támogatásoknak a fiatalok lakásvagyonának alakulására gyakorolt hatását elemezzük.

4.5. Szülői segítség az első lakáshoz jutásban

Ebben a részben azt vizsgáljuk, hogy az első lakás vásárlásához/építéséhez a fiatalok milyen gyakran, milyen mértékű és milyen fajta segítséget kaptak szüleiktől, illetve milyen más forrásokat használtak fel (4.5.1. fejezet) és hogy milyen tényezők befolyásolják, hogy a szülők támogatják-e anyagilag a gyermekek első önálló lakáshoz jutását (4.5.2. fejezet).

4.5.1. Az első lakásvásárlás/építés forrásai

A valaha saját lakástulajdonnal rendelkezőktől megkérdeztük, hogy kaptak-e az első lakás megszerzésénél szülői, rokonai segítséget. Ezen belül megkülönböztettük azokat, akik örökségként kapták első lakásukat, azokat, akik első lakásuk építéséhez kaptak segítséget szüleiktől munkában vagy olyan formában, hogy a szülők telkére építkezhetek és azokat, akik a lakás vásárlásához vagy építéséhez anyagi segítséget kaptak. A szülők leggyakrabban anyagi segítséget nyújtanak az első lakás

megszerzésénél. A valaha saját lakással rendelkezők 39%-a számolt be anyagi segítségről. Az örökség szerepe sem elhanyagolható, hiszen a valaha lakást birtoklók 15%-a válaszolta, hogy első saját tulajdonú lakását örökségként kapta szüleitől vagy más rokonaitól. Hasonló arányban voltak azok, akik építkezésnél munka segítséget kaptak szüleitől (13%), míg a szülők telkén való építkezés 3%-nak jelentett segítséget az első lakás megszerzésében. A különböző segítségfajták eltérő jelentőséggel bírnak különböző életkorokban. A következő tábla azt mutatja, hogy a lakásvásárlók életkora szerint hogyan alakult a segítséget kapók aránya.

4.1. tábla: Az első saját lakáshoz különböző szülői, családi segítségeket kapók aránya a valaha lakással rendelkezők között a lakáshoz jutás életkora szerint

	Szülei telkére építkezett	Munka-segítség építkezésben	Segítség építkezéshez összesen	Örökölte a lakást	Segítség pénz-adomány révén	Anyagi segítség összesen	N
-22 év	2%	14%	15%	25%	36%	56%	213
23/25 év	3%	17%	17%	11%	44%	54%	247
26/29 év	3%	12%	12%	10%	44%	51%	232
30/34 év	4%	13%	14%	15%	35%	48%	154
34-	3%	5%	5%	18%	29%	44%	114
Összesen	3%	13%	14%	15%	39%	52%	960

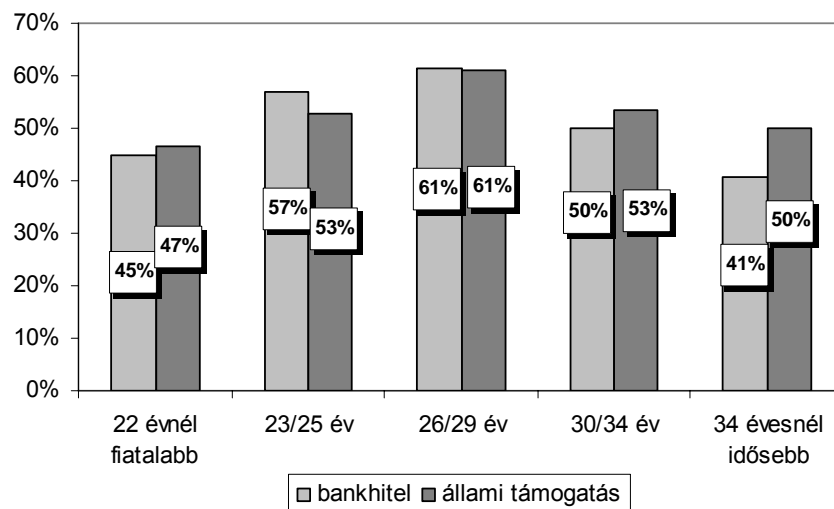
Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Különböző életkorokra más-más segítségfajta a jellemző. A lakás megöröklése a legfiatalabb korcsoport esetében a leggyakoribb, azok között, akik 22 éves koruk előtt tettek szert első saját lakásukra egynegyed volt azok aránya, akik örökség révén jutottak hozzá. Az örökség szerepe a 23 és 29 év közöttiek esetében ennél kisebb, harmincéves kor felett azonban újra emelkedik. Valószínűsíthető, hogy a legfiatalabbak között a nagyszülőktől örökölt lakásról lehet szó, míg az idősebbek esetében a szülőktől származik az örökség. Az anyagi (pénz) segítség a 23 és 29 éves kor között a leggyakoribb, azoknak, akik ebben az életkorban jutottak hozzá első lakásukhoz 44%-a kapott szülőktől anyagi segítséget. Az idősebbek lakáshoz jutását aztán már kevésbé gyakran segítették a szülők, ami összefügghet azzal, hogy az idősebbek több saját megtakarítást tudtak felhalmozni, így nem volt szükségük a szülői segítségre, illetve lehetséges, hogy éppen a szülői kedvezőtlen jövedelmi helyzete miatt voltak kénytelenek a lakásvásárlást későbbre halasztani. Ezt a kérdést a későbbiekben részletesebben is vizsgáljuk. Az építkezésben nyújtott munkasegítség

is inkább a 25 éven aluli lakásvásárlókat érintette, a 34 éven felüli lakásvásárlók esetében ennek a segítségnek a gyakorisága jelentősen kisebb, valószínűleg a szülők magasabb életkora miatt is.

Egyéb források között a bankhitelt és az állami támogatást mértük fel. A bankhitelek illetve az állami támogatásban részesülők arányát mutatja a következő ábra az első lakáshoz való hozzájutás életkora szerint. Az államilag támogatott bankhiteleket felvevők mindkét kategóriában szerepelnek. A bankhitelt felvevők aránya az első saját lakásukat 26 és 29 éves kor között vásárlók körében volt a legmagasabb, az első lakásukhoz ebben a korban jutók körében 61% vett fel valamilyen bankhitelt. A lakásukat 22 éves koruk előtt vásárlók/építők körében ezzel szemben csak 45%, a harmincas éveik közepén lakást vevőknél pedig 41% a bankhitel igénybe vevők aránya. Hasonló életkori profilt követ az állami támogatások igénybe vétele, bár némileg kisebb a 26 és 29 év között lakást vásárlók fölénye.

4.2. ábra: Első saját lakás megszerzésénél bankhitelt vagy állami támogatást igénybe vevők aránya a valaha saját lakással rendelkezők között

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Ahogy a bevezetőben bemutattuk, a magyar lakás piac intézményi környezete, és a lakásárak is jelentős változáson mentek át az elmúlt harminc évben. Ez az első lakásvásárlások feltételeit is jelentősen befolyásolta. A következő táblázat azt mutatja, hogy a lakásvásárlás évtizede szerint hogyan módosult a különböző forrásokat is felhasználók aránya a valaha saját lakástulajdonnal rendelkezők körében. A bankhitelt felvevők aránya a kilencvenes években lényegesen

alacsonyabb volt, mint a nyolcvanas években. Az állami támogatást (beleértve az állami támogatású hiteleket is) igénybe vevők aránya nem változott nagymértékben. Az építkezéshez nyújtott szülői segítséget kapók aránya lényegesen csökkent, míg az anyagi segítséget kapók aránya emelkedett.

4.2. tábla: Különböző forrásokat az első lakáshoz jutásnál felhasználók aránya

	Bankhitel	Állami támogatás	Szülői segítség építkezéshez	Szülők anyagi segítsége
1979 előtt	53%	54%	17%	46%
1980/89	62%	57%	20%	48%
1990/99	45%	52%	9%	53%
2000 után	49%	45%	7%	60%
Összesen	52%	53%	14%	52%

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

A kérdőívben azonban megkértük a válaszadókat, hogy becsüljék meg, hogy az összes szülői anyagi segítség (az örökséget is beleértve) a lakás árának mekkora részét tette ki. A hitelből való finanszírozás nehezebbé válását mutatja, hogy a nyolcvanas években egyötöd volt azok aránya, akik bankhitel révén fedezték az első lakás vételárának nagyobb részét (annak több mint hatvan százalékát). Az első lakásukhoz a kilencvenes években hozzájutóknak viszont csak egytizede tudta a lakás megvételét döntően bankhitelből finanszírozni. A lakásvásárlás időpontja szerint a következőképpen alakult a szülőtől kapott pénzbeli segítség részaránya az első lakás vételárában: 1990 előtt az első lakás vásárlók fele nem kapott szüleitől pénzbeli segítséget a lakás megvásárlásához, és mintegy 16% volt azok aránya, akiknek szülei a vételárának 60%-ánál is többel járultak hozzá a lakásvásárláshoz. Azok között, akik a kilencvenes években jutottak hozzá első saját lakásukhoz, ennél magasabb, 25% volt a nagymértékű szülői segítséget kapók aránya és alacsonyabb azok aránya, akik nem kaptak segítséget. Az ezredforduló után lakáshoz jutó között még alacsonyabb azok aránya, akik szülői támogatás nélkül vásárolták az első lakásukat, a kilencvenes évekhez képest viszont a kisebb mértékű segítséget kapók aránya magasabb. A szülői segítség mértékének korosztályok szerinti eltérései hasonlóak a korábban látott különbségekhez: azok kapják a legnagyobb mértékű szülői segítséget, akik 22 évnél fiatalabban szerzik meg első saját lakásukat.

Azokat akik még nem rendelkeztek soha saját lakással megkérdeztük arról, hogyha lakás vásárlás/építés mellett döntenének kapnának-e segítséget szüleiktől. Ahogy a következő táblázat is mutatja, a lakással még nem rendelkezők között 35% azok aránya, akik számítanak valamilyen mértékű szülői támogatásra abban az esetben, ha lakás vásárolnak. A lakással még nem rendelkezők között a támogatásra számítók aránya erőteljesen függ az életkortól. A 25 éven aluliaknál a kisebb vagy nagyobb összegű támogatásra számítók aránya 53%, míg a 36 év felettek körében tíz százalék alatt van. Ez egyrészt összefügghet azzal is, hogy az idősebb megkérdezettek között nagyobb arányban vannak olyanok, akiknek szülei már nem élnek, de lehetséges az is, hogy a szülői segítség elmaradása is hozzájárul ahhoz, hogy az illető lakásszerzése időben kitolódik.

4.3. tábla: A lakásvásárlás esetén várt szülői támogatás mértéke a lakással még nem rendelkezők között

	Jelentős támogatásra számít	Kisebb támogatásra számít	Valószínűleg nem támogatnák	Szinte biztos, hogy nem támogatnák	Összesen	N
18-25 éves	23%	30%	12%	35%	100%	128
26-35 éves	10%	24%	28%	38%	100%	115
36- éves	8%	1%	6%	85%	100%	89
Összesen	15%	20%	16%	49%	100%	331

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Megkérdeztük azt is ettől a résztintától, hogy megítélésük szerint kapnának-e lakásvásárlás esetén a bankoktól kedvező feltételekkel hitelt. Ennek a változónak a megoszlása nagyon hasonlít a szülői támogatásra számítók megoszlásához. A saját lakással nem rendelkezők egyharmada véli úgy, hogy biztosan, vagy valószínűleg bankhitelt is kapna, ha lakásvásárlásba vagy építkezésbe kezdene.

4.5.2. A szülői segítség meghatározói

Ebben a részben többváltozós módszerekkel vizsgáljuk a szülői segítség meghatározóit. Ahogy az elméleti részben is kifejtettük a szülők által nyújtott segítségben egyrészt szerepet játszik a szülők jövedelme, vagyona, másrészt a gyermekek státusza és demográfiai jellemzői. Mivel ez az elemzés retrospektív adatokra épít, így a lakás vásárlásának időpontjára illetve az azt megelőző időszakra

jellemző pontos jövedelmi információ nem áll rendelkezésre, a szülők jövedelmi, vagyoni helyzetét iskolai végzettségükkel, illetve az első lakásvásárlás időpontjában jellemző munkaerő-piaci státuszukkal mérjük. A gyermek illetve a háztartás státuszát (jövedelmi, vagyoni helyzetét) a gyermek életkorával, iskolai végzettségével, illetve az első lakásvásárlás idején jellemző munkaerő-piaci helyzettel mérjük. Emellett figyelembe vesszük a házastárs/élettárs foglalkozási helyzetét is. A jövedelmi helyzet mellett a gyermek illetve háztartásának összetétele is befolyásolja, hogy mennyire van szükségük a szülői segítségre. Itt egyrészt a családi állapotot (egyedülálló vs. élettárral, házastárral él) valamint azt vettük figyelembe, hogy van-e az illetőnek gyermeke. Ugyancsak fontos tényező a megvásárolni tervezett lakás ára. Ez egyrészt exogén tényező, hiszen a lakáspiacon uralkodó árviszonyok határozzák meg, másrészt a lakás minősége és nagysága amely értelemszerűen szintén befolyásolja a lakás árát viszont a háztartás döntésétől és esetleg a várható szülői segítségtől is függ. A lakások árát meghatározó tényezők közül szerepeltetjük a település típusát és régióját. A szülői segítség mértékét meghatározza a lakás piac intézményi környezete is, az elérhető hitelek és állami támogatások mértéke. Mivel az intézményrendszer jelentősen változott, így a különböző kohorszok eltérő intézményi környezetben találták magukat, amikor az önállósodás, szülőktől való elköltözés, saját lakáshoz jutás kérdései elkezdtek őket foglalkoztatni. Ahogy korábban is kifejtettük a kilencvenes években kedvezőtlenek voltak mind az állami támogatáshoz, mind a hitelhez jutás feltételei, ezért azt várjuk, hogy a 1964 és 1973 között születettek, akiknek húszas évei második fele, harmincas éveik eleje erre az időszakra esett nehezebben jutnak saját lakáshoz.

A szülői segítségek meghatározóinak vizsgálatánál felmerül még egy probléma. A lakásvásárláshoz kapott tényleges szülői transzfereket csak azoknál tudjuk megfigyelni, akik már valaha vásároltak vagy építettek lakást. A lakásvásárlási/építési döntés azonban minden bizonnyal függ attól, hogy a szülők milyen támogatást képesek illetve szándékoznak nyújtani a gyermeknek. Ahogy azonban korábban említettük, a kérdőívben a saját lakással még nem rendelkezőktől is megkérdeztük, hogy milyen szülői támogatásra számíthatnak lakásvásárlás/építés esetén. Ezeknek a kérdéseknek a segítségével az összes hatvan éven aluli kérdezett esetében definiálni tudjuk a tényleges, illetve várható szülői támogatást és így vizsgálhatjuk annak meghatározóit. Az elemzés eredményeit a következő táblázat

tartalmazza. Az I. modellben csak a kohorsz-változók és a szülői háttérváltozók hatását vizsgáltuk. Az eredmények megerősítik, hogy a szülők magasabb státusza, feltehetően magasabb jövedelme növeli a lakásvásárlási segítség előfordulásának valószínűségét. Azok a fiatalok, akiknek édesapjuk dolgozik 8,5%-kal nagyobb valószínűséggel kapnak transzfert, mint azok, akiknek édesapja nyugdíjas vagy inaktív. Jelentős hatása van az apa foglalkozásának: az önálló szülők gyermekei 33%-kal nagyobb valószínűséggel kapnak lakásvásárláshoz/építéshez anyagi támogatást, mint azok, akiknek édesapjuk betanított vagy segédmunkás. A szellemi dolgozók gyermekeinek szintén gyakrabban részesülnek transzferben, és kisebb mértékben de a szakmunkás szülők gyermekei is nagyobb valószínűséggel kapnak támogatást szüleiktől, mint a kevésbé képzett fizikai munkások gyermekei. A budapesti szülők gyermekei mintegy 15%-kal kisebb eséllyel kapnak szüleiktől támogatást, mint a városban élő szülők gyermekei. A községi szülők gyermekei pedig a városiaknál is 10%-kal nagyobb valószínűséggel részesülnek transzferben. A kohorsz-változók azt mutatják, hogy az 1964 után születettek az idősebbeknél mintegy tíz százalékkal nagyobb valószínűséggel részesülnek szülői támogatásban első lakásuk vásárlásánál/építésénél. Az apa foglalkozásának és a szülők településtípusának hatása akkor is fennmarad, ha a gyermekek demográfiai és státusz-jellemzőit is bevonjuk a modellbe és a hatások nagysága sem változik jelentős mértékben. Egyedül az apa aktivitását kifejező változó hatása csökken, a II. modellben a hatása már nem is különbözik szignifikánsan nullától. Ebben a modellben viszont az anya iskolai végzettsége mutat szignifikáns hatást, a diplomás anyák gyermekei 18%-kal nagyobb valószínűséggel kapnak szüleiktől támogatást. A fiatalok jellemzői közül számottevő hatása van a nemnek és az életkornak. A lánygyermekek mintegy 10%-kal kisebb valószínűséggel kapnak szülői támogatást, mint a fiúgyermekek. Az életkor növekedésével egyre kisebb annak valószínűsége, hogy a gyermek transzferben részesül, minden év elteltével egy százalékkal nő annak esélye, hogy a gyermek nem kap lakáshoz jutáshoz szülői támogatást. A gyermek családi állapota nincs hatással a szülői támogatásra. A gyermek státusz-változói közül kettő hatása számottevő. Az érettségizettek mintegy kilenc százalékkal nagyobb eséllyel kapnak transzfert első lakásuk megvásárlásához vagy felépítéséhez, mint azok, akik nem rendelkeznek érettségivel. Ugyancsak növeli a transzfer valószínűségét ha valaki vezető vagy értelmiségi foglalkozású. Némileg meglepő módon azok a gyermekek, akiknek házastársa vagy élettársa inaktív az aktív

házasárssal rendelkező gyermekekhez képest alacsonyabb valószínűséggel részesülnek szülői támogatásban. A szülői és gyermeki tulajdonságok kontrollálása mellett is látható, hogy az 1964/73-as kohorsz tagjai nagyobb eséllyel részesülnek szülői támogatásban, mint a többi kohorsz tagjai. Az 1964/73-as kohorsz az a korosztály, amelynek nagy része a kilencvenes években volt abban az életkorban, hogy az első önálló lakásukat megvásárlására/felépítésére sort kerítsenek. Ez az a korosztály tehát, amelynek a lakáspiaci intézményrendszer állapota miatt a legnehezebb volt családi segítség nélkül finanszírozni a lakáshoz jutást. Ez az eredmény persze nem tekinthető az intézményrendszer szerepe melletti bizonyítéknak, hiszen a kohorszok jövedelmi viszonyaikban és a jellemző lakásárak szintjében is különböznek, továbbá a szülők lakáshoz jutásai támogatásokkal kapcsolatos preferenciái, értékei is változhattak.

4.4. tábla: Az első lakáshoz jutásnál adott szülői támogatások meghatározói (logit-modell, átlagos marginális hatások)

	I. Modell	II. Modell
Függő változó: kapott vagy várhatóan kapna lakáshoz jutásnál támogatást		
Kérdezett kohorsza (ref.kat.: 1945 és 53 között születettek)		
Kohorsz 1974/86	0,107	0,067
Kohorsz 1964/73	0,114	0,116
Kohorsz 1954/63	0,009	0,004
Nő		-0,093
Életkor		-0,010
Kérdezett iskolai végzettsége (ref.kat.: érettségivel kevesebb)		
Érettségizett		0,087
Diplomás		-0,001
Kérdezett foglalkozása (ref.kat.: betanított v.segédmunkás)		
Inaktív		0,025
Vezető, értelmiségi		0,241
Beosztott szellemi		-0,014
Szakmunkás		0,067
Társsal él		0,029
Társ inaktív		-0,168
Gyermeke van		0,025
Apa iskolai végzettsége (ref.kat.: érettségivel kevesebb)		
Apa érettségizett	0,002	-0,021
Apa diplomás	0,009	0,004
Apa dolgozik	0,085	0,034
Apa foglalkozása (ref.kat.: betanított v.segédmunkás)		
Apa szellemi munka	0,185	0,155
Apa szakmunkás	0,101	0,081
Apa önálló	0,333	0,317
Anya iskolai végzettsége (ref.kat.: érettségivel kevesebb)		
Anya érettségizett	0,056	0,037
Anya diplomás	0,175	0,175
Szülők települése (ref.kat.: város)		
Budapest	-0,149	-0,154
Község	0,092	0,101
Gyermekkel azonos település	0,042	0,048
N	785	774
Log likelihood	-483,81224	-453,90699
Pszedo R ²	0,0766	0,1213

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Megjegyzés: A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedtük, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük.

4.6. Szülői segítség szerepe a fiatal háztartások lakásvagyonának alakulásában

Ez a fejezet azt vizsgálja, hogy az első lakás megvásárlásához nyújtott szülői segítségek hogyan segítik elő a fiatalok lakásvagyonának felhalmozódását. A szülői segítség sokféleképpen hathat a háztartás lakásvagyonának alakulására. Elképzelhető, hogy a szülői támogatással a háztartás ugyanazokat a lakásvásárlási/építési terveket hajtja végre, mint szülői transzfer nélkül. Ilyenkor a szülői támogatás pusztán kivált, helyettesít más forrásokat, de a konkrét lakásvásárlási döntést nem befolyásolja, a fiatal felnőtt ugyanabban az időpontban, ugyanolyan lakást vásárol vagy épít, mint amit szülői támogatás nélkül tervezett. Ebben az esetben tehát csak a lakásvásárlás finanszírozásának szerkezete változik meg a szülői támogatások által. A támogatás lehetővé teheti, hogy a háztartás kevesebb saját megtakarítással jusson lakáshoz, ilyenkor a támogatás hozzájárul, hogy a lakásvásárlás céljára való spórolás ne jelentsen olyan nagy terhet a háztartásnak. A szülői támogatás a saját megtakarítás mellett a bankhitelt is kiválthatja, tehát eredményezheti azt is, hogy kevesebb hitelt vesz fel a háztartás. Előfordulhat ugyanakkor az is, hogy a szülői támogatás nemcsak kivált más forrásokat, hanem ténylegesen befolyásolja a lakásvásárlási döntést, vagyis a háztartás a szülői támogatás révén előbb tud lakáshoz jutni, vagy értékebb lakást tud vásárolni. Minél fejletlenebb a lakásvásárlásokat/építéseket körülvevő intézményi környezet annál valószínűbb, hogy a szülői támogatás a lakásvásárlási döntéseket befolyásoló hatással rendelkezik.

4.6.1. A szülői segítség szerepe a lakáshoz jutás időtartamának lerövidítésében

Az első elemzett kérdés, hogy a szülői segítség mennyiben segíti a fiatal felnőtteket abban, hogy minél hamarabb tudjanak lakást vásárolni. A vizsgált függő változó ebben az esetben tehát az első lakás megvásárlásáig eltelt idő. Természetesen az emberek különböző időpontokban kezdenek lakásra gyűjteni. A retrospektív felvételen azonban nem lehetett rákérdezni arra, hogy az első lakás vásárlását megelőzően hány évig takarékoskodott a lakás megvásárlására. A következő

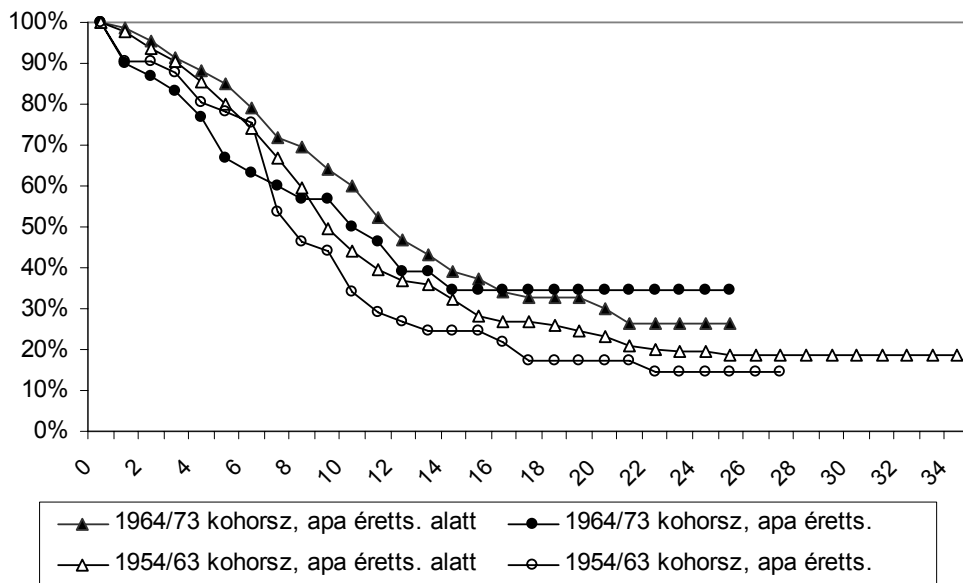
elemzésben a tanulmányok befejezése utántól az első lakás megvásárlásáig tartó időtartamot vizsgáljuk²⁰.

Adataink a felnőtt lakosság mintáján mérik fel az első lakás megvásárlása idején hány éves volt a kérdezett. A felvétel időpontjában azonban nem minden válaszadónak volt valamikor saját lakása, így esetükben nem ismerjük az első lakás megvásárlásának időpontját. Minden kohorszra igaz, hogy szisztematikusan azoknál nem tudjuk megfigyelni az első lakás megvásárlásának időpontját, akik valamilyen strukturális ok miatt vagy mert ilyenek a preferenciáik később (vagy sohasem) vásárolnak lakást. Emiatt csak a már lakást vásárlók mintájára korlátozni az elemzést torzított becslést eredményezne, hiszen akiket kihagyunk az elemzésből nem véletlenszerűen kerültek kiválasztásra. Olyan módszert kell azért használnunk, amely azt az információt is figyelembe veszi, hogy valaki egy adott életkorig nem vásárolt még lakást. Az egyik lehetőség, hogy a lakásvásárlásig eltelt időt magyarázzuk olyan modellel, amely korigálja az imént leírt szelekciós hatást. A másik, gyakrabban alkalmazott lehetőség az időtartam-elemzés („duration analysis”) módszereinek alkalmazása²¹. Az ilyen elemzéseknél az érdekli a kutatót, hogy az idő előrehaladtával a vizsgált sokaság mekkora részénél következik be valamilyen esemény (pl. a lakásvásárlás) és mekkora része marad a kiinduló állapotban. A központi kérdés, hogy milyen tényezőktől függ az esemény bekövetkezésének valószínűsége, vagyis a kiinduló állapotból egy másik állapotba való átmenet valószínűsége. A folyamat jellemzésének egyik lehetséges eszköze az ún. túlélési függvény, ami annak a valószínűségét mutatja, hogy az esemény nem következett be egy adott időpillanatig (Jenkins [2004]).

²⁰ A lakásvásárlás céljából való takarékoskodás időtartamára vonatkozó konkrét kérdés hiányában a másik két alternatíva az első lakás megvásárlásakor életkor, illetve a munkába állástól a lakásvásárlásig tartó időtartam modellezése lehetne.

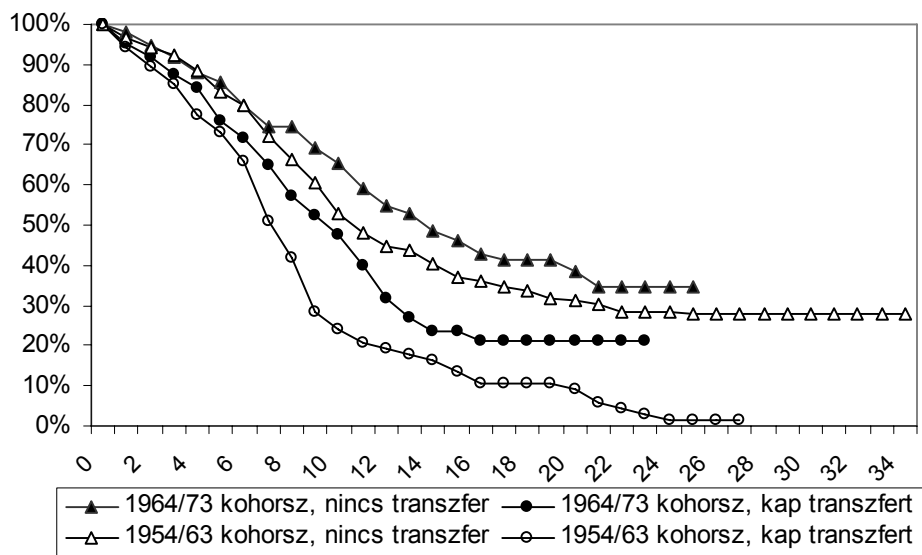
²¹ Ezt a módszert szokták „túlélés-elemzés” („survival-analysis”) illetve eseménytörténet-elemzés („event history analysis”) kifejezéssel is jelölni.

4.3. ábra: Túlélési függvény a válaszadó kohorsza, és az apa munkaerő-piaci státusa szerint

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

4.4. ábra: Túlélési függvény a válaszadó kohorsza, és kapott illetve várt szülői transzfer szerint

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

A lakásvásárlás példáján tehát a túlélési függvény minden időpillanatban megmutatja, hogy a kiinduló sokaság hány százaléka nem vásárolt még lakást. A

túlélési függvények empirikusan is becsülhetők²². A túlélési függvény alapján meghatározható a medián „túlélési idő”, vagyis az az időtartam, amelynél a megfigyelték fele rövidebb idő alatt tesz szert saját lakásra, fele pedig hosszabb idő alatt. Ezt a mennyiséget szokták használni egy időtartam változó eloszlásának középértékeként. A következő ábrák az első önálló lakás megvásárlásáig tartó túlélési függvényt mutatják kohorszok is szülői háttérváltozók illetve szülőktől kapott/várt transzfer szerint.

Az ábrákon az apa iskolázottsága szerint viszonylag kis eltérés látható a túlélési görbék között. Az ábráról leolvasható a túlélési idő mediánja. Eszerint a idősebbik kohorszban az érettségizett apák gyermekeinek fele tanulmányai befejezése után hétényolc évvel jutott első saját lakásához, míg az érettségivel nem rendelkező apák gyermekei között a mediánérték kilenc év. A fiatalabbik kohorszban, amelynek kilencvenes évekre esett az első saját lakás megszerzésének jellemző évei, tipikusan később következik be az első saját lakás megszerzése. Ebben a csoportban a tanulmányok befejezése után 11-12 év telik el amíg a kohorsz fele tesz első saját lakására. Az apa iskolai végzettsége szerint azonban itt sem tapasztalható lényeges különbség. A kapott illetve várt lakásvásárlási transzferek jelentősen megrövidítik az első saját lakásvásárlását. A fiatalabb kohorszban 14 évről 10-re csökken a medián túlélési idő a transzfer hatására, az idősebbi kohorszban pedig 11 év helyett 8 év az első saját lakás megszerzésének medián ideje.

Jelen esetben mivel az időpontokra vonatkozó adataink éveket jelentenek az időt diszkrét változóként kezeljük. Ebben az esetben az kimutatható, hogy az „átmenet-valószínűségek” modellezése logit modellel történhet olyan transzformált adatfájlban, ahol minden kérdészet annyi külön rekordként szerepel, ahány éven keresztül megfigyeljük (Jenkins [2004]). A függő változó olyan kétértékű (0/1 értékeket felvevő) változó ebben az esetben, amely nulla értéket vesz fel minden személy esetén azokban az években, amíg nem következik be esemény, és 1-es értéket vesz fel abban az évben, amelyben bekövetkezik az adott esemény. Mivel nem minden személlyel következik be az esemény, lesznek olyan megfigyelt személyek, akik esetében a függő változó értéke mindig nulla.

²² Erre Kaplan és Meier módszerét használják leggyakrabban. Ennek a módszernek a lényege, hogy minden időpontot intervallumhatárnak tekint, amelyben esemény következik be.

Magyarázó változók között a lakást vásárló egyén neme mellett a (háztartás) szükségleteit jelző demográfiai változókat szerepeltetjük, tehát az egyén családi állapota (egyedülálló vs. társsal él) és gyermekek száma alapján képzett változót. Az egyéni státus ismérvei közül az iskolai végzettség és munkaerő-piaci státus szerepelnek. A munkaerő-piaci státus esetében rákérdeztünk a lakásvásárlás időpontjában jellemző státusra, azok esetében pedig, akik még nem vásároltak lakást a felvétel időpontjában jellemző ismérveket alkalmazzuk. A szülők anyagi helyzetének mérésére az apa iskolai végzettsége és a munkaerő-piaci státusának változóit alkalmazzuk. A lakásvásárlást, annak időpontját természetesen a lakások ára is jelentősen befolyásolja. A lakás ára a lakás nagyságától és minőségétől függ és erőteljes területi (településtípusok közötti) szóródás illetve időbeni változás jellemzi. Mivel a vásárolt lakás nagysága és minősége illetve a lakásvásárlás időpontja ugyanannak a lakásvásárlási döntésnek két oldala, ezért értelemszerűen nem függetlenek egymástól. Az egyén dönthet amellett, hogy minél hamarabb vásárol lakást, de megelégszik egy kisebb méretű, rosszabb minőségű lakással, illetve várhat is a lakásvásárlással annak érdekében, hogy nagyobb, jobb minőségű lakást tudjon megszerezni. Mivel a lakásvásárlás időpontja nem független a lakás nagyságától és minőségétől, ezért ez utóbbi változókat ebben az elemzésben nem szerepeltetjük, hanem külön vizsgáljuk. A lakáspiaci árak szóródását befolyásoló tényezők a település típusa, régiója. Ez sem teljesen exogén tényező azonban, hiszen az egyén a lakásvásárláskor a települést is kiválasztja, választhat olcsóbb vagy drágább lakásárakkal rendelkező települést, ami befolyásolja, hogy milyen időtartam alatt tud saját lakásra szert tenni. Ettől eltekintünk, és a településtípust is szerepeltetjük magyarázó változóként. A lakásárak településtípusok szerinti különbségei időben persze változhattak, de a lakásárak településtípusonkénti alakulására vonatkozó idősorok nem állnak rendelkezésre. Valószínűnek tartjuk, hogy a különböző kohorszok tagjai nemcsak azért szereznek eltérő életkorban lakást, mert eltérő iskolai végzettséggel, foglalkozási megoszlással rendelkeznek ők, illetve szüleik, hanem azért is mert más lakáspiaci környezettel találkoznak, amikor abba az életkorba érnek, hogy lakást akarnának vásárolni. Hipotézisünk, hogy a családi háttér hatása a gyermekek saját lakáshoz jutásának időpontjára a kilencvenes években erősebb, mint a nyolcvanas években, mert ebben az időszakban sem állami támogatás sem hozzáférhető piaci hitelek nem segítették a fiatalokat a finanszírozási gondok

enyhítésében. Ezt a hipotézist a családi háttér és a kohorsz-változók interakciójával fogjuk vizsgálni. Az elemzés eredményeit a következő táblázat tartalmazza.

Az elemzés függő változója tehát az a valószínűség, hogy egy személy, akinek nem volt saját lakása az egyik évben a következő évben lakást vásárol. Az I. modellben csak a szülői háttérváltozók, a háztartások jövedelmi helyzetének időbeli alakulását kifejező változó, valamint az idő szerepelnek. Az apa munkaerő-piaci státusát kifejező változó szignifikáns: a dolgozó apák gyermekei az egyik évről a másikra mintegy 7%-kal nagyobb valószínűséggel válnak lakástulajdonossá, mint a nem dolgozó apák gyermekei. Az apák munkaerő-piaci státusa természetesen összefügg életkorukkal, a nyugdíjkorhatár feletti életkorúak nagy része természetesen nyugdíjas, inaktív. Mivel a szülő és gyermek életkora összefügg, az, hogy a lakásvásárlás időpontjában az édesapa nyugdíjas, valószínűsíti, hogy a gyermek viszonylag későn jutott első saját lakásához. Modellünkben azonban kontrollálunk az apa életkorára, tehát a munkaerő-piaci státust hatása nem életkori hatás. Amennyiben a gyermekek demográfiai és státuszváltozóit is bevonjuk a modellbe (II. modell), a hatás továbbra is szignifikáns, nagysága némileg kisebb. Az apa munkaerő-piaci státusa mellett a gyermek nemét, iskolai végzettségét és inaktivitását kifejező változóknak, a családi állapotnak, a házastárs/élettárs aktivitásának, valamint a régióknak van számottevő hatása. A nők szignifikánsan nagyobb valószínűséggel jutnak saját lakáshoz, mint a férfiak, bár a hatás nem túl erős, hiszen mindössze 1,5% a marginális hatás nagysága. Az érettségivel nem rendelkezőkhöz képest az érettségizettek 2,3%-kal, a diplomások 4,4%-kal nagyobb valószínűséggel válnak lakástulajdonossá egyik évről a másikra. A házastárssal/élettárssal együtt élők nagyobb valószínűséggel válnak lakástulajdonossá, mint az egyedülállók. A kérdezett valamint házastársának/élettársának inaktív státusza csökkenti a lakáshoz jutás valószínűségét. A régiók közül a dél-magyarországi régiók (Dél-Dunántúl, Dél-Alföld) és az északi, észak-keleti régiókban (Észak-Magyarország, Észak-Kelet Magyarország) élők 3%-kal nagyobb valószínűséggel válnak egyik évről a másikra lakástulajdonossá, mint a Közép-Magyarországon élők. Ebben minden bizonnyal a budapesti ingatlanok magasabb ára is szerepet játszik.

4.5. tábla: A lakáshoz jutás időpontjának meghatározói (logisztikus regresszió)

	I.Modell	II.Modell	III.Modell	IV.Modell
Függő változó: vásárolt/épített lakást vagy nem				
Kérdezett kohorsza (ref. kat.: 1945 és 53 között születettek)				
Kohorsz 1974/86	-0,018	0,014	-0,031	-0,002
Kohorsz 1964/73	-0,011	0,011	-0,027	-0,009
Kohorsz 1954/63	-0,009	0,003	-0,015	-0,001
Nő		0,014		0,015
Kérdezett iskolai végzettsége (ref.kat.:érettséginnél kevesebb)				
Érettségizett		0,023		0,031
Diplomás		0,044		0,085
Kérdezett foglalkozása (ref.kat.:betanított v. segédmunkás)				
Inaktív		-0,034		-0,034
Vezető, értelmiségi		0,005		-0,017
Beosztott szellemi		0,018		0,011
Szaktmunkás		0,013		0,014
Társsal él		0,027		0,036
Társ iskolázottsága (ref.kat.: érettséginnél kevesebb)				
Társ érettségizett		0,000		-0,004
Társ diplomás		-0,010		-0,017
Társ foglalkozása (ref.kat.: fizikai munkás)				
Társ inaktív		-0,023		-0,027
Vezető, értelmiségi		-0,011		-0,022
Szellemi		0,011		0,007
Van gyermeke		-0,004		0,000
Lakóhely régiója (ref.kat. Közép-Magyarország)				
Nyugat és Közép-D.túl		0,012		0,038
Dél-Magyarország		0,034		0,052
Észak és K.-Magyarország		0,031		0,048
Apa életkora (ref.kat.: 34 és 50 között)				
51-65 éves	0,005	0,001		
65 évnél idősebb	0,024	0,020		
Apa érettségizett	0,021	0,011		
Apa dolgozik	0,073	0,058		
Apa foglalkozása (ref.kat.: betanított és segédmunkás)				
Szellemi foglalkozású	-0,015	-0,013		
Szaktmunkás	0,003	-0,004		
Önálló	0,000	-0,011		
Transzfer medián alatt			0,036	0,016
Transzfer medián felett			0,018	0,011
Reáljövedelem index	0,001	0,000	0,000	0,000
Idő	0,013	0,015	0,011	0,013
Idő2	0,000	0,000	0,000	0,000
N	7044	6896	7820	7519
Pszeudo R ²	0,0718	0,1059	0,0334	0,0806

Megjegyzés: megfigyelési egység: ember-év. A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedtük, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük.

A III. és IV. modellben közvetlenül a szülői transzfer hatását vizsgáljuk a lakásvásárlás valószínűségére. A szülői transzfert háromfokozatú skálán mértük: nem kapott transzfert, kisebb mértékű szülői támogatás kapott, nagyobb mértékű szülői támogatást kapott. Azoknál, akik a felvétel időpontjában már rendelkeztek valaha saját lakással a kisebb mértékű transzfer azokat jelenti, akiknél a szülői segítség legfeljebb negyven százalékát jelentette a lakás vásárlás vagy építés költségeinek, és nagyobb összegű transzfernek tekintettük, ha valaki ennél is nagyobb mértékű segítséget kapott. A saját lakással a felvétel időpontjában még nem rendelkezőktől azt kérdeztük, hogy számíthatna-e lakásvásárlás esetén kisebb mértékű vagy jelentősebb mértékű szülői segítségre. A csak a transzfer-változókat mutató modell szerint a kisebb összegű transzfert kapók nagyobb valószínűséggel válnak lakástulajdonossá, mint azok, akik nem kapnak szülői támogatást. A nagyobb mértékű transzfereknek viszont nincs ilyen hatása. A kisebb mértékű szülői támogatás hatása a gyermekek státuszára is kontrolláló modellben is megmarad, bár a hatás nagysága 3,6%-ról 1,6%-ra csökken. A gyermekek státusz-változói az előző modellekhez hasonló hatást mutatnak. Az interakciós változókat is tartalmazó IV. modellben az is látszik, hogy a kisebb mértékű szülői támogatás hatása főleg az 1954/63 között születettek kohorszában érvényesül.

Megvizsgáltuk a szülői háttérváltozók illetve a szülői transzfer hatásának kohorszok közötti eltéréseit is a II. és IV. modelleknek a szülői háttérváltozók és a kohorsz változók interakciójával való kibővítésével. Az eredményeket a következő táblázat tartalmazza. Az egyes kohorszok oszlopaiban azt tüntettük fel, hogy az adott korcsoportban mekkora a változó marginális hatása (a referencia kategóriához képest), és hogy szignifikánsan különbözik-e nullától, az utolsó oszlop pedig az 1954 és 63 között illetve 1964 és 73 között születettek esetében mért marginális hatás különbségét mutatja a hozzátartozó szignifikancia teszttel együtt. A táblázat adatai alapján látható, hogy az apák foglalkoztatottsága a legfiatalabb és az 1954/63 között születettek között növeli szignifikánsan a lakáshoz jutás valószínűségét. Az apa önálló foglalkozás az 1954/63 között születetteknél valamelyest csökkenti az önálló lakás megszerzésének valószínűségét, és ennek a kohorsznak az esetében érvényesül a kisebb szülői segítségeknek a lakáshoz jutást elősegítő hatása is.

4.6. tábla: Szülői háttérváltozók hatása a különböző kohorszokban (átlagos marginális hatások az interakciós változókat is tartalmazó logit-modellből)

	Kohorsz 1974/86 (a)	Kohorsz 1964/73 (b)	Kohorsz 1954/63 (c)	Különbség (c)-(b)
Apa érettségi v. diploma (ref.kat.: nem éretts.)	0,008	0,027	0,008	-0,019
Apa dolgozik (ref.kat.: apa inaktív)	0,036	0,054	0,087	0,033
Apa foglalkozása (ref.kat.:betanított v.segédmunkás)				
Apa szellemi foglalkozású	-0,011	0,000	-0,019	-0,019
Apa szakmunkás	-0,007	0,012	-0,009	-0,022
Apa önálló	0,020	-0,011	-0,039	-0,028
Szülői transzfer (ref.kat.: nem kapott szülői támogatást)				
Mediánnál alacsonyabb transzfert kap	-0,003	0,007	0,068	0,060
Mediánnál magasabb transzfert kap	0,014	0,000	0,021	0,020

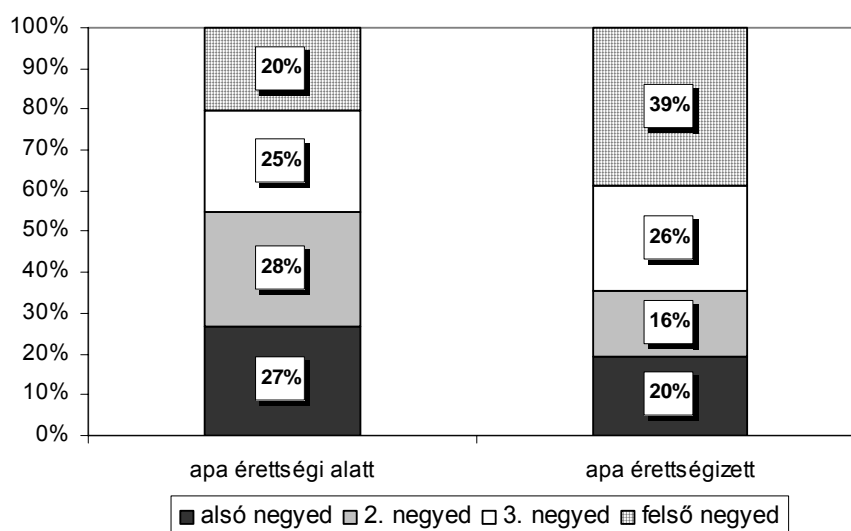
Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Megjegyzés: A marginális hatások a 4.5.tábla II. és IV. modelljének újrabecsléseiből származnak, amelyek tartalmazták a kohorsz változó és a szülői háttérváltozók interakciós hatásait is. A marginális hatások a változó referencia kategóriájának az adott kohorszban mért hatásához viszonyítva értelmezendők.

4.6.2. Szülői segítség szerepe az értékeesebb lakás vásárlásában

Azoktól, akik rendelkeztek már valaha lakástulajdonnal megkérdeztük, hogy első saját lakásuk melyik településen, milyen típusú lakóépületben és milyen méretű lakás volt. Ezeknek az információknak a segítségével képeztünk a lakások értékét mutató indikátort, a lakások árát azok tulajdonságaival magyarázó regressziós modell alapján. A Társi Háztartás Monitor vizsgálatának 2000 évi adataiban állítottunk fel a lakások értékét jelenlegi felvételünkben is megfigyelhető lakástulajdonságokkal magyarázó regressziós modellt, ennek eredményeit a 3. függelék tartalmazza. A becsült regressziós együtthatókat használtuk utána jelenlegi felvételünkben a lakások értékének imputálására. Ezek után a lakások negyedeit képeztük a kiszámolt lakásérték-indikátor alapján. A következő ábrák az első lakás értékének a szülői háttérváltozókkal és a kapott transferekkel való összefüggését mutatják.

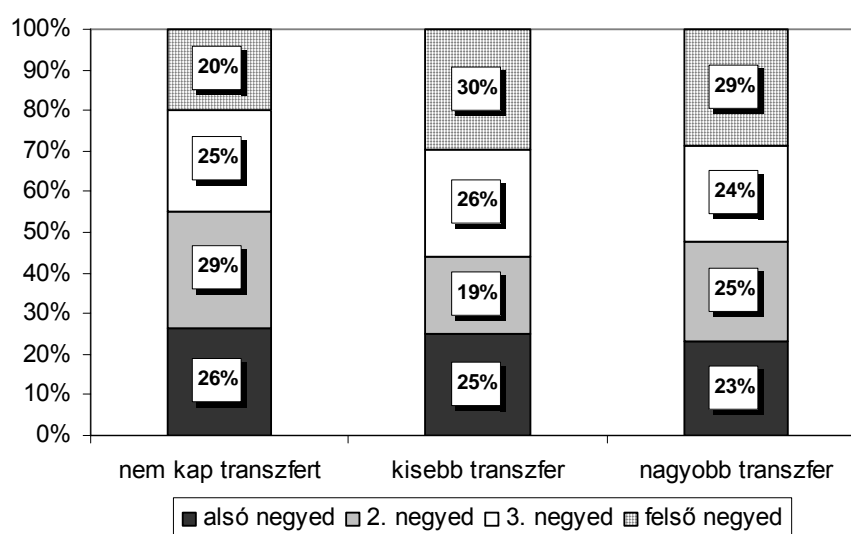
4.5. ábra Az első lakás értéke az apa iskolai végzettsége szerint

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Látható, hogy az apa iskolai végzettsége szerint jelentősen eltér az első lakás értéke. Azok körében, akiknek apja kevésbé iskolázott egyötöd azok aránya, akik első lakásának értéke a felső negyedbe tartozik, míg az érettségizett apák gyermekei körében ez az arány ennek majdnem kétszerese. Ahogy a következő ábra mutatja a kapott transzferek szerint is látható ilyen különbség, de az kisebb mértékű, mint az apa iskolai végzettsége esetében.

4.6. ábra: Az első lakás értéke a kapott anyagi transzfer szerint

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Ezekben a modellekben nemcsak az anyagi támogatás, hanem az építési támogatások szerepét is figyelembe tudjuk venni. A kapott építési támogatás is hozzájárul az értékesebb lakás építéséhez. Azok között, akik kaptak szüleiktől építési támogatást 61% olyan lakást tett szert, amelynek értéke a felső két negyedbe tartozik, míg azok között, akik nem kaptak építési segítséget 48% volt a felső két negyedbe tartozó lakást építők aránya.

Természetesen a többi releváns magyarázó változó hatásának kontrollálása mellett is szeretnénk ellenőrizni a szülői háttérváltozók, valamint a transzferek hatását az első saját lakás értékére. Az elemzést lineáris regressziós modellekkel végeztük el, amelynek függő változója a lakásérték-indikátor logaritmusá volt. Az eredményeket a következő táblázat tartalmazza.

A csak a szülői változókat tartalmazó modellben az apa lakóhelyének településtípusát kifejező változók szignifikánsak. A Budapesten élő édesapák gyermekei a városi szülők gyermekeinél értékesebb lakásra tettek szert, a községekben élők gyermekeinek első lakása viszont kevésbé volt értékes, mint a városi szülők gyermekei. Ugyancsak alacsonyabb volt azon gyermekek első lakásainak értéke, akik ugyanazon a településen vették első lakásukat, ahol szüleik éltek, azokhoz viszonyítva, akik elköltöztek arról a településről. Ugyanezek a változók szignifikánsak akkor is, ha a gyermekek demográfiai és státuszváltozóit is bevonjuk a modellbe (II. modell), és az együttthatók nagysága sem változik jelentősen. A gyermekek tulajdonságai közül a nem és az életkor hatása számottevő. A nők kisebb értékű lakásra tesznek szert átlagban, míg azok, akik később jutnak lakáshoz átlagosan nagyobb értékű lakásra tesznek szert. Megvizsgáltuk a lakásvásárláshoz nyújtott szülői segítségeknek az első lakás értékére gyakorolt hatását is. A csak a szülői transzfereket tartalmazó III. modellben az anyagi támogatások szignifikánsan növelik az első lakás értékét. A gyermekek tulajdonságaira is kontrolláló IV. modell eredményei szerint a nagyobb anyagi segítséget illetve lakásépítéshez segítséget kapók szignifikánsan magasabb értékű lakást vásároltak. Ez alapján a becslés alapján is látszik, hogy a nők és a fiatalabb korban lakást vásárlók kevésbé értékes lakásra tesznek szert, míg az érettségizett vagy diplomás gyermekek első lakása értékesebb, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők esetében.

4.7. tábla: Az első lakás értékének magyarázó tényezői (lineáris regresszió)

	Modell I.	Modell II.	Modell III.	Modell IV.
Függő változó: a becsült lakásérték logaritmus				
Kérdezett korcsoportja (ref.kat.: 1945/53 között születettek)				
Kohorsz 1974/86	-0,109	-0,003	-0,116	-0,074
Kohorsz 1964/73	-0,014	0,030	0,014	0,009
Kohorsz 1954/63	0,002	0,008	0,012	-0,011
Nő		-0,084		-0,114
Lakáshoz jutás életkora		0,041		0,034
Kérdezett iskolázottsága (ref.kat.:érettséginél kevesebb)				
Érettségizett		0,047		0,150
Diplomás		0,121		0,297
Kérdezett foglalkozása (ref.kat.:fizikai munkás)				
Inaktív		-0,054		-0,078
Vezető, értelmiségi		0,206		0,197
Szellemi foglalkozású		0,002		0,063
Társsal él		0,035		0,010
Társ foglalkozása (ref.kat. fizikai munkás)				
Társ inaktív		-0,127		-0,082
Társ vezető, szellemi		0,022		0,008
Gyermeke van		0,032		0,024
Apa életkora (ref.kat. 34-50 éves)				
51-65 éves	0,093	0,105		
65 évnél idősebb	0,050	0,106		
Apa érettségizett	0,076	0,020		
Apa dolgozik	0,027	0,055		
Anya diplomás	0,136	0,131		
Apa lakóhelyének településtípusa (ref.kat.: városban lakik)				
Budapesten lakik	0,546	0,545		
Községben lakik	-0,232	-0,207		
Gyerekekkel egy településen	-0,162	-0,145		
Lakásvásárlási anyagi transzfer (ref.kat. nem kapott támogatást)				
Kisebb anyagi transzfer			0,105	0,059
Nagyobb anyagi transzfer			0,122	0,105
Építési segítség			0,095	0,147
Konstans	15,472	15,235	15,386	15,243
N	719	714	811,000	802,000
R ²	0,2515	0,2871	0,020	0,108

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Megjegyzés: megfigyelési egység: ember-év. A nullától 5%-os szignifikancia szinten eltérő marginális hatásokat vastagon szedtük, a 10%-os szinten szignifikáns hatásokat dőlt betűvel jelezzük.

Itt is megvizsgáltuk a szülői anyagi háttér illetve lakásvásárlási támogatások hatásának esetleges eltérését a különböző kohorszokban. Az interakciós változókat is tartalmazó modell eredményeinek értelmezését segíti a következő táblázat, amely a

regressziós együtthatók nagyságát mutatja a különböző kohorszokban, valamint azt, hogy az adott kohorsz esetében szignifikánsan különbözik-e nullától az adott változó együtthatója. Az utolsó oszlop pedig az 1954/63-as és 1964/73-as születésűekre jellemző regressziós együtthatók eltérése mekkora, és az a különbség szignifikánsan eltér-e nullától. Látható, hogy az apa munkaerő-piaci státusának és az anya iskolai végzettségének a hatása az 1964 és 1973 között születettek esetében szignifikánsan nagyobb nullánál, és számottevően nagyobb az 1954 és 1963 között születettek körében mért hatásnál is. Mivel az 1964 és 1973 között születettek azok, akik a kilencvenes években értek abba az életkorba, hogy önálló lakást vásároljanak, így ez az eredmény alátámasztja hipotézisünket. A szülői támogatások nagysága azonban csak a legfiatalabb kohorszban befolyásolja számottevően az első lakás értékét. A szülői település típusának hatása mindegyik kohorsz esetében szignifikáns.

4.8. tábla: A szülői háttér illetve támogatások hatása a különböző kohorszokban (regressziós együtthatók az interakciós változókat is tartalmazó modellből)

	Kohorsz 1974/86 (a)	Kohorsz 1964/73 (b)	Kohorsz 1954/63 (c)	Különbség (c)-(b)
Apa érettségi, diplomás (ref.k.: nem éretts.)	0,107	-0,062	0,011	0,074
Apa dolgozik (ref.kat.: inaktív)	0,001	0,199	-0,037	-0,236
Anya diplomás (ref.kat.: nem diplomás)	0,097	0,288	-0,014	-0,302
Szülők lakóhelyének településtípusa (ref.kat.: városi szülők)				
Budapesti szülők	0,594	0,479	0,535	0,056
Községi szülők	-0,224	-0,207	-0,191	0,017
Szülők uon. a településen (r.k.: más telep.)	-0,067	-0,205	-0,144	0,061
Szülői transzfer (ref.kat.: nem kap támogatást)				
Mediánnál alacsonyabb transzfert kap	0,133	0,038	0,095	0,057
Mediánnál magasabb transzfert kap	0,179	0,056	-0,006	-0,063
Építési segítség	0,238	0,038	0,175	0,137

Forrás: Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról 2005

Megjegyzés: Az együtthatók a 4.7.tábla II. és IV. modelljének újrabecsléseiből származnak, amelyek tartalmazták a kohorsz változó és a szülői háttérváltozók interakciós hatásait is. Az együtthatók a változó referencia kategóriájának az adott kohorszban mért hatásához viszonyítva értelmezendők.

Elemzésünkben a szülői háttér és szülői támogatások szerepét vizsgáltuk az első saját lakáshoz jutásban. A felnőttek 60%-a rendelkezett valaha saját lakással és ezeknek mintegy fele kapott az első lakáshoz jutásnál anyagi segítségei szüleitől. A szülői segítségek a magasabb státusú szülőktől áramlanak főleg a fiatalabb, férfi gyermekek

felé. A szülői támogatások szignifikánsan befolyásolják a lakásvásárlási döntéseket, vagyis azt, hogy a fiatal mikor jut első saját lakásához és milyen lakást tud megszerezni magának. A lakásvásárlásig (a tanulmányok befejezésétől) eltelt idő rövidebb azoknál a fiataloknál, akiknek apjuk dolgozik és/vagy akik kisebb mértékű szülői transzfert kaptak (meglepő módon a nagyobb transzfer nem jár ilyen hatással). A szülői háttérnek a lakásvásárlási eltelt időre gyakorolt hatásának kohorszok közötti eltérése nem erősítette meg feltételezésünket: nem sikerült kimutatni, hogy azok, akik a legkedvezőtlenebb intézményi környezetet jelentő kilencvenes években kerültek olyan korba, hogy első lakásuk megszerzése időszerűvé vált (1964 és 1973 között születettek) számottevően később jutottak volna lakáshoz. A transzferek hatása az első saját lakás értékére is kimutatható: a nagyobb szülői segítségben részesülők értékesebb lakáshoz jutottak. A transzferek hatása nem az 1964 és 1973 között születettek körében volt a legnagyobb, hanem a legfiatalabb kohorszban. Az apa foglalkozásának illetve az anya iskolázottságának hatása viszont az 1964 és 1973 között születettek körében bizonyult a legerősebbnek.

5. ÖSSZEGZÉS

A dolgozatban a szülők által a fiatal felnőtt gyermekeknek nyújtott anyagi támogatás meghatározóit és az egyenlőtlenségek átörökítésére gyakorolt hatását vizsgáltuk. A szülői támogatásoknak a státusz átörökítésében játszott szerepe egyrészt attól függ, hogy a transzferek mennyire szorosan függenek a szülők illetve a gyermekek jövedelmi helyzetétől. A transzferek meghatározóira vonatkozóan beigazolódott az a várakozásunk, hogy a szülők státusa, erőforrásai alapvetően meghatározzák, hogy nyújtanak-e transzfereket. A kisebb, illetve nagyobb anyagi támogatások, a felsőoktatásban való részvételhez adott támogatások és a lakáshoz jutáshoz adott támogatások is gyakrabban fordulnak elő azoknál a gyermekeknél, akiknek szülei inkább rendelkeznek anyagi erőforrásokkal. A Társi Háztartás Monitor kutatásának adatbázisán azt is vizsgálni tudtuk, hogy csökkentik-e a szülői transzferek a gyermekek jövedelmi helyzete közötti különbséget a családokon belül. Olyan adatbázist hoztunk létre, amelyben szülő- gyermek párok képezhetők az elemzés alapját, és a szülők minden gyermekéről volt információnk. A regressziós elemzés megmutatta, hogy a családon belül a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező gyermek nagyobb valószínűséggel részesül transzferben. Kimutattuk ezen kívül, hogy a szülők transzfer-adási gyakorisága növekszik a szülői háztartás jövedelmével és a szülő-gyermek kapcsolat intenzitásával. Összességében tehát olyan kép látszik kirajzolódni, hogy a szülői támogatások a magasabb jövedelmű szülők felől áramlanak, és bár a családokon belül inkább a (hosszabb távon) kedvezőtlenebb helyzetben levő gyermekek felé irányulnak, de ez a teljes népesség esetében nem jelenti azt, hogy általában az alacsonyabb jövedelmű gyermekek részesülnének inkább támogatásban. A lakásvásárlási segítségeknél egyenesen azt láthatjuk, hogy a magasabb státuszú gyermekek gyakrabban kapnak lakásvásárlási támogatásokat: az érettségizettek nagyobb eséllyel kapnak transzfert első lakásuk megvásárlásához vagy felépítéséhez, mint azok, akik nem rendelkeznek érettséggel, ugyancsak növeli a transzfer valószínűségét, ha valaki vezető vagy értelmiségi foglalkozású.

A szülők és a gyermekek anyagi helyzete mellett más tényezők is befolyásolták a támogatások előfordulását. A transzferekkel kapcsolatos elméletek szerint a

támogatások leginkább a fiatalkor és a felnőttkor közötti átmenet időszakában fordulnak elő, ezért azt vártuk, hogy a segítségek inkább a fiatalabb és önálló egzisztenciával kevésbé rendelkező fiatalok felé irányulnak. Általában jellemző volt, hogy a szülőktől külön élő gyermekek között inkább a fiatalok, kevésbé önálló életvitelűek kaptak több támogatást. Logisztikus regressziós modelljeink eredményei szerint a felsőoktatási hallgatóknak adott támogatások és a lakásvásárlási transzferek esetében kimutatható, hogy az életkor előrehaladtával csökken annak valószínűsége, hogy valaki támogatást kapjon. A transzferek sokfélesége alapján arra számítottunk, hogy a különböző fajta transzferek esetében eltérőek lesznek a meghatározó tényezők is. Azt vártuk, hogy a vagyoni jellegű transzferek esetében a szülők erőforrásai lesznek meghatározók, míg a munkatranszfer vagy kisebb anyagi transzferek esetében meghatározóbb lesz a viszonyosság szerepe. Ez az eredmény csak részben igazolódott. Igaz ugyan, hogy a munkatranszfereket nem a legrosszabb anyagi helyzetű szülők adtak legkisebb valószínűséggel, de a viszonyosság nemcsak a munkatranszfereknél, hanem az anyagi transzfereknél is fontosnak bizonyult. Mind a kisebb, mind a nagyobb anyagi transzferek valószínűsége nőtt, ha a fiatal felnőttek is adtak hasonló típusú transzfereket vagy munkatranszfereket szüleiknek. Ezekben a meghatározó tényezőkön kívül általában megfigyelhető a támogatásoknál a településtípusok szerinti különbség is, amelyben egy „negatív” települési lejtő látható, hiszen a budapestiek körében mind általában a munka és anyagi segítségek, mind a lakásvásárlási támogatások előfordulásának valószínűsége alacsonyabb az átlagosnál.

A transzfereknek a szülői státusz átörökítésében játszott szerepét azonban nemcsak a támogatásokat adók és kapók társadalmi helyzetén keresztül vizsgálhatjuk. A fontosabb transzferek ugyanis jelentős szerepet játszhatnak az emberi tőke illetve a vagyon felhalmozásban, amely hosszútávon befolyásolja az egyén jövedelmei helyzetét. Az alapvető kérdés az, hogy a szülői háttér illetve a támogatások befolyásolják-e a fiatalok továbbtanulási vagy vagyonfelhalmozási (pl. lakásvásárlási) döntéseit. Amennyiben a tőkepiaci intézményrendszer elég fejlett és a pénzintézetek kedvező feltételekkel nyújtanak hitelt a különböző „beruházási” döntésekhez, illetve az állam is nyújt támogatást, a szülői segítség kisebb mértékben hat a fiatalok továbbtanulási vagy lakásvásárlási döntésére. Kedvezőbb intézményi környezet lehetővé teszi, hogy a támogatást nyújtani nem tudó szülők gyermekei is

véghezvignyék tanulmányi vagy lakásvásárlási terveiket. Ilyenkor a szülői segítség igénybe vétele csak a „beruházás” finanszírozását változtatja meg, más forrásokat (banki hitel, állami támogatás) helyettesítve, kiváltva, de magára a döntésre nincsen (vagy kisebb) a hatása. A felsőoktatásban való részvétel illetve az első lakáshoz jutás példáján megvizsgáltam, hogy a szülői támogatások mennyiben hatnak a fiatal felnőttek felhalmozási döntéseire.

Az érettségiző körében végzett vizsgálatunk azt mutatta a szülők anyagi helyzete nem a legfontosabb meghatározója a középiskolások továbbtanulási döntésének. A tanulmányi eredmény, a település típusa vagy a középiskola típusa jelentősebb hatást gyakorolt az érettségizők továbbtanulási terveire. Jelenlegi adataink már a diákhitel bevezetése utáni időszakból származnak, de ez az eredmény összhangban van más kutatások, így Bukodi [2000], Varga [2001] és Róbert [2003] eredményeivel, amelyek még a diákhitel bevezetése előtti helyzetet mutatják. A felsőoktatásban való részvétel kiterjedése mellett ezek szerint a kutatások szerint egy olyan folyamat is végbement, amely eredményeképpen a szülők társadalmi helyzete szerinti szelekció korábbra tolódott az iskolarendszerben és egyrészt a középiskola típusának kiválasztásánál, másrészt esetleg még korábban, az általános iskola választásánál jelentkeznek. A szülők anyagi helyzete csak egyetlen mérési módszer, a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés alapján definiálva mutatott szignifikáns összefüggést a felsőoktatásba való jelentkezéssel. Ugyanakkor nem lehet teljesen elvetni a szülők anyagi helyzetének hatását a továbbtanulásra: egyrészt regressziós elemzéseink is mutatják, hogy a felsőoktatásba jelentkezők közül a jobb anyagi helyzetű szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel jelentkeznek költségesebb (tandíjas vagy hosszabb, egyetemi) képzésekre, másrészt a továbbtanulási motivációkra vonatkozó véleménykérdések is mutatták, hogy a felsőoktatásba nem jelentkezők mintegy ötöde a finanszírozási nehézségekkel indokolta döntését.

A már a felsőoktatásban tanulók körében azt vizsgáltam, hogy a szülői támogatások milyen szerepet játszanak a tanulmányok finanszírozásában, a szülői támogatás mekkora részét teszi ki a hallgatók jövedelmeinek, és mi határozza meg, hogy a szülői támogatás alacsony szintjét milyen jövedelemből pótolják a hallgatók. Annak ellenére, hogy a leggyakrabban előforduló jövedelemfajta, a szülői támogatások átlagosan a hallgatók összes jövedelmének csupán mintegy egynegyedét teszik ki. Ebből a szempontból a munkajövedelmek számítanak a legfontosabb

jövedelemtípusnak, ebből származik átlagban a diákok jövedelmeinek mintegy fele. Az ösztöndíjak és az egyéb intézményi juttatások (pl. szociális támogatás) a hallgatói jövedelmeknek mintegy egytizedét teszik ki, míg a diákhitel annak 8%-át alkotja. Megvizsgáltam, hogy a szülői támogatások szintje hogyan hat a egyéb jövedelemtípusokra, így a rendszeres munkavégzésre illetve a diákhitel felvételére. Mindkét jövedelemtípus gyakoribb azok körében, akiknél alacsony a szülői támogatás, az egyetemi/állami támogatások alacsony szintje viszont csak a munkavégzést serkenti. Mind a diákhitel mind a munkavállalói jövedelmek hozzájárulnak tehát a szülői támogatások okozta egyenlőtlenségek mérsékléséhez. Ugyanakkor jellemzően eltérő csoportoknál tapasztalható a rendszeres munkavégzés illetve a diákhitel felvételének gyakorisága. A rendszeres munkajövedelemmel rendelkezők inkább az idősebb (25 éven felüli) hallgatók közül kerülnek ki és nagyobb közöttük az esti vagy levelezős hallgatók aránya is. A diákhitel felvétele inkább a harmadéves vagy magasabb évfolyamra járó nappali tagozatosokra jellemző, akik kollégiumban vagy albérletben laknak. A tandíj mind a diákhitel felvételének, mind a rendszeres munkavállalásnak a valószínűségét növeli, de a diákhitel felvételével ellentétben már a kisebb összegű tandíj is szignifikánsan növeli a rendszeres munkavállalás valószínűségét.

A szülői támogatásoknak a háztartások vagyon-felhalmozási döntéseire való hatását a fiatal felnőttek lakásvagyonának alakulásán keresztül vizsgáltam. A szülői transzferek számottevően befolyásolják a lakásvásárlási döntéseket, vagyis azt, hogy a fiatal mikor jut első saját lakásához, és milyen lakást tud megszerezni magának. A kapott illetve várt lakásvásárlási transzferek jelentősen megrövidítik a tanulmányok befejezésétől az első saját lakástulajdonhoz való hozzájutásig tartó időt. Például az 1964 és 73 között születettek körében a szülői támogatást nem kapók tanulmányaik befejezése után jellemzően 14 évvel jutnak első lakástulajdonhoz, míg a támogatásban részesülőknél 10-re csökken az első lakástulajdon megszerzéséig tartó idő mediánja. A többváltozós elemzés is igazolja, hogy a lakásvásárlásig (a tanulmányok befejezésétől) eltelt idő rövidebb azoknál a fiataloknál, akiknek apjuk dolgozik és/vagy szülői transzfert kaptak. A szülők erőforrásai és támogatásai mellett a gyermek saját erőforrásainak és szükségleteinek van szerepe a lakáshoz jutásban. A saját erőforrások fontosságát jelzi a kérdezett iskolai végzettségének és aktivitásának szerepe. Az érettségizettek és a diplomások is számottevően hamarabb jutnak saját

lakáshoz, mint az alacsonyabb iskolázottságúak, a kérdezett valamint házastársának/élettársának inaktív státusza viszont csökkenti a lakáshoz jutás valószínűségét. A regionális hovatartozás is számít, hiszen a Közép-Magyarországon élők a többi régióban élőkhez képest számottevően hosszabb idő alatt jutnak hozzá az első lakástulajdonhoz, amiben minden bizonnyal a budapesti ingatlanok magasabb ára is szerepet játszik. A szülői háttér és támogatások hatása nemcsak a lakásvásárlás/építés időpontját befolyásolja, hanem az első lakás minőségét (értékét) is. A lakásvásárláshoz/építéshez adott anyagi támogatások számottevően növelik az első lakás értékét. A gyermekek tulajdonságaira is kontrolláló statisztikai elemzés szerint a nagyobb anyagi segítségeket illetve lakásépítéshez segítséget kapók szignifikánsan magasabb értékű lakást vásároltak. A szülői támogatás mellett a saját erőforrások szerepére utal, hogy az érettségizett vagy diplomás gyermekek első lakása értékesebb, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők esetében.

Az első lakáshoz jutásnál megfogalmaztuk azt a hipotézist, hogy a kilencvenes években az állami támogatások csökkenése és a piaci lakáshitelezés összeomlása miatt kedvezőtlenebb az intézményi környezet, tehát ebben az időszakban a szülői támogatások hatásának erősebbnek kell lennie, mint azok körében, akik korábban, a hetvenes, nyolcvanas években voltak fiatal felnőttek. A szülői háttérnek a lakásvásárlási eltelt időre gyakorolt hatásának kohorszok közötti eltérése nem erősítette meg feltételezésemet: nem sikerült kimutatni, hogy azok, akik a legkedvezőtlenebb intézményi környezetet jelentő kilencvenes években kerültek olyan korba, hogy első lakásuk megszerzése időszerűvé vált (1964 és 1973 között születettek) számottevően később jutottak volna lakáshoz. Az első lakástulajdon értékének esetében viszont az apa munkaerő-piaci státusának és az anya iskolai végzettségének kimutatható a hatása az 1964 és 1973 között születettek esetében, és ez a hatás számottevően nagyobb volt a korábban születetteknél mért hatáznál is. Ez az eredmény alátámasztja hipotézisemet. A szülői támogatások nagysága azonban csak a legfiatalabb kohorszban befolyásolja számottevően az első lakás értékét.

A dolgozat összességében empirikus elemzésekkel mutat rá, hogy bár a szülők anyagi támogatásaiban a szülők és gyermekek jövedelmi és anyagi helyzetén kívül számos más tényező is szerepet játszik, ezek a támogatások hozzájárulnak a szülői státusz átörökítéséhez. Mindez azoknak a társadalompolitikáknak a szempontjából lehet érdekes információ, amelyek fontosnak tartják az esélyegyenlőség

előmozdítását. A közgazdasági elemzések arra is rámutatnak, hogy ilyen esetekben a jövedelmek újraelosztása a szegényebb családi háttérrel rendelkezők felé nemcsak az esélyegyenlőséget mozdítja elő, de gazdaságilag hatékony is lehet. Tekintsük az emberi tőkébe való beruházás példáját. Azok a gyermekek, akik tehetségük, képességeik révén profitálhatnak valamilyen iskolai végzettség megszerzéséből, de szüleik anyagi helyzete miatt mégsem járhatnak iskolába, az optimálisnál alacsonyabb iskolai végzettséget szereznek. Az ő iskoláztatásuk támogatása egy hatékony beruházás megvalósulását tehetné lehetővé, amelynek jövőben várható hasznai meghaladják a költségeket. A direkt támogatás mellett a beruházások finanszírozása céljából felvehető hitelek lehetőségeinek megteremtése, feltételeinek javítása is hasonló hatású. Magyarországon az utóbbi években ilyen irányú társadalompolitikai intézkedés volt egyrészt a felsőoktatási hallgatói hitelek rendszerének bevezetése és a lakásvásárlási hitelek feltételeinek könnyítése. Vizsgálatunk rámutatott arra, hogy a felsőoktatásban hallgatók között, különösen a fiatalabb, nem szüleikkel élők körében a diákhitel hozzájárul az alacsonyabb szülői támogatás ellensúlyozásához. Ugyanakkor az érettségizők körében a szülők anyagi helyzetének kismértékben volt csak hatása a felsőoktatási jelentkezésekre, így a diákhitel valószínűleg csak korlátozottan játszhat szerepet a felsőoktatásban továbbtanulók körének bővítésében a vizsgálat évében érettségizettek között. Meg kell jegyezni azonban, hogy a kutatás nem terjed ki azokra a korábban érettségizettekre, akik nem tanultak tovább, és akik előtt szintén nyitva áll a felsőoktatásba való jelentkezés lehetősége. Adataink alapján a lakáshitelek állami támogatásának bevezetése óta eltelt időszakot sajnos nem tudtuk vizsgálni, így azt sem, hogy a hitelfelvétel feltételeinek javulása mennyiben segítette a kedvezőtlenebb szülői anyagi háttérrel rendelkezők lakáshoz jutását.

HIVATKOZÁSOK

- Ábel, I. és Székely, I. [1993]: Changing structure of household portfolios in emerging market economies: the case of Hungary, 1970-1989. megj.: Székely, I. és Newberry, D.M.G. (szerk.): Hungary: an economy in transition. Cambridge, Cambridge University Press.
- Albert F. és Dávid B. [1998]: A barátokról. megj. Kolosi, T., Tóth I. Gy. és Vukovich, Gy.: Társadalmi Riport 1998. Társi, Budapest.
- Altonji, J.G., Hayashi, F. és Kotlikoff, L.J. [1996]: The effects of earnings and wealth on time and money transfers between parents and children. Cambridge MA: NBER Working Paper 5522.
- Altonji, J.G., Hayashi, F. és Kotlikoff, L.J. [1997] : Parental altruism and inter vivos transfers: theory and evidence. *Journal of Political Economy* 105, 1121-1166.
- Andorka R. és Simkus, A. [1982]: Az iskolai végzettség és a szülői család helyzete. *Statisztikai Szemle*, 592-611.
- Arneson, R. [2002]: Equality of Opportunity. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu>.
- Arrondel, L. és Masson, A. [2004]: Altruism, Exchange and Indirect Reciprocity: What do the Data on Family Transfers Show? megj: Kolm, S.C. és Mercier-Ythier (szerk.): *Handbook on the Economics of Giving, Reciprocity and Altruism*. North-Holland.
- Attias-Donfut, C. és Wolff, F.C. [2000]: Complementarity between private and public transfers. Megjelent: Attias-Donfut, C. és Arber, S. (szerk.): *The Myth of Generational Conflict*. Routledge.
- Barro, R. J. [1974]: Are Government Bonds Net Wealth? *Journal of Political Economy* vol.82, 1095-1117.
- Bartus T. [2003]: Logisztikus regressziós eredmények értelmezése. *Statisztikai Szemle* vol. 81., 328-347.
- Bartus T. [2005]: Estimation of marginal effects using margeff. *The Stata Journal* vol.5, 309-329.
- Becker, G. S. [1967] : Human Capital and the Personal Distribution of Income : An Analytical Approach. Ann Arbor, University of Michigan, Woytinsky Lecture.
- Becker, G. és Tomes, N. [1986] : Human capital and the rise and fall of families. *Journal of Labor Economics*. vol.4. part 2.S1-S39.
- Behrman, J. és Knowles, J.C. [1997]: How Strongly is Child Schooling Associated with Household Income? Penn Institute for Economic Research Working Papers 1997/22.
- Bernheim, D., Shleifer, A. és Summers, L. H. [1985]: The Strategic Bequest Motive. *Journal of Political Economy* vol. 95, 1045-1076.
- Blanden, J. és Gregg, P. [2004]: Family Income and Educational Attainment: A Review of Approaches and Evidence for Britain. *Oxford Review of Economic Policy*, vol.

20, issue 2.

- Blau, P.M. és Duncan, O.D. [1967]: *The American Occupational Structure*. Wiley, New York.
- Blaskó Zs. [2002]: Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? *Szociológiai Szemle* 2002/2, 3-27.
- Bocz J. és Harcsa I. [2001]: *A háztartások közötti együttműködés jellemzői. Életmód- Időmérleg felvétel kiadványai*. Budapest: KSH.
- Boudon, R. [2000] : *Les causes de l'inégalité des chances scolaires*. megj : Boudon, R., Cuin, C.H., Massot, A. : *L'axiomatique des chances*. Paris, L'Harmattan.
- Bowles, S. és Gintis, H. [2002] : *The Inheritance of Inequality*. *Journal of Economic Perspectives*. vol.16, 3-30.
- Brown, J. és Weisbenner, S.J. [2002] : *Is a bird in hand worth more than a bird in the bush? Intergenerational transfers and savings behavior*. Cambridge MA: NBER Working Paper 8753.
- Bukodi, E [1999]: *Educational choices in Hungary*. *Hungarian Statistical Review* vol.77, 71-94.
- Bukodi, E. [2000]: *Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek*. megj. Elekes, Zs. és Spéder, Zs. (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság- Századvég Kiadó, Budapest.
- Cameron, S. és Heckman, J. J. [1998]: *Life cycle schooling and dynamic selection bias: models and evidence for five cohorts of American males*. *Journal of Political Economy* vol.106, 262-333.
- Cigno, A [1993]: *Intergenerational transfers without altruism*. *European Journal of Political Economy* vol. 9, 505-518.
- Charles, K.K. és Hurst, E. [2003]: *The Correlation of Wealth across Generations*. *Journal of Political Economy*, vol.111, 1155-1182.
- Chiuri, M. C. és Jappelli, T. [2000] : *Financial Market Imperfections and Home Ownership : A Comparative Study*. Center for Studies in Economics and Finance, Università degli Studi di Salerno. Working Paper No.4.
- Corak, M. és Heisz, A. [1999]: *The Intergenerational Earnings and Income Mobility of Canadian Men: Evidence from Longitudinal Income Tax Data*, *Journal of Human Resources* vol.34, 505-533.
- Cox, D. [1987]: *Motives for Private Income Transfers*. *Journal of Political Economy*, vol.95. no 3.
- Cox, D. és Jakubson, G. [1995]: *The connection between public transfers and private interfamily transfers*. *Journal of Public Economics*.57, 129-67.
- Cox, D. és Jimenez, E. [1992]: *Social security and private transfers in developing countries: the case of Peru*. *The World Bank Economic Review* 6, 155-69.
- Cox, D. és Jimenez, E. [1995]: *Private transfers and the effectiveness of public income redistribution in the Philippines*. Megjelent: van de Walle, D. és Nead, K. (szerk.) 321-46. *Public spending and the poor: theory and evidence*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Davies, J.B. [1996]: Explaining intergenerational transfers. megj.: Menchik, P.L.(szerk.): Household and Family Economics. Boston-Dordrecht-London, Kluwer Academic Publishers.
- Deutsch, E. [1997]: Indicators of Housing Finance Intergenerational Wealth Transfers. Real Estate Economics, vol.25, 129-172.
- Erikson, R. és Goldthorpe, J.H., [1992]: Concepts, data and strategies of inquiry. In: Erikson, R. és Godthorpe, J.H.: The Constant Flux, Oxford Clarendon, 28-47.old. Magyarul: Andorka, R.- Hradil, S.-Peschar, J.L. (szerk.): Társadalmi Rétegződés. Aula kiadó, Budapest.
- Eriksson, R. és Goldthorpe, J.H. [2002], Intergenerational Inequality. A Sociological Perspective. Journal of Economic Perspectives vol.16, 31-44.
- Engelhardt, G.V. és Mayer, Ch.J. [1998]: Intergenerational Transfers, Borrowing Constraints and Savings Behavior: Evidence from the Housing Market. Journal of Urban Economics, vol.44, 135-157.
- Farkas, J., Giczi J., Szabó M. és Székely G.né [2005]: Lakásviszonyok az ezredfordulón. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 2005.
- Gale, W.G. és Potter, S. [2001]: The role of intergenerational transfers in aggregate wealth accumulation. Washington DC: Brookings Institution. Kézirat.
- Gale, W.G. és Scholz, J.K. [1994]: Intergenerational transfers and the accumulation of wealth. Journal of Economic Perspectives vol. 8, 145-60.
- Goldthorpe, J.H. [1996] : Class analysis and the reorientation of class theory : the case of persisting differentials in educational attainment. British Journal of Sociology vol.47, 481-502.
- Guiso és Jappelli [1998] Private Transfers, Borrowing Constraints and the Timing of Homeownership. CEPR Discussion Paper 2050.
- Greene W. [1993]: Econometric Analysis. Second Edition. Prentice Hall Englewood Cliffs, New Jersey.
- Halász G. (szerk.) [2003]: Jelentés a magyar közoktatásról. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Harcza I. [1996]: Az ifjúság életkörülményei. Gyermek a családban-családok közötti együttműködés. Budapest: KSH Társadalomstatisztikai füzetek 17.
- Haveman, R. és Wolfe, B. [1995]: The Determinants of Children's Attainments: A Review of Methods and Findings. Journal of Economic Literature, vol.33, 1829-1878.
- Heckman, J. J. és Carneiro, P. [2003]: Human Capital Policy. Institute for the Study of Labor (IZA) Discussion Paper number 821.
- Hegedüs J. [1998]: A magyar lakásszektor piaci átalakulásának ellentmondásos folyamata. INFO-Társadalomtudomány 43. szám
- Hegedüs J. és Székely Gáborné [2001]: Lakásviszonyok III, 1999. Társadalomstatisztikai Füzetek, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Hegedüs J. és Várhegyi É. [1999]: A lakásfinanszírozás válsága a kilencvenes

- években. Közgazdasági Szemle vol. 46.
- Hegedüs J. és Somogyi E. [2004]: Lakáshitelezés, támogatási alternatívák és megfizethetőség. Közgazdasági Szemle vol. 51, 193-217.
- Henretta, J.C. [1984]: Parental Status and Child's Home Ownership. *American Sociological Review* vol. 49, 131-140.
- Herman Z. [2003]: Továbbtanulási döntés az általános iskola végén: a kulturális és a jövedelmi tényezők szerepe. PhD. értekezés. BKÁE Szociológiai Doktori Iskola, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 2003.
- Herman Z. [2004]: A helyi munkaerőpiac hatása a középfokú továbbtanulási döntésekre Közgazdasági Szemle vol. 52, 39-60.
- Hogan, D.P., Eggebeen, D.J. és Clogg, C. [1993]: The Structure of Intergenerational Exchange in American Families. *American Journal of Sociology*, vol.98, 1428-58.
- Ioannides, Y. és Kan, K. [1999]: The nature of two-directional intergenerational transfers of money and time: an empirical analysis. Medford MA: Tufts University Department of Economics Discussion Paper 1999/17.
- Jenkins, S. [2004]: Survival Analysis. kézirat, Institute for Social and Economic Research, University of Essex, Colchester, UK. letölthető: <http://www.iser.essex.ac.uk/teaching/stephenj/ec968>.
- Keane, M.P. és Wolpin, K.I. [2001]: The Effect of Parental Transfers and Borrowing Constraints on Educational Attainment. *International Economic Review*, vol.42, 1051-1103.
- Keszthelyiné Rédei M. [2001]: A háztartások egymás közötti anyagi segítségnyújtásai, adott-kapott támogatások. Budapest: KSH.
- Kohli, M. [1999]: Private and public transfers between generations: Linking the family and the state. *European Societies*, vol.1.
- Kohli, M. [2004]: Intergenerational Transfers and Inheritance: A Comparative View. megj. Silverstein, M. (szerk.): *Intergenerational relations across time and place. Annual Review of Gerontology and Geriatrics* vol.24. New York Springer. 266-289.
- Kohli, M. és Künemund, H. [2001]: Intergenerational transfers in the family: What motives for giving? megj: Bengtson, V.L. és Lowenstein, A. (szerk.): *Families, ageing and social supports: International perspectives*. Hawthorne, Aldin de Gruyter.
- Kohli, M., Künemund, H., Mottel, A. és Szydlik, M. [2000]: Families apart? Intergenerational transfers in East and West Germany. megj. : Attias-Donfut, C. és Arber, S. (szerk.): *The Myth of Generational Conflict*. Routledge.
- Kolosi T. [1987]: Tagolt Társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon. Gondolat, Budapest.
- Kolosi T., Kaiser, M. és Róbert P. [1985] Az oktatás expanziója, a foglalkoztatottság és a mobilitás. (Magyar-NSZK empirikus összehasonlítás.) *Társadalomtudományi Közlemények*, 3. sz. 370-392.
- Kolosi T. és Sági M. [1996]: Rendszerváltás és társadalomszerkezet. Megjelent: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport*

- 1996, Táarki, Századvég, Budapest.
- Kotlikoff, L.J. [1988]: Intergenerational transfers and savings. *Journal of Economic Perspectives* 2, 41-58.
- Kotlikoff, L.J. és Spivak, A. [1981]: The family as an incomplete annuities market. *Journal of Political Economy* 89, 372-91.
- Kotlikoff, L.J. és Summers, L.H. [1981]: The role of intergenerational transfers in aggregate capital accumulation. *Journal of Political Economy* 89, 706-32.
- Künemund, H. és Rein, M. [1999]: There is more receiving than needing: theoretical arguments and empirical explorations of crowding in and crowding out. *Ageing and Society* vol.19, 93-121.
- Künemund, H., Motel-Klingbiel, A. és Kohli, M. [2003]: Do private intergenerational transfers increase social inequality in middle adulthood? Evidence from the German Ageing Survey. Research Group on Ageing and the Life Course (FALL), Research Report no.72. Freie Universität Berlin.
- Laferrere, A. és Wolff, F-C. [2004]: Microeconomic models of family transfers. *megj: Kolm, S.C. és Mercier-Ythier (szerk.): Handbook on the Economics of Giving, Reciprocity and Altruism. North-Holland.*
- Lee, Y., Parish, W.L. és Willis, R.J. [1994]: Sons, daughters and intergenerational support in Taiwan. *American Journal of Sociology* 99, 1010-41.
- Lipset, S.M., Bendix, R. és Zetterberg, H.L (szerk.) [1959]: *Social Mobility in Industrial Society.* University of California, Berkeley.
- Long, J. S. [1997]: *Regression models for categorical and limited dependent variables.* SAGE Thousand Oaks.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 2001, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Mayer, S. [1997]: *What Money Can't Buy. Family Income and Children's Life Chances.* Harvard University Press, 1997.
- McGarry, K. és Schoeni, R.F. [1995]: Transfer behavior in the Health and Retirement Study. *Journal of Human Resources* 30, S184-S226.
- Medgyesi, M. [2003]: *Családon belüli jövedelem és vagyonáramlás - vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények. megj.: Gál, R.I. (szerk.): Apák és fiúk és unokák. Jövedelemáramlás együttélő korosztályok között. Osiris tankönyvek, Táarki és Osiris Kiadó, Budapest 2003.*
- Modigliani, F. [1985]: *Életciklus, takarékoság és nemzeti vagyon (Előadás a Nobel-díj átvétele alkalmából). Megj.: Modigliani: Pénz, megtakarítás, stabilizáció. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988.*
- Modigliani, F. [1988]: The Role of Intergenerational Transfers and Life Cycle Saving in the Accumulation of Wealth. *Journal of Economic Perspectives*, vol.2.no.2.
- Mulder, C.H. és Smits, J. [1999]: First-Time Home-Ownership of Couples. The Effect of Inter-Generational Transmission. *European Sociological Review* 15, 323-337.
- Mulder, C.H. és Wagner, M. [1998]: First-time Home-ownership in the Family Life Course: A West German-Dutch Comparison. *Urban Studies*, vol.35, 687-713.

- Mulligan, C. B. [1997]: Parental Priorities and Economic Inequality. Chicago, University of Chicago Press.
- Perozek, M. [1998]: A reexamination of the strategic bequest motive. *Journal of Political Economy* 106, 423-45.
- Piketty, Th. [2000]: Theories of persistent inequality and intergenerational mobility. *megj. Atkinson, A. és Bourguignon, F. (szerk.): Handbook of Income Distribution, vol.1.Elsevier Science.*
- Róbert, P. [1991]: The role of cultural and material resources in status attainment process: The Hungarian case. *Megjelent: Tóth, A.-Gábor, L. (szerk.): Beyond the Great Transformation. Research Review.*
- Róbert P. [2003]: Self-Selection and Selection. Transition from Secondary to Tertiary Education in Hungary. *Czech Sociological Review* vol.39, 325-349.
- Rosenzweig, M. R. és Wolpin, K. [1994]: Parental and public transfers to young women and their children. *American Economic Review* vol.84, 1195-1212.
- Schokkaert, E. [2004]: The empirical analysis of transfers motives. *megj. Kolm, S.C. és Mercier-Ythier (szerk.): Handbook on the Economics of Giving, Reciprocity and Altruism. North-Holland.*
- Shavit, Y. és Blossfeld, H.P. [1993]: Persistent inequality: changing educational attainment in thirteen countries. Westview Press, Boulder.
- Shea [2000]: Does Parent's Money Matter? *Journal of Public Economics* vol.77, 155-184.
- Sik E. [1988]: Az „örök” kaláka. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Sloan, F.A., Picone, G. és Hoerger, T.J. [1997]: The supply of children's time to disabled parents. *Economic Inquiry* vol. 35, 295-308.
- Solon, G. [1992]: Intergenerational Income Mobility in the United States. *American Economic Review* vol. 82, 393-429.
- Spéder Zs. [1989]: A fiatal felnőtteknek nyújtott szülői segítségek. Budapest: BKÁE. Kézirat.
- Spéder Zs. [2002]: Generációk és élethelyzetek: háztartások közötti segítő kapcsolatok. *megj. Spéder Zs. (szerk.): Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés. KSH. Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.*
- Spilerman, S., Lewis-Epstein, N. és Semyonov, M. [1993]: Wealth, Intergenerational Transfers, and Life Chances. In: Aage B. Sorensen és Seymour Spilerman (szerk.): *Social Theory and Social Policy. Essays in Honor of James Coleman.* Praeger.
- Spilerman, S. [2000]: Wealth and Stratification Processes. *Annual Review of Sociology*, vol.26, 525-546.
- Székely Gáborné [2002]: A fiatalok lakásviszonyai. Szabó A., Bauer B., Laki L. (szerk.): *Ifjúság 2000 Tanulmányok I. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.*
- Tóka G. és Dronkers, J. [1996]: Sibling Resemblance in Educational Attainment, Occupational Prestige and Wealth in Hungary during the Communist Regime. *European Sociological Review* vol. 12, 251-269.

- Torche, F. és Spilerman, S. [2002]: Wealth, Parental Transfers and Living Standards: An Empirical Analysis of Chile. Center for the Study of Wealth and Inequality, Columbia University. Paper prepared for the Conference on „Economic Mobility in America and other Advanced Countries” Jerome Levy Institute of Bard College, October 18-22, 2002.
- Tóth I. Gy. [2005]: Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig. Századvég Kiadó, Budapest.
- Varga J. [2001]: A kereseti várakozások hatása az érettségizők továbbtanulási döntésére. *Közgazdasági Szemle* vol.48, 615-639.
- Vaskovics L. [1993]: A fiatal felnőtteknek nyújtott szülői segítség. *Társadalom és Gazdaság*, 1993/1.
- Vaskovics L. [2000]: A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle*, 2000/4.
- Villanueva, E. [2005]: Inter vivos transfers and bequests in three OECD countries *Economic Policy* vol. 43, 505-565.
- Wilhelm, M. O. [1996]: Bequest behavior and the effect of heirs' earnings: testing the altruistic model of bequests. *American Economic Review* 86, 874-92.
- Zsoldos I. [1997]: A lakosság megtakarítási és portfólió döntései Magyarországon 1980-96. *MNB Füzetek* 1997/4.

**F1. FÜGGELÉK: A TANULMÁNYBAN HASZNÁLT
KUTATÁSOK ADATFELVÉTELEINEK LEÍRÁSA ÉS
ALAPMEGOSZLÁSAI**

F1.1. tábla: Alapmegoszlások a KSH Gyermek és ifjúság felvételében (a 29 évnél fiatalabb, szüleiktől külön élő nem tanuló fiatalok között)

		N	%
Nem	férfi	479	39
	nő	759	61
	Összesen	1238	100
Életkor	14-18 éves	11	1
	19-24 éves	360	29
	25-29 éves	867	70
	Összesen	1238	100
Iskolai végzettség	általános iskola	275	22
	szakmunkás	493	40
	szakközépiskola	363	29
	diplomás	104	8
	Összesen	1235	100
Családi állapot	egyedülálló	217	18
	társsal él	1,021	82
	Összesen	1,238	100
Foglalkozás	vezető	50	4
	szellemi	174	14
	önálló	57	5
	szakmunkás	216	18
	fizikai	179	15
	gyed	302	25
	munkanélküli	161	13
	inaktív	92	7
	Összesen	1231	100
Település típusa	Budapest	126	10
	megyeszékhely	224	18
	egyéb város	317	26
	község	571	46
	Összesen	1238	100
Testvéreinek száma	nincs	136	11
	1	582	47
	2	278	22
	3 vagy több	242	20
	Összesen	1238	100

		N	%
Anyagi helyzet	alsó negyed	313	25
a tartós fogyasztási	2	307	25
cikkek alapján	3	307	25
	felső negyed	309	25

F1.2. tábla: Alapmegoszlások a KSH Gyermek és ifjúság felvételében (a 29 évnél fiatalabb, szüleiktől külön élő nem tanuló fiatalok között)

		N	%
Apa iskolázottsága	általános iskola	402	43
	szakmunkás	317	34
	szakközépiskola	123	13
	diplomás	87	9
	Összesen	929	100
Apa foglalkozása	vezető	59	5
	szellemi	60	5
	szakmunkás	210	19
	fizikai	128	11
	nyugdíjas	403	36
	inaktív	71	6
	már nem él	194	17
	Összesen	1,125	100
	Összesen	1,125	100
Anya iskolázottsága	általános iskola	664	60
	szakmunkás	153	14
	szakközépiskola	221	20
	diplomás	68	6
	Összesen	1,106	100
Anya aktivitása	vezető	47	4
	szellemi	61	6
	szakmunkás	183	17
	fizikai	108	10
	nyugdíjas	403	37
	inaktív	221	20
	már nem él	57	5
	Összesen	1,080	100
	Összesen	1,080	100
Apa a gyermekkel egy településen él	nem	499	48
	igen	536	52
	Összesen	1,035	100
Anya a gyermekkel egy településen él	nem	543	46
	igen	637	54
	Összesen	1,180	100
Szülők anyagi helyzete A kérdezett 14 éves korában	Átlagosnál rosszabb	594	48
	Átlagos	296	24
	Átlagosnál jobb	348	28
	Összesen	1,238	100

F1.1. A Tárki Háztartás Monitor vizsgálatának leírása

A Háztartás Monitor felvétel mintája valószínűségi minta, ami többlépcsős, arányosan rétegzett kiválasztással készült, lakásadatok alapján. A rétegzési szempontok a KSH által is használt régió-változó, és a települések lakásszáma (kategóriák: 0-999 lakás, 1000-9999 lakás, 10000-99999 lakás, 100000 vagy több lakás) voltak. Ezután meghatározásra került, hogy adott régióban, a különböző lakásszámú településekből hányat kell a mintába választani. A mintakészítő program egyszerű, véletlen mintavételi eljárással választotta ki adott régióban a megfelelő lakásszámú településeket. A konkrét háztartások címét a BM Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatal adataiból kaptuk meg. A minta ún. fogyó minta, azaz a minta vásárlásakor bekalkuláltuk a kieső címeket is. Az 2000-es Monitor felvétel adataihoz két súlyváltozó készült. Készült egy háztartás-súly, ami a háztartás településtípusa, háztartáslétszáma valamint a háztartásfő életkora és iskolai végzettsége szerint súlyoz az 1996-os Mikrocenzus megfelelő négydimenziós keresztábrájához. Az így elkészült háztartás-súlyokat a háztartás összes (felnőtt, gyerek, válaszoló és nem válaszoló) tagja megkapta (HTSULY). Második lépcsőben készült egy egyéni súly-változó, amely az egyéni kérdőívre válaszolókat súlyozza hozzá ahhoz az állapothoz, amely akkor következett volna be, ha a háztartások minden egyes 16 éves, vagy idősebb tagja válaszolt volna egyéni kérdőívre. A súlyozás szempontjai a személyek neme, életkora, iskolai végzettsége és a településtípus voltak. Jelen kutatás szempontjából fontos alapmegoszlások a 2. fejezetben találhatóak.

F1.2. Tárki Középiskolai vizsgálat

A kérdőívvel a célunk az volt, hogy ismereteket szerezzünk a fiatalok további elképzeléseiről. Elsősorban továbbtanulási terveikkel, kereseti elvárásaikkal kapcsolatos kérdéseket tettünk fel. Végzős, érettségi vizsga előtt álló fiatalokat kérdeztünk meg a vizsgálat során. A minta elkészítéséhez először a 2003/2004 tanév statisztikáit néztünk meg. Ennek forrása az Országos Közoktatási Intézet által évente kiadott Jelentés a magyar közoktatásról c. kiadványa volt. Az első lépcsőben osztályokra való lebontással megkaptuk, hogy településtípusonként és régióként hány személyt kell lekérdezni. A mintába került iskolákat a régió belül egyszerű mintavételi eljárással választottuk ki. Miután kijelöltük a mintához a megfelelő iskolákat, véletlenszerűen történt annak kiválasztása, hogy melyik végzős osztály kerül lekérdezésre. Egy iskolából egy osztályt lehetett lekérdezni, kivételt képezett, ha az adott iskola vegyes képzési formájú volt, tehát mind gimnáziumi, mind pedig szakközépiskolai képzés működik az adott intézményben. Ebben az esetben képzési formánként egy-egy osztályt lehetett lekérdezni. A kérdezőbiztosaink címlistáján szerepelt, hogy melyik iskolában milyen osztályt - gimnáziumit vagy szakközépiskolait kell-e megkérdezniük. Ha a megadott iskolában a kérdezés nem sikerült, akkor elsőként a településen keresett egy másik iskolát, ha nem volt másik iskola, akkor egy közeli, hasonló településtípuson lévő iskolát kellett keresnie helyette. Fontos szempont volt, hogy kiesett gimnázium helyett csak gimnáziumot, szakközépiskolai osztály helyett csak szakközépiskolai osztályt kérdezhettek. Minden osztály kérdéséről adatlapot is töltöttek ki. Az adatfelvétel formája: a mintának megfelelő osztályokat az osztálytermekben kérdezték le, egy tanóra alatt. Önkitöltős kérdőívek voltak és a kérdezőbiztos jelenlétében történt az adatfelvétel. Az adatfelvétel során a 1336 sikeres interjú készült el.

F1.3. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Középiskolás vizsgálatában

		N	%	
Kérdezett neme	nő	741	56	
	férfi	594	44	
	Összesen	1335	100	
Középiskola típusa	szakközépiskola	722	54	
	8 osztályos gimnázium	66	5	
	6 osztályos gimnázium	60	4	
	4 osztályos gimnázium	448	34	
	egyéb	40	3	
	Összesen	1336	100	
	Lakóhely településtípusa	Budapesten	217	16
megyeszékhelyen		280	21	
városban		447	33	
községben		390	29	
Összesen		1334	100	
Ott jár iskolába, ahol állandó lakás		733	55	
naponta utazom a két település között		480	36	
kollégiumban lakom		109	8	
albérletben lakom		3	0	
ismerősöknél, rokonoknál lakom		8	1	
másként oldom meg		4	0	
Összesen		1336	100	
Testvérek száma		nincs testvére	138	10
		egy testvér	752	57
	két testvér	311	24	
	3+ testvér	115	9	
	Összesen	1316	100	

F1.4. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Középiszkolás vizsgálatában

		N	%
Szülők iskolázottsága	egyiknek sincs érettségije	216	17
	érettségizett, másik érettségi al	243	19
	mindkettő érettségizett	263	21
	egyiknek van diplomája	306	24
	mindkettő diplomás	251	20
	Összesen	1280	100
Apa dolgozik-e?	alkalmazott	711	60
	vállalkozó	311	26
	nem dolgozik	171	14
	Összesen	1193	100
Anya dolgozik-e?	alkalmazott	908	70
	vállalkozó	125	10
	nem dolgozik	270	21
	Összesen	1303	100
Anyagi helyzet TFC alapján	alsó negyed	330	25
	2. negyed	331	25
	3. negyed	362	27
	felső negyed	314	23
	Összesen	1336	100
	Gondot okozna-e szüleinek az Ön támogatása?	Nem okozna gondot	806
Kismértékben okozna gondot		382	29
Jelentős gondot okozna		114	9
Összesen		1303	100
Hova sorolja családjá anyagi helyzetét?		alsó ötöd	19
	második ötöd	159	12
	középső ötöd	855	65
	negyedik ötöd	126	10
	felső ötöd	14	1
	nem tudom	152	11
	Összesen	1325	100

F1.3. Tárki Felsőoktatási vizsgálat

Az adatfelvételre főiskolákon és egyetemeken került sor. A kérdőívvel azt vizsgáltuk, hogy a diákhitel jelenlegi konstrukciója hogyan és mennyiben nyújthat segítséget a hallgatóknak és családjaiknak a felsőfokú tanulmányok költségeinek fedezéséhez. A minta elkészítéséhez először a 2004/2005 tanév felsőoktatási statisztikáit néztünk meg. Ezeket az Oktatási Minisztérium Statisztikai Főosztálya bocsátotta rendelkezésünkre. Ebből a forrásból három főbb dimenziót választottunk

ki: régió, képzési szint (egyetem/főiskola) és képzési forma (nappali/egyéb: esti levelező, távoktatás). A három dimenzió kiválasztása után, további definiálási pont volt még az évfolyamok és a szakok szerinti lebontás, hogy hány személynek kell a mintában szerepelnie. A felállított arányokból ezek után, a diákok kiválasztása egyszerű véletlen aránytartó mintavételi eljárással történt. Miután megszabtuk, hogy a három dimenzióból hány diák szerepeljen a vizsgálatban, meghatároztuk azt is, hogy mely intézmények kerülnek be a mintába. Az intézmények kiválasztásakor egyszerű véletlen méretarányos valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. Speciális szabályok is voltak az adatfelvétel során. Tilos volt kollégiumban kérdezni a diákokat, valamint egy időpontban egy helyszínen maximum öt kérdőívet lehetett lekérdezni. Alkalmazott mintavételi eljárásunk tehát valószínűségi minta, a célcsoport minden tagjának azonos az esélye a mintába való bekerülésre, így a minta segítségével begyűjtött adatokból levont következtetések – a statisztikai hibahatár mértékén belül – általánosíthatóak a teljes célcsoportra. Az adatfelvétel formája: a mintának megfelelő személyeket kérdezőbiztosaink személyesen kérdezték le. Az adatfelvétel során a 1491 sikeres interjú készült el.

F1.5. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Felsőoktatási vizsgálatában

		N	%
Kérdezett életkora	25 év alatt	939	63
	25-28 éves	268	18
	28 év felett	293	20
	Összesen	1500	100
Hol lakik?	szülőknél, rokonoknál	706	47
	saját lakás	330	22
	Kollégium	226	15
	Albérlet	230	15
	Összesen	1492	100
Családi állapota	egyedül él	1209	80
	társsal él	296	20
	Összesen	1505	100
Van-e gyermeke?	nincs gyermeke	1320	88
	Gyermekes	185	12
	Összesen	1505	100
Településtípus	Vidék	909	60
	Budapest	596	40
	Összesen	1505	100
Szüleivel egy településen?	szülei ott laknak	547	37
	<u>szüleitől távol tanul</u>	915	63
	Összesen	1462	100

F1.6. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Felsőoktatási vizsgálatában

		N	%
Képzés szakcsoportja	jogi, közgazdasági	394	27
	informatika, műszaki	298	21
	bölcsész, tanítóképző	394	27
	természettudomány	175	12
	egészségügy	100	7
	egyéb szakok	90	6
		1450	100
Képzés típusa	egyetem	602	40
	főiskola	892	60
		1494	100
Tagozat	nappali tagozatos	803	54
	esti, levelező képzés, távoktatás	686	46
		1490	100
Képzés finanszírozása	Állami finanszírozású	921	61
	Költségtérítéses	584	39
		1505	100
Évfolyam	elsőéves	444	30
	másodéves	397	26
	harmadéves	366	24
	negyedév felett	293	20
	Összesen	1499	100

F1.7. tábla: Alapmegoszlások a Tárki Felsőoktatási vizsgálatában

		N	%
Szülők iskolázottsága	egyiknek sincs érettségije	200	14
	egyik érettségizett, másik éretts. alatt	246	17
	Mindkettő érettségizett	336	23
	egyiknek van diplomája	310	21
	Mindkettő diplomás	360	25
		1450	100
Apa dolgozik?	foglalkoztatott	1019	77
	nem dolgozik	309	23
		1328	100
Anya dolgozik?	foglalkoztatott	1086	73
	nem dolgozik	404	27
		1489	100
Anyagi helyzet TFC alapján	alsó negyed	392	26
	2. negyed	328	22
	3. negyed	355	24
	felső negyed	430	29
		1505	100
Hova sorolja a családját?	alsó két ötöd	299	21
	középső ötöd	925	64
	felső két ötöd	228	16
		1452	100
Szülők településtípusa	Budapest	350	24
	megyeszékhely	408	28
	város	417	29
	község	274	19
		1449	100
Testvéreinek száma	nincs testvére	241	16
	egy testvér	888	60
	két testvér	257	17
	3+ testvér	104	7
	Összesen	1489	100

F1.4. Adatfelvétel az első lakáshoz jutásról

A felvétel négylépcsős véletlen mintán készült. Első lépcsőben 120 mintavételi egységet választottak ki, a KSH népszámlálási adatai alapján lakosságárányosan, az adatfelvételt végző Medián Közvélemény-kutató és Piackutató Intézet saját fejlesztésű számítógépes programjának segítségével. A kérdezőbiztosok kiindulópontjait minden egyes mintavételi egységben részletes térképek alapján véletlenszerűen jelölték ki. Minden mintavételi egységben tíz háztartást kerestek fel, amelyekhez a kérdezőbiztosok szigorú előírások szerint, úgynevezett "véletlen sétával" jutnak el. Háztartásonként egy 18 éves vagy idősebb személlyel készült interjú, akit a családtagok közül újabb véletlen eljárással, az úgynevezett Leslie Kish-kulccsal választottak ki. Az interjúk tíz százalékát rendszeresen alávetik személyes vagy telefonos ellenőrzésnek, amelyet gyanús esetekben teljes körű kontroll egészít ki. Az adatok feldolgozása során a népszámlálási adatok alapján négydimenziós súlyozást alkalmaztak, amely a nem, az életkor, az iskolai végzettség és a településtípus szerint korrigálja a véletlen mintavételből elkerülhetetlenül adódó kisebb torzulásokat.

F1.8. tábla: Alapmegoszlások az első lakáshoz jutás vizsgálatában

		N	%
Kérdezett neme	férfi	797	49
	nő	818	51
	Összesen	1615	100
Életkor	18-30 év	599	37
	31-40 év	394	24
	41-50 év	444	28
	51-60 év	178	11
	Összesen	1615	100
	Iskolai végzettség	legf. általános iskola	350
	szakmunkás	557	35
	középiskola	510	32
	diploma	198	12
	Összesen	1615	100
Családi állapot	Egyedülálló	583	37
	Társsal él	1005	63
	Összesen	1587	100
Van-e gyermeke	Nincs gyermeke	872	55
	Van gyermeke	715	45
	Összesen	1587	100
Foglalkozása	vezető, értelmi	86	10
	beo. szellemi	120	13
	szakmunkás	310	35
	bet.seg.munkás	135	15
	önálló, alkalmi	40	4
	inaktív, nyug	202	23
	Összesen	893	100
	Társ iskolázottsága	nincs társa	392
	legf. általános	119	12
	szakmunkás	251	26
	középiskola	141	15
	diploma	70	7
	Összesen	973	100
Társ foglalkozása	nincs társa	393	40
	vezető, értelmi	57	6
	beo. szellemi	76	8
	szakmunkás	254	26
	bet.seg.munkás	87	9
	önálló, alkalmi	37	4
	inaktív, nyug	73	7
	Összesen	978	100

F1.9. tábla: Alapmegoszlások az első lakáshoz jutás vizsgálatában

		N	%
Volt-e saját lakása	sosem volt saját lakása	648	40
	van/volt már saját lakása	960	60
	Összesen	1607	100
Életkor a lakáshoz jutáskor	-22 év	376	23
	23/25 év	348	22
	26/29 év	369	23
	30/34 év	217	13
	34- év	298	19
	Összesen	1607	100
Lakáshoz jutás éve	1979 előtt	153	16
	1980/1989	310	32
	1990/1999	321	34
	2000/2004	173	18
	Összesen	957	100

F1.10. tábla: Alapmegoszlások az első lakáshoz jutás vizsgálatában

		N	%
Apa életkora	50 év alatt	145	12
	51-65 év között	441	35
	65 év felett	668	53
	Összesen	1253	100
Apa iskolázottsága	legf. általános	481	38
	szakmunkás	492	39
	középiskola	175	14
	diploma	125	10
	Összesen	1272	100
	Összesen	1272	100
Apa dolgozik-e?	Nem	495	40
	Igen	744	60
	Összesen	1239	100
Apa foglalkozása	vezető, értelmi	132	15
	beo. szellemi	51	6
	szakmunkás	388	45
	bet.seg.munkás	240	28
	önálló, alkalmi	61	7
	Összesen	872	100
Apa településtípusa	Budapest	181	15
	megyeszékhely	196	16
	Város	329	28
	község	490	41
	Összesen	1196	100
	Összesen	1196	100
Gyermekkel azonos településen	Ugyanazon a településen lakik	832	69
	Más településen lakik	376	31
	Összesen	1208	100
Anya életkora	50 év alatt	222	18
	51-65 év között	464	37
	65 év felett	577	46
	Összesen	1263	100
Anyá iskolázottsága	legf. általános	710	55
	szakmunkás	278	22
	középiskola	222	17
	diploma	73	6
	Összesen	1282	100

F2. FÜGGELÉK: TRANSZFEREK RÉSZARÁNYA A HÁZTARTÁSOK VAGYONÁBAN

A háztartások által kapott transzfer-vagyon nagyságát az összes kapott transzfer ($\ddot{O}KT$) és az összes adott transzfer ($\ddot{O}AT$) különbségeként számítjuk ki. Az összes kapott (adott) transzfer nem más, mint a felvételt megelőző években kapott (adott) transzferek összege.

$$\text{Transzfer vagyon} = \ddot{O}KT - \ddot{O}AT = \sum_t \ddot{O}KT_t - \sum_t \ddot{O}AT_t$$

A számítások pontos menetét az alábbiakban a kapott transzferekre mutatjuk be, de ugyanígy jártunk el az adott transzferek esetén is. 1950-től²³ minden évre kiszámítottuk a most élők által kapott magántranszferek összegét. A kis elemszám miatt koréves bontás helyett hét korcsoportra osztottuk a népességet: 18-25 évesek, 26-35 évesek, 36-40 évesek, 41-50 évesek, 51-60 évesek, 61-70 évesek és 70 év felettiek. A k -adik életkori csoport által t évben kapott transzferek összegét ($\ddot{O}KT_{t,k}$) úgy kapjuk, hogy az ebbe a korcsoportba tartozó egyénekre jutó átlagos transzferek összegét ($\acute{A}KT_{t,k}$) megszorozzuk az adott korcsoportba tartozó egyének számával ($N_{t,k}$):

$$\ddot{O}KT_{t,k} = \acute{A}KT_{t,k} * N_{t,k}$$

Ebből következik, hogy adott évben a most élők által kapott transzferek összege ($\ddot{O}KT_t$):

$$\ddot{O}KT_t = \sum_k \acute{A}KT_{t,k} * N_{t,k}$$

Az egyes életkori csoportok által egy bizonyos évben kapott átlagos transzfer nagyságának megbecsléséhez az 1999-es transzferek életkori profiljából indultunk ki²⁴, amit a 4.3. ábra mutat.

Visszamenőleg az egyes korcsoportok átlagos transzfereit egy adott évben az utána következő év értékéből a növekedési tényezőt (g_t) alkalmazva számítjuk, feltételezve,

²³ Az 1950 előtti időszakot pedig már csak azért is érdemes figyelmen kívül hagyni, mert a háztartási vagyon egy része (hogy mekkora azt nem tudjuk) megsemmisült a háborúban vagy elkobozták a rákövetkező években.

²⁴ Egészen pontosan az 1998-ban és 1999-ben kapott transzferek együttes életkori profilját használtuk a robusztusabb átlagbecslés érdekében, végül a számított érték felét rendeltük az 1999-es évhez.

hogy ez a tényező minden korcsoportra ugyanakkora az adott évben, és figyelembe véve, hogy a transzfer az adott évben r hozamot hoz:

$$\dot{A}KT_{t,k} = \dot{A}KT_{t+1,k} * (1+r) / (1+g_{t+1})$$

A növekedési tényező (g_t) értékeit egyrészt a GDP növekedési ütemével, másrészt a háztartások egy főre jutó reáljövedelmének növekedési ütemével becsüljük.²⁵ Bár a múltbeli transzferek hozamai (r) is változhatnak időben, itt az egész időszakra jellemző „átlagos” hozamot fogunk használni becslésünkhöz.

Az adott évben az egyes életkori csoportokban lévő egyének számát ($N_{t,k}$) értelemszerűen úgy számítjuk, hogy egy évet visszalépve minden egyént egy évvel megfiatalítunk, aztán összevonva kiszámítjuk, hogy a korcsoportok létszáma hogyan alakul. Hasonlóan járunk el az adott transzferek múltbeli értékeinek kiszámításánál, annyi különbséggel, hogy az 1999-ben adott transzferek összegét (életkori csoportonként) úgy módosítottuk, hogy a háztartások által 1999-ben összesen adott transzfer egyenlő legyen az összes kapott transzferrel,²⁶ ezeknek ugyanis definíció szerint meg kell egyeznie.

²⁵ Az adatok forrása mindkét esetben a Magyar Statisztikai Évkönyv, 2000.

²⁶ Ezzel enyhül az abból adódó torzítás, hogy némileg eltérő volt a kapott illetve adott transzfer definíciója. Így tulajdonképpen csak azt feltételezzük, hogy a kétféleképpen definiált adott transzfer életkori eloszlása megegyezik.

F3. FÜGGELÉK: LAKÁSÉRTÉK IMPUTÁLÁS

F.3.1. tábla: A lakások értékét magyarázó regressziós modell

	Regressziós együttható	Sztenderd hiba
Függő változó: Lakások értéke négyzetméterre (Ft)		
Terület <40m ²	3978	5448
Település típusa (ref. kat.: Budapest)		
Kisváros	-45587	6162
Megyeszékhely	-12752	6542
Község	-71061	6224
Régió (ref.kat.: Közép-Magyarország)		
Közép és Nyugat-Dunántúl	-46007	5335
Dél-Magyarország	-77431	5239
Észak és Kelet Magyarország	-75421	5197
Lakóépület típusa (ref.kat.: Városi bérház)		
Lakótelepi ház	-1987	5694
Családi ház	10560	5464
Többlakásos villa	23002	6338
Konstans	171970	5291
R ²	0,5114	
N	1401	

Forrás: Társki Háztartás Monitor 2001